Jerko Skračić

OSUNČANI OTOCI

MATICA HRVATSKA

REDOVNO IZDANJE MATICE HRVATSKE
1944

JERKO SKRAČIĆ

OSUNČANI OTOCI

NOVELE

ZAGREB
MATICA HRVATSKA
1944

JERKO SKRAČIĆ

OSUNČANI OTOCI

NOVELE

ZAGREB
MATICA HRVATSKA
1944

Nagrađeno u natječaju Matice Hrvatske za najbolju zbirku novela godine 1943.

SJENE USPOMENA

BLAGODAR

Blagodar, to je bio leut (a valjda je i sada, ako nije nagazio na kakav greben), što ga je kupio još pokojni did Ante. Koja je to bila lađa! Dug dvadeset i četiri noge, čvrst kao iz kamena, s kljunom, s velikim kormilom kao u trabakula! Baš je i bio k'o trabakul!

Upoznao ga nisam, kao što se nekoga kod susreta upozna. Bilo mi je tek nekoliko mjeseci, kad sam se u kolievci u njemu vozio. Kao u kući. Nitko se nije još pobojao, da će mu se diete u leutu prehladiti! Tà, puhne li jača ruka vjetra, pod provom se može napraviti prava soba; postave se pajoli između štorta i pragova — pa eto sobe. Onda sam se vozio u njemu svakog ljeta nekoliko puta, za vrieme mjesečine, kad ne bijaše zauzet svićaricom. Tako sam ga upoznao kao i rodnu kuću, odkad sam na pamet stao.

Ipak i kod najobičnijih i najsvagdašnjijih predmeta ima po neka zgoda, trenutak ili okolnost, po kojoj se toga predmeta u životu sjećamo. Tako mi je bilo upravo deset godina, kad mi se slika našeg Blagodara usjekla u pamet, da do danas ostane netaknutom.

Nekoliko dana prije toga pratio sam, dolje na otoku, kao i mnogo drugih domaćih i stranih, svađu između dvoje braće, od kojih sam starijega nazivao stricem, a mlađega nazivam otcem. Nitko to ne može zamjeriti, da se dva brata, zreli muževi, posvade. To su nam djedovi ostavili. To je red i način, kojim se zapravo jedino dolazi do diobe. A ta je neizbježiva! Ciela pak prepirka svrši se sretno sporazumkom, da otac odputuje s nama kući, u selo, da zabravi tavan, ulje i sve ostalo, ključeve povjeri baki i tako da pričeka strica, koji će doći odmah po izteku mraka, za nekoliko dana. To je bila jedina, obvezna svađa među njima.

Kad su se kod nastupa mjesečine sastali u staroj didovoj kući, zamolili su od majke (dobre pobožne starice, koja mi

lebdi pred očima), da im dopusti podieliti imovinu, što je ona i učinila, želeći djeci mirna života i obiteljskog zadovoljstva. Onda su našli po jednog dobrog čovjeka i dioba je počela u redu i u začetku s nagađanjem i sporazumievanjem.

Bio sam počašćen, kao najmlađi, da sam smio pratiti sav tok diobe, sjedeći sa svima za istim stolom. Baka je, u svom patriarhalnom dostojanstvu, sjedila u čelu stola, pod starom slikom svete Obitelji, i s boli u duši gledala, kako se komada imovina, koju je njezin pokojni čovjek kroz mukotrpna desetljeća sticao. Podnosila je sve junačtvom žene staroga kova, a sve da bi ugodila onima, što su joj sjedili s desna i lieva, te da bi jednom bilo bolje mlađima. Jedino je otvorila usta, kad se govorilo o diobi kuća. Htjela je dočekati smrt u svome kutu. To joj je i udovoljeno, a Providnost je do kraja izpunila njezinu želju...

Dioba svega imanja izvršena je uglavnom za tim stolom. Ali, jednoga dana trebalo je procieniti i leut, a za to je trebalo do njega. Otišao sam s njima. Dobri ljudi se popeše na palubu, udariše nogom po provi i izrekoše svoj sud. Moj otac je odmah predložio stricu, da obzirom na mužku djecu, koju je stricu u punoj snazi mladih bića zemlja sakrila, dodieli leut njemu, a da se zadovolji s batelom, koji je skoro nov. Stric je pristao. Tako smo tog časa postali vlastnicima Blagodara, kojim će unapried upravljati otac i stariji brat, najvrstniji valjda od mlađih mornara u selu. Blagodar osta našim prijateljem, kakav je bio i dugo prije.

On ne osjeti nikakve promjene. Trebalo je i dalje podnizimati podhvate po buri, južinama i svim nevremenima. Trebalo se i dalje vući po bezkrajnim znojnim ljetnim bonacama. Najveća, kad već ne i jedina, promjena bijaše u tome što je Blagodar, kao i sve drugo u svietu, iz dana u dan postajao sve starijim, a u otca ne bijaše više takvih mogućnosti, pa se to osjetljivo pokazivalo.

Prema starcima, kad više nisu za posao, znamo postupak: red ih je dohraniti. Treba im ublažiti teret starosti i učiniti sve, kako bi smrt zadovoljniji dočekali. Ali sa starim leutima nije tako. Njih moraš popravljati i izpravljati, dok možeš, a kad više ne možeš — prodati ili zamieniti.

Težko je bilo zagriženim ribarima — otcu mi i bratu — gledati Blagodar, kako mu se sve više i više zapažaju znaci

starosti. Jedro se izderalo. Puno krpa kao prosjačka kabanica. Jednom se može, Bože očuvaj, dogoditi, da nahrupi vihor i od jedra postane nekoliko krpetina, koje će sablastno lepršati zrakom. A za novo se nema sredstava. Mnogo to stoji. Pa i konopi sve gnjiliji. Oni su izvrgnuti kiši. Popucaju li u nezgodnu času, jedro se može srušiti, nastati lomljava i metež. Sidra zahrđala, oglodana. Vesla što kriva, što opet izlizana. U jarbolu pucketa, čim je malo jačeg vjetra, a lantina jednom već puče nasred mora. Prova i krma propuštaju vodu, ne može se pod njima čovjek odmoriti, padne li kap kiše ili ostavi li se gore mokra mreža. A to nije — pljuni pa priliepi, nego je potreban velik popravak, velike nabave i troškovi. Sve je više zahvatilo maha mišljenje, da je Blagodar doslužio, da je od divna poletna leuta postao klimavim bolestnikom, drvenim starcem, kome snaga odkazuje punim zamahom.

Osim svega prodade otac i zimsku tratu, jer je i ona vječno nešto tražila, a zbog nje je leut zapravo i bio potreban. Ljetne mreže, kod kojih ostadosmo, zahtievaju manji brod, da je moguće batel, ali spavši, iza diobe didovine, na tanje grane, ni pomišljati se nije moglo na to, da bi čovjek uzdržavao dva broda. To mogu samo jači gospodari, u kojih je većih potreba, većih sredstava i — dubljeg džepa.

Sve je to gromoglasno u otčevoj glavi grmilo: treba nabaviti gajetu, brod ni velik ni malen. Da možeš u njoj obitelj prevoziti, drvo i mäst dovoziti, a da se možeš i na srdele izvesti.

Zakopao se taj crv u glavu njegovu i rovao sve dublje, što je Blagodar postajao starijim, trošnijim, i što je više prietio, da će ga jednog dana trebati privezati uz kraj i ostaviti kao stari parobrod u Mandalini.

U tome osjećanju našao se otac jednog dana u krčmi nekog prijatelja naših starih, a ja zajedno s njime. Bilo je to u Kukljici, selu, u koje sam tada prvi put došao.

Desilo se to ovako. Otac se bio zanio za moje školanje, jer »što će mu tri sina na ono nekoliko stabala maslina?« Pa onda liepo je i imati nekoga vani, u svietu. I ponos ti stvara pred drugim ljudima i koristno može biti.

Tako on mene odumio dati u školu, kao što je bio slučaj i kod trojice suseljana.

Da bi se propitali za sve uvjete našeg budućeg života, pokrcasmo se jednog liepog dana u naš leut i tako se četiri sina i četiri otca uputiše stazom novog života onih prvih, a novih briga ovih posljednjih. Da je bilo povoljna vjetra, bili bi istog dana stigli cilju, ali Blagodarove su elise prosta drvena vesla, a ne stoje poput cvieta pod krmom i ne pjene kao orkan. Tako smo te večeri jedva dogurali do Kukljice. A kad smo već morali noćiti tamo, ljudi pomisliše okušati kukljičko vino, a otac se sjetio starog didova prijatelja, i tako odosmo k njemu.

Krčmica je bila skromna, a sigurno je i danas takva, jer se prijatelj Perušina dao na more, a krčmu tjerao toliko da je ne zatvori. Pa je sva mirisala po vinu, kako se i pristoji, a miris friganih gavunića borio se žestoko s vinskim.

Vodili se razgovori o koječemu, koji su nas dječake malo zanimali. Ali ipak jednom dođe, te sam se umirio, zašutio kao riba.

Povela se naime rieč o Blagodaru.

Govorio otac, da je brod dobar, ali da mu se ne može dati primjerena reda. Mnogo to iziskuje, a kanal njegovih prihoda sve uži. K tome će eto, ako Bog da, i sina u škole, pa treba u tu svrhu osiguravati. Jer nije to, dabome, baš prvi slučaj u selu, a nitko se školanjem djece nije hvalio, nego je to uviek vuklo za sobom brige, koje često ne poštediše ni neobilne zemlje. Ne dao Bog, da bi morao prodavati, ali leut bi eto zamienio za prijateljevu gajetu, kad je on već otvorio promet između Kukljice i Zadra, pa mu je potreban veći brod.

Vidio sam odmah: Blagodar će seliti. Prijatelj dobro guta udicu, a čovjek ima novčine pa ima i zašto, brod će popraviti i imati, a otac gucka pomalo, pa sve veselije i češće — pala mu sjekira u med.

Tako je to počelo.

A završilo ovako.

Očekivali smo otca i brata s puta. Bili su nam rekli: kad vidite modru gajetu, eto nas! Svi su naime brodovi u našoj luci crno oličeni paklinom. Uljene boje upotrebljavaju zapadna sela. A ta gajeta, u kojoj se naši imadoše vratiti, bila je plavo obojena.

Izviđali smo od ranijega. U poslu imali smo udjela svi podjednako, pa i mati. Njoj je u srdcu ležala tuga za Blagodarom, brodom pokojnog svekra, u kojem se toliko, nebrojeno puta prevezla preko Pučine, ali je podilazilo milje pri pomisli na gajetu, koju će eto njezin čovjek nabaviti, a od Blagodara je za šest ili sedam godina mlađa.

Bilo se dobrano sunce prislonilo, kad u kuhinju dotrča sestrica, sva uzplahirena.

— Eto ih, eto ih! Eto modra gajeta!

Požurismo i u zboru zaključismo, da su bez sumnje oni, jer brod je plave boje, poput mirna mora, i jedri prema našem pristaništu.

Čim su pristali, poskakasmo na gajetu, kao da želimo okušati čvrstinu daske.

Otac se tužno smiešio, pogledavajući sad u brod, sad u nas. Sve kao da će: Eto, po što smo bili otišli! — A ni bratu ne bijaše bolje pri duši. I on kao da je izgubio hranitelja.

Privezasmo zajednički novi naš brod, brat skinu jedro radi oluje, koja se nazrievala, odveže ga i strpa pod provu. Imao sam čast, da krajnu s burnje strane vežem prvi. Tako je brod bio uređen.

Kod večere se nije mogao voditi drugi razgovor, do li o brodovima. O starom Blagodaru, koji je do jučer bio naš, i o Danki, koja nam u posjed dospje.

Veselje je bilo pomućeno, zagorčeno. Vidjelo se, da zapravo ne dobismo nikakva čuda. A svima je u grudima ležao kamen boli za dobrim našim, to jest tuđim, Blagodarom. Osobito bratu, koji je na njemu naučio vještinu brodarenja i brojio se među najbolje u mjestu.

— Liepa je, modra! — reče seka.

— I nije tako velika.

— I može se u njoj na srdele.

— I novija je od Blagodara.

— I čvršća je, prova ne promače.

— I jedro je bolje, konopi su čvršći.

— I jarbul i lantina.

— I kormilo.

— I koviduri.

— I vesla!

— Ali nije to ono, što nam je pokojni did ostavio! — skoro riknu brat u bolu, udarivši žlicom o stol, da je sve zazvečalo. — Gdje je onaj naš brod kao kuća!

Da, kao kuća rođena!

ARELOJ

Areloj i otčeve oči

Nisam se uzalud pred drugovima stotinu puta pohvalio, kako mi je otac utratio jedanaest najljepših godina života u službi cesaru i kralju premilostivome. Nikad mi nije bilo jasno — to otvoreno priznajem — kuda je on stavio tih jedanaest godina, i to mi je bilo zaista sumnjivo. Tà rat je trajao četiri godine, to smo svi dobro znali. A tu ih onda ostaje sedam, pobogu brate! Ali mati mi je to toliko puta spomenula, a ja pod tim utjecajem izticao otčevo junačtvo, ukratko, hvalio se.

Otac je bio dobar vojnik. Znam, da su ga često hvalili zbog vjerne službe. Liepo se sjećam bakrenoga križa iz materine škrinje i velike medalje sa dvie prekrižene puške — dobio to otac kao vriedan i valjan strielac. A što bi mi to i trebalo vidjeti, da mi potvrdi njegovu strjeljačku vrstnoću! U poratnim godinama tamanile su se po Kurnatskom otočju koze. Od reda. Koze bile opasne po vinograde i trebalo ih potamaniti. A otac je naš bio prištedio u vojsci nešto puščice, karabinke. I on tim vatrenim alatom tamanio koze kao nitko: gađao ih preko tri vrha! Naškiljio, opalio, i ravno u stražnju lievu nogu. Tako su pričali. Strielac je bio, a nadasve dobar vojnik, kako je rečeno. O tome neka najbolje svjedoči činjenica, da je, makar seljak, dotjerao do prilične, bome i visoke časti (i vlasti). Stoji naime i danas na lievom zidu od kućnog ulaza njegova slika, koja o tom govori. Ukočio se on, brk mu ufitiljen kao lojem namazan, a pogled mu ravno šiba u oči, gledao ga čovjek s bilo koje strane. Sve te prati pogledom, kao da si mu ručak izpred nosa maknuo. A šta je na toj slici najznačajnije, to je ono šest blistavih zvjezdica, što se zguriše pod vratom. One su zapinjale za oko svim mojim drugovima, kad smo se kod nas igrali. Mnogi su me od njih upitali:

»Ki je 'nô kra'j?« To su oni kao mislili, da mi čuvamo na najpočastnijem mjestu u okviru nekakva kralja, bogzna rašta. Spremno sam ih opominjao na zabunu, otac je na toj slici još mlad (ali... »zvizdice i meda'je!...«), a oni bi samo otvorili usta: »Aaa, ki lipi litràt!« — to kao slika.

Ali to bijaše zbilja samo slika. Malo iza mog rođenja otac je skinuo i zvjezdice i odlikovanja, malo kasnije i brkove podrezao i — rekao bi netko, da se promienio. A nije. Ostale su u njegovoj glavi vojničke oči, ostala vojnička (razvodnička!) rieč, ostao pomalo i vojnički red! Nije uzalud jedanaest godina carski i kraljevski krušac mljeo.

I od svega bijahu njegove oči vojničke. Upravo kao na »litratu«. I kad je bio najbolje volje, i kad nas je dražkao, mi smo ga se bojali. Svaki čas mogla mu se u očima upaliti vatra.

Bojali smo se otčevih očiju. Toga nitko od nas ne bi želio poreći. I drhtali pred njima! — I drhtali. I skrivali se pred njima. I to.

Dobro sam ih upamtio. Po tisuću okolnosti.

A najviše uspomena na njihove striele ostavi nam naš mili zidni sat, naš areloj.

Svi su znali, koliko je areloju godina: koliko i starijem bratu. Kupio se ne samo onih godina, nego i onih dana. Donio ga pokojni did iz Rieke. Znao sam i ja lako, koliko je areloju godina, počeh ih brojiti od bratove petnaeste-šestnaeste pa na više. Time sam se hvalio pred svim drugovima (ali samo ako nije bilo Renata Šćokova: on je na zidu imao sat, kojemu je posve jasno i razgovietno kukavica odkucavala ure. Naš toga nije mogao!)

Svi smo s jednakim ponosom gledali na areloj. Ali — tu je moralo i stati. Jer u areloj se nitko nije smio pačati. Njegova narav bila je vrlo osjetljiva, a otac je zadržavao podpuno i nepovredivo pravo, da s njim barata. Ni utega djeca nisu smjela dizati. Jedino ih je smjela dizati mati i stričeva kći Luca, koju je otac iznimno bio uputio u otajstva areloja.

A liep je bio naš areloj — duše mi. Sastojao se od tri nerazdruživa diela. Od kutije, koja se s prednje strane razcvala u krug, obilan kao bubica. Taj se opet krug dielio na dva diela. Na pomno izdjelani drveni kotač i bielo polje sa dvanaest brojaka i dva tajanstvena arelojeva prsta. Brojke bijahu liepo, u tančine liepo, izpisane rimskim brojkama (tu sam

te čudne znakove naučio i prije nego sam u školu privirio). Tek nešto bijaše mi pomućeno polazkom škole. Tamo smo rimski broj četiri pisali jednim velikim V, pred koji smo stavljali jedan štapić, dok su na areloju umjesto toga bila izcrtana četiri štapića. Zaključio sam, da se onaj netko u pisanju zabunio. — A onda ona dva prstića! Po cio dan šetaju bielim poljem, neumorno. I nikada da bi se zabunili. Dulji prieđe cielo polje u toliko vremena, koliko bi utrošio, da pođeš na puntu Crnikovca i vratiš se, a kraći se za to vrieme makne tek s jedne brojke na drugu. Kako je to liepo uređeno i određeno!

Kad bi sat, bilo s nemara bilo s kojeg drugog zla, stao ili zaostao, tada bi ga otac popravio. Kako sam to pobožno i pažljivo promatrao! Tada bi otac zapeo kažiprstom za onaj dulji prstić i samo ga bez milosrđa tjerao napried. Kad bi dospio blizu broja šest ili dvanaest, najprije bi se areloju malo štucnulo, a onda bi odkucao, koliko je već trebalo. A na moje najveće začuđenje, kad bi otac pustio prstić, on bi se umirio i ponovno nastavio svoj jednolični, svakodnevni put. Zašto se otcu dao po volji micati, a sam je tek jednolično hodao? — Događalo se, da nije s kucanjem bilo u redu. Mjesto pola ure kucao bi ih nekoliko, a umjesto sedam samo jednu. Tada bi otac, i ne gledajući, napamet, otvorio vratašca arelojeva ormarića (iza kojih bi se ukazalo toliko čarobnih nazubčenih kotačića!... ah!), upro negdje prstom i areloj je zvonio po volji.

Drugi dio tog čudnog stroja bila je ona lopatica, što se je iz kutije pružala i neumorno se njihala. Tik, tak, cik, cak, po cio dan i noć. To je posve odgovaralo vojničkom redu, koji je vladao u našoj kući. Još je samo trebalo da počne govoriti: jedan, dva, jedan, dva!...

Jednom sam se nešto vrtio oko stola, udario u lančiće, oni prenieli moj udarac na lopaticu, i areloj stao. Tko jadniji od mene! Šta će biti navečer?

Nikoga ne bijaše kod kuće. Razmišljao sam. Šta, da pokušam uputiti ga? Uspije li, nitko sretniji od mene, ne uspije li — i onako stoji! Popnem se tako na stolac i udarim ravno u ono kolo, u glavu lopatice. Ali sam udario ili prejako ili nepravilno (premda je i otac točno tako radio!) — njihalo je malo poskočilo, a zatim se objesilo, ukrivo. Pokušao sam još jednom. Ne ide. Visi kao crievo. Da barem ravno visi kao

prije! Rekao bi čovjek: vjetar naglo nahrupio u kuću, pa areloj stao. To se često događalo. Ali šta sad, kad me njegov izgled na prvi pogled odaje? Treba pokorno čekati sudbinu.

I dočekao sam šočnu ćušku. Ni prva ni posljednja — utješih se.

Na koncu su tu još bila i dva vrlo privlačiva lančića, a o njima obješena dva još privlačivija — da oprostite — praščića. Bila su to dva prava pravcata praščića, doduše iz željeza, ali posve nalik na praščiće sa borova u popovu vrtu. A tko ne zna, da su ono praščići, i koga je toga sram?

Svaki su dan ti praščići prešli istu stazu dva puta. Navečer bi se na dušak popeli, sve da ih je i drveni kolač zakrio (kao da su, Bože prosti, otišli posisati!...), a onda se počeli lagano spuštati! To jest, i nije baš tako bilo. Manji se je lagano spuštao, a veći je žurio. I to ovim redom: kad bi odkucala jedna ura ili polovina, spustio bi se za jedan prst; kad bi dvie ure, za dva prsta; kada tri, za tri... i tako sve do dvanaest, a onda: Jovo nanovo!

Svi su znali, da te utege treba svakog dana dizati. Ako se iztrče, areloj će umuknuti. Ali svi nisu bili za to. Kad je otac bio kod kuće, nitko na to nije ni mislio, a kad bi se samo za pedalj od kuće udaljio (u Kurnate otišao ili na put), dobro bi materi ili bratu pritrubio, da ne zaborave utege dizati.

Kuckao sat i pjevuckao svoju jednoličnu pjesmu. Iz dana u dan: tik, tak, ti-ka, ta-ka!... (A ono sve kao da će: jedan, dva, ajns, cvaj!...) On nam je jutrima driem s očiju triebio, on nam je večerima uspavanke pjevao, on je korake pratio. Bijaše to vjeran kućni prijatelj i savjetnik. Koliko bi poslova bilo otišlo niz ruku, da njega ne bi!

I Šarko se čudi areloju

Liepog nekog dana pisao sam zadaću. Pisao ja, a areloj mi nad glavom uztrajno kucao, sve prijateljski. Najednom glasno lupnuše dvorištna vrata. Htjedoh iztrčati, da vidim gosta, ali se suzdržah. Upila bila i mati priličnu mjeru otčeve strogosti!... Zajedno s udarcem vrata čuo se i svakodnevni zov: »Kuma!« Razumio sam, da je neka od bezbrojnih kuma došla na obrok čavrljanja. I čujem, kako mati i kuma u konobi predikaju. Stala mi olovka u ruci, uši, i onako omašne, postale

još obilatije, a i areloj počeo nekako tiše udarati, kao da i on razgovoru prisluškuje. Razgovor se vodio o mačiću, kojeg nam je ta žena htjela ustupiti. I opet pokušah skočiti, i na čudo, uspijem, jer me mati tog trena pozvala u konobu. Razložiše mi obje stvar u dvie rieči. Ovoj se ženi maca omacila, pa bi mi rado jedno mače poklonila. Kako se sve dogodilo, ne sjećam se pravo, ali znam, da sam se iza pola sata vratio kući s vrećicom preko ramena i iz nje iztresao mačića. Bijaše izprugan crnim i bielim krpama, te ga još iste večeri prozvasmo Šarkom. On pod tim imenom poče rasti i napredovati.

Iznimno je to veselje bilo. Svoga sam mačka imao. I on je mene sigurno svojim smatrao, jer se uviek oko mojih nogu vrzao. Tek bi na me zaboravio, kad bi iz kuhinje potrčao na pod i kao bena se zagledao u areloj. Što je tada u svojoj glavi mislio, je li granicu začuđenja i prevalio, nikada ne kanim znati, ali znam, da sam ga tako često zatekao.

Bio bi i Šarko sigurno rado u onaj čarobni stroj zavirio. Pokušao je nekoliko puta dohvatiti lančiće, ali su bili previsoko.

Morao ga dakle i on poštivati kao i mi.

Sve u jedno: areloj je bio svetinja i ujedno izvor straha. Radi njega smo nebrojeno puta izvukli batina, radi njega smo još nebrojenije puta pred otčevim pogledom strepili, bojali se. Jer mi i nismo otca ljubili, mi smo ga se bojali. Vojnik u njemu do danas nije umro.

Ali sve neka jest, kako jest. Ipak je sve bilo dobro, dok se ono ne zgodi, ono ružno i strašno.

Nema otčevih očiju

Ima jedna čudnovata rieč, koju nikad nisam razumio, a koje sam se toliko više bojao. A i danas pomisao na taj nesretni kampatik stvara mi predočbu sela, komšiluka, Butine, moje kuće. Predočbu strave, nevolje.

Nikad nisam znao, šta je kampatik. Znao sam samo, da je neko grozno strašilo, da ga se čak i mati, ne samo mati, nego i otac boji. E, bome, kad se on, s onakvim pogledom, s onakvom ručetinom kampatika boji, onda to zbilja mora biti nekakav krupan vrag. Koga se otac bojao? Boga i — gotovo. Sto puta je rekao, da se ni žandara ne boji. Zato sam se uviek

hvalio njegovim junačtvima i iz rata i iz mira. Koliko puta se i na »šturmu« tukao, pa što mu fali? — Kosa na glavi.

Ali — ako se on boji kampatika...

Mislio sam, to je možda neka ljudeskara. U toj me misli zbunila činjenica, da sam jednom vidio, kako iz Butine dolazi skupina ljudi, stranaca. Jedan od njih nosio sanduk nekakav, drveni. Kad žene počeše vikati: »Kampatik, kampatik!«, razbježasmo se kojekuda (a doma nisam mogao: mati je već ujutro zadjela ključ za pas i otišla nekamo, sjećam se). Tada sam opet mislio: ili je onaj sanduk kampatik, dakle nije čovjek, ili su svi oni ljudi kampatik, dakle opet nije jedan čovjek, više ih je. A i tu me pomelo opet drugo. Otišli smo u nečiju konobu vidjeti kampatik, kako rekoše neki naši stariji drugovi. Tamo smo vidjeli, koliko se još sjećam, tri ili četiri vreće brašna, dvie urne ulja, dva biljca, nekoliko sukanja, jednu, dvie mreže, pet-šest ribarskih uza (dugih konopa) i još mnogo sličnih stvari. Tu se zaustavilo moje neizravno saznavanje te čudne tajne. Imalo je naime još mnogo, mnogo sličnih predmeta u tu konobu stići, a među njima ništa drugo, nego glavom naš areloj! Jade!

Upravo sam se s te ekspedicije u našu ulicu vratio, kadli pred našim dvorištnim vratima nekoliko ljudi, među njima i dva oružana. Njih sam dobro poznavao po robi i po onim zagonetnim torbicama, čijom su me šupljinom uviek za plakanja i radi neposluha plašili, a koje su bile tako malene, da mi ni noga na nikakav način u njih ne bi zapala. Stoje dakle oni pred vratima, a jedan sve nešto oko vrata vrda, dok se ona širom ne otvoriše. Susjedi su radoznalo i tugaljivo tko od kuda gledali, a ja, jedini nazočni predstavnik zainteresirane obitelji, plašio se pristupiti, pa samo iz nekog prikrajka pratio sav taj lopovski posao. Kampatik se prošetao kućom i na što mu oko palo, to spremio pod pazuho svojih puzdanika.

Tada sam već prišao dvorištu, ali u nj nisam ušao. Gledao sam izvana, kroz rešetke na dvorištnom zidu, šta se to događa. Istim poslom bavio se i moj Šarko, samo što je on bio gore na terasi i bolje cielu otimačinu vidio.

Blenuo sam od čuda ugledavši jednog od kampatika, kako prinosi stolac, pruža obje ruke i posve neoprezno skida areloj. Drznik! Gdje je sada otac, koji ga je bies u Kurnate

odnio! Sad bi se morao tu stvoriti, da ih ošine svojim pogledom, pa da odmah svi natraške popadaju, kao stražari na Veliku subotu. Gdje je sada, da malo zagalami po kući, pa da se hajduci razbježe! Ništa od svega toga. Prazna kuća zieva. Pauk, potresen micanjem svoje mreže, izišao na otvor svog skrovišta i motri, ne muhe, nego valjda onog, što mu polovinu mreže najednom odnese. Ono jest, otčeva je slika na zidu, oštro on gleda, neumorno, ali se oni ne obaziru ni na one čudnovate oči, ni na brkove, ni na šest blistavih zvjezdica!! Onaj nesretnik nosi mirno areloj pod rukom, a lančići se potežu po tlima. Stao i Šarko kao okamenjen. Šta je to?

Da vičem? Da zovem susjede u pomoć? To bi se još i moglo, da nema one dvojice u surkama. Tko zna, možda bi me ipak po kome vragu u svoje torbice strpali!... I harmonika onog Pere Kalebova posve je malena izgledala, a kad bi se napuhala, imao si šta gledati: i obujma i liepog šarenog cvieća!... Naravno, dok se Pero nije prvom zgodom oblejao...

Zaključih dakle, najbolje je šutjeti i pričekati izhod tog pustošenja.

Ali tako nije i Šarko mislio. Čim se uputila posmrtna procesija našeg areloja, skočio je sa zidića i za njima. Ravno za liesom. Kako onaj nesretnik makne nogom, tako Šarko skoči i uhvati se šapom (ne šapicom, jer je već spadao među »odrasle«) za lančić. Bilo mi je nekako drago, gdje vidim, da Šarko toliko osjeća za naše. Liepo je to od njega.

Ne činilo se to ipak liepim onome nevolji. Dodijalo mu valjda Šarkovo iskreno žaljenje, okrenuo se i svom snagom dosegao moju životinju. Životinja kao i čeljade: nije od kamena, prevrnula se i pokazala jasno svoj bieli trbuh.

Prosuzio sam. Nije bilo dovoljno vrata provaliti, malo je bilo krevete odkriti (naš mali Veliki petak), ni posuda ulja nije ih zadovoljila, pa ni vršnjak mog brata, naš toliko ljubomorno čuvani i toliko puta do vraga poslani a dragi areloj — trebalo je i Šarka ubiti.

Na zidu, pred paukovom kućicom, prazan čavao strši u prostor.

Na kaminu nitko ne prede.

Vrata su raztvorena, kuća pusta.

Da nije to kampatik?

O Č I

Bio sam te godine na praznicima, među ribarima.

Svi ribari, pa tako otac mi i brat, sjedili su jednog ranog jutra, a među noge im upadale bačvice, u koje su solili ribu. Takvi su časovi za ribare isto onako vriedni, kako su za glasbenike i ljubitelje te umjetnosti vriedni časovi sviranja jedne simfonije. Svako je takvo jutro puno svečanih osjećaja, svako je odraz uzvišene vjere patnika u dubine...

Djeca, neumorni ranoranioci, igrahu se na mulu, u svome carstvu, koje za ovih mjeseci nema granica ni zakona. Za njih ne postoji tada ništa do li muo i plićina kraj njega, i sladki san o grožđu i breskvama, što zore u polju, a do njih oni ne smiju.

Promatrao sam slaganje srdela u jednu bačvicu, kad se začuše njihovi krikovi.

— Eto jedan brod, eto jedan brod! — klicala su vesela djeca, koja se raduju lađi iz daleka sela, jer ona sigurno za svako krije po neku radost.

Čim su domaćari pristali, našla se na brodu ciela kolonija od nekoliko obitelji, a djeca se hvatahu za konopce i izgledahu svako po nešto za sebe.

A onda su se ljudi opet razišli po svojim poslovima i sve se pričinjalo kao i prije. Samo je slika otoka i uvale bila upodpunjena lađom savijena jedra, koje je stršilo u osunčane visine.

Dođoh nešto u kuhinju, kad mi sestra došapne:

— Znaš li, šta se dogodilo?

— Šta?

Sestra skoro da nije plakala. Ali je osjećala, da ne smije, i suzdržala se. Jedva je promucala, šta se dogodilo.

Tako. Dakle u kući imamo sliepca. Mali Slavko je osliepio jučer. Sunce, taj dobri naš prijatelj, koji nama malenima otvara oči i smireno nam ih zaklapa — koji nam rađa život i daje, da živi sve na zemlji, u zemlji i u moru — to se sunce zauviek ugasilo za ona dva smeđa oka, kojima su se stotine divile!

Težko sam se snašao. Ušutjevši podpuno, izišao sam pred kuću. Nekome se moglo učiniti, da nešto tražim, ali ničega nisam tražio. Vidio sam brata. Sjedi kao kip, tek mu se malo ruke pomiču: koliko je potrebno kod krpanja mreže. Glava mu upala u njedra, opaljeno lice izgledalo crno. Skupio se sam u se i u svoju nenadanu tugu.

Sreo sam raztužena otca. Pritisla ga unukova nevolja i izgledao je kao iza ukopa milog djeteta.

Mali bratac, koji je također od susjeda saznao za događaj, povukao me je za nogavicu i pitao:

— A hoće li se Slavko sada moći igrati?

Zašavši među susjede, koji su dojedrili maločas, doznadoh, kako se stvar dogodila:

Nevjesta je s oboje djece otišla tamo, gdje joj brat gradi kuću. Otišla, vele, toliko, da pogleda, kako posao napreduje, da izmieni dvie rieči i onda opravi nešto posla kod živine.

Brat je njezin posao već bio prignao kraju i ona je vidjela, kako se na krov vuku crjepovi. Unišla je s djecom u prizemlje i pod vodstvom svog brata doznala točan razpored prostorija, što je kod nove kuće najzanimljivije. Djeca su svakog časa upitivala sad za jedno, sad za drugo. Zanimalo ih sve, od greda do čavala.

A za sveg toga kratkog boravka nije se, naravno, posao prekidao. Radnici i zidari jedva su to i zamietili.

Prispjevši k vratima, mati je htjela upravo zakoraknuti na prag, kad ju trgnuo grčeviti plač malog Slavka.

Sve je potrajalo toliko, koliko je potrebno, da se izgovori jedan amen. Nesretna mati je vidjela, da su oči njezina jedinca zasute žbukom — da je osliepio!

Tu su svi susjedi mukom umuknuli. Tu se nije moglo ništa reći. Majku, koja pred sobom u jednom hipu zagleda sliepca, sina prvienca i jedinca, nadu i ponos obitelji, budućnost ognjišta — može se samo zamisliti, u mašti predstaviti. Težki mir obavio je mali skup, u kome sam tog časa bio središtem, i liepo se čulo, kako nježni valići dražkaju kamenje oko mula. Kapljice mora blistale su se na Božjem suncu, koje se za malog Slavka ugasilo, a za nesretnu majku potamnilo...

— — — — —

Koliko su nazočni smogli prisebnosti — nastavilo se pričanje iza grobnog mira — odmah su pristupili vidanju rana. Netko smogao za časak mlieka, te su izpirali žbuku s malih očiju, ali to nije pomoglo: one su ostale zatvorene.

Prenieli su diete kući.

Mali se Slavko umirio i svladan plačem uskoro zaspao. Mati je kraj njega kao kraj mrtva plakala, plakale su i žene — ali na slab uhar.

Još iste večeri sastali se ljudi i odvezli diete u bolnicu.

To je sve, a više se i nije moglo čuti. Dostajala je jedna rieč: sliep.

— Ćaćo, hoćete li doma? — upitao sam otca, ne znajući, čime da započnem razgovor.

On nije odgovorio. Mislio je, da je dosta, što vidim spremanje. Unosili su u brod kabane, vodu, kruh. Za malo vremena su i odjedrili.

Ostah na otoku s ostalima u neobjašnjivu osjećaju: jedan se život ugasio, a još uviek živi...

Nikad ne vidjeh otca onakva.

Kad je dojedrio iz sela, kamo je svratio iza posjeta malome našem sliepcu, sjeo je kraj stolića, uzeo malog brata na koljena i plakao. Onaj strogi naš otac, onaj junak našeg djetinjstva, plakao je tog časa kao diete. I suze mu tekle curkom, a on je samo gladio sinčića po plavoj kosi i mrsio kroz zube:

— Zatvorili smo se u kuću i ne izlazimo. Nesretni sviet ne da mira. Čim se netko od nas pojavi na ulici, sto radoznalih upita! Ne možemo ni žižice izići kupiti!

Pa onda iza grcanja:

— Da je umro, plakali bismo, ali bismo ga i prežalili kao i drugu djecu, koja su u kući umirala. Ovako je ni živ ni mrtav... živa smrt, ili bolje, mrtvi život.

...Kad ga je otac, brat ti, vidio, navrle su mu suze kao plima, ali nije glasa dao od sebe, da diete ne uznemiri. Sagnuo se i poljubio ga u nožicu. U lice nije ni mogao: posve je zamotano. Eto, to je bilo sve, što je nesretno diete imalo od svog otca.

...Kažu i liečnici i posluga, da je miran prilično. Plače za kućom i materom, ali manje nego ostala djeca na liečenju. Uviek je on bio dobar i pametan.

...Liečnici ne daju nikakve nade. Oči su posve izgorjele kao slamka...

...Kako je došlo do toga — obratio se meni, kao da me dotada nije od suza ni vidio, — pravo je čudo. Kažu, koji su bili blizu, da nije palo više od dvie žličice žbuke, ali to je moralo pasti pravo u oči. Radnik, koji je vukao vidro, puno žbuke, malo je nespretno povukao, vidro udarilo o zid, diete čulo udarac i pogledalo gore, a žbuka, koja je prešla preko ruba punog vidra, ravno u oči! Volja Božja... Oči su istog časa izgorjele, kao da si cigaretni papirić bacio u vatru. Pripuštenje Božje... Bog ih dao i odnio... Hvala Bogu, koji nas ne zaboravlja...

Iza dva dana odputovao sam kući.

Kamen mi je na srdcu ležao. Kako ću pristupiti ucviljenim ljudima?

Nađoh kod kuće plač i tugu. Kao da je mrtvac na odru. Tek što se ne osjeća miris voska. I nema zapaljenih žižaka.

Gledajući djecu na ulici malo te se ne prevarih zazvati Slavka.

To je diete! Uviek veselo, nestašno i zamazano. A njegove (preminule) oči! Mogao bi čovjek po njima roniti kao po dubinama mora, koje ih je rodilo...

Sve je to tek bilo. Danas to diete u bolnici plače, a povoj se obavio oko dvaju ugašenih ugljena: težak i gust pepeo.

Sutra će u određeno vrieme zatrubiti u luci »Kozjak« i dimeći se iz svog crnog dimnjaka odvezti me u grad.

Kako ću stupiti u bolnicu?

Jutro je, kako je to priroda davno uvela, osvanulo svietlo i svježe. Kad je »Kozjak« plovio lukom, bio je crven, jer se sunce upravo pomaljalo nad Gradinom.

»Kozjak« je stenjao i lagano se gurao od mjesta do mjesta, dok se nije, sav uznojen i zapuhan, dokopao divnog kanjona rieke Krke.

Kad bi čovjek svakog dana prolazio tim morskim krajem, dojmova bi uviek bilo na pretek. Ulazak u luku zapa-

njuje i one, koji tu već poznaju svaki kamen i svaki crveni krov na drugoj obali.

Pristajemo, usporavajući brzinu.

Na obali je bilo množtvo svieta, radnika, koji očekuju pretrglije ribom, žena, koje prodaju voće i sladkiše, trgovaca, bezposlenih gimnazijalaca i drugog šarenog ljudstva.

Grad je bio upravo onakav, kakav je bio pred mnogo dana i godina.

Perivoj me dočekao kupajući se u mlazovima, koje su vrtlari sipali po grmeću i cvieću. Onaj bakreni čovjek, kojemu sam se kao diete uviek čudio, i tog je jutra štrcao iz svog čarobnog prsta. Kapljice se razpršivale na sva četiri vjetra i stvarale tisuće sitnih duga. Nekoliko domaćica prošlo s košarama u ruci. Tommaseov pisar nije ni tada bio gotov sa svojim pisanjem, kao što nije bio ni onda, kad sam mu se kao diete čudio.

Pred bolničkim vratima našao sam mnogo seljakinja, koje su plakale, jer ne imadijahu dozvole za ulaz. A htjele su vidjeti svoje bolestnike i mislile u svojoj prostodušnosti, da vratar razumije njihove suze. A on je mislio na »banku«...

Čim je osoblje očnog odjela saznalo, tko je malome Slavku došao u pohode, stadoše ga tražiti. Upozoriše me, da mu se ne smijem odati.

Podilazila me jeza.

— Eno ga! — prošaptah odjednom. Bolan časak. Preda mnom je stajalo diete skoro posve zavijene glave. I ništa nije vidjelo od tog svieta. Čulo je glasove i osjećalo dodire.

Uzeh malога Slavka na ruke. Ne uspje mi suzdržati suze. Plakao sam kao mališan (što je daleko, uspomena). Plakao sam dugo. Kao siromah nad garištem izgorjela doma. I te su oči bile garište ljepote i čistoće...

Odtada sam često posjećivao malog sliepca. Počeo sam promienjenim glasom s njime razgovarati. Sprijateljili smo se.

— Ti — govorio je mališan — znaš li ti moju mater?

A zatim:

— Zašto moje matere nikad nema?

— Doći će ona, bolan, samo da ti ozdraviš.

— A je li sada sunce ili oblačno?

— Sunce je, Slavko, sunce. Još malo, pa ćeš ga ti opet vidjeti — govorio sam, makar da sam drugo mislio.

Kad sam odlazio, govorio je uviek, kako bi me trajno želio imati u bolnici. Da sam mu draži ja nego Stipe, dobar jedan čovjek, koga su postupno ostavljale oči.

Bili smo dobri prijatelji, a on nije znao, tko sam. Nešto tajno privlačilo ga je k čovjeku iste krvi...

Često bi se razplakao. Jednom je plakao grčevito i zvao, da idemo na parobrod, koji će ga odvezti kući.

— Eno sad će »Kozjak« poći. Idemo na obalu.

Istog časa preletjela je njegova mašta u selo i zvala na veliko pristanište. Tamo da će vidjeti majku.

— Idemo na veliki muo. Parobrod dolazi. Sad će doći mati.

Vukao me uztrajno za ruku i zbilja smo pošli, kako je želio. Otišli smo do druge zgrade, oko nje smo prošli, a jedna je ptičica u borovu granju tako divno zacvrkutala, da je odmah počeo govoriti o cvrčcima, koji pjevaju, i zaboravio i na veliki muo i na parobrod.

A majka je dolazila često. Ali mali Slavko nije znao nikada, da ga to na krilu po čitave sate drži najmilije biće.

Cielo jutro proboravila bi ta majka u bolnici. Sve do odlazka parobroda, i pojela onda na brodu malo kruha iz zamotka.

Nije mnogo plakala. Izplakala je suze, sad je plakalo samo srdce, odraz toga smo vidjeli na pocrnjelom njezinu licu.

Majka sliepca jedinca, majka nesretna, šutjela je uporno i gutala gorčinu.

A mali je sliepac tapkao svojim prstićima po njezinu tielu, opipavao joj haljine, dohvatao lice i svlačio joj rubac s glave.

Ti su prizori trajali sate, bolne i mučne. Sliepo diete sjedilo je na toplome krilu, a da nije znalo, čije je.

Ipak, jednog dana začusmo:

— Znam, ti si, majko, znam ja, da si ti. Samo mi se ne kažeš... Javi mi se, kaži mi se, majko... Znam ja, da me ti sada držiš...

Mati je izbuljila oči. Probliedila. A mi smo stajali skamenjeni od tog prizora.

Tragediji ne mogosmo zgledati završetka. Mali je sliepac lunjao kao izgubljeno janje po bolnici. Nekada s pratnjom drugih bolestnika, nekad sam, pipkajući oko sebe. Svi su ga voljeli, svi su darove donosili, ali vida mu ne mogoše darovati. Njegove oči bijahu tek uspomena, san.

— — — A tamo na otoku, koji se nazire sa Šubićevca, tugovala je jedna obitelj. Svi su više nalikovali polomljenim granama ili ribama, koje su iza osjeke ostale na suhom, nego muževima i snažnim ženama. Nad kućom se našom bila savila tuga i sve je bilo sivo.

Početkom listopada njegov otac bi pozvan u vojsku. Služio je u blizini grada.

Odťada pojavljivao se svakog dana mlad, izpaćen čovjek u sivom odielu, zamazan i mokar od znoja, na bolničkim vratima. I držao sliepo diete, koje je rukama tapkalo po odielu i licu, ne bi li smislilo, čije je to tielo, tako toplo i milo, i tko je taj, koji ljubi njegove nožice...

Bio sam jednog jutra u školi, koja je bila otvorena već mjesec dana. Javiše mi, da me žurno zovu u bolnicu. Pun strepnje nad kakvom novom nesrećom i potiskivane nade u čudo stvorio sam se za časak tamo.

Glava malog mog prijatelja bila je razvezana. A kad sam pristupio bliže, Stipe izvadi iz džepa nožić i baci ga pred njega.

— Šta je ovo, Slavko?

— Nožić!

Trak svjetlosti opet se probio do njegove mrežnice. Mali je sliepac progledao na desno oko.

Odtrčao sam i brzojavio na otok:

— Mali Slavko progledao!

JURINI OPANCI

Zimska večer. Došla je i za onaj kratki dan prerano, jer je nebo bilo pokriveno tmastim oblacima. Bura je uz to bila svejedno žestoka. Naučih davno od majke, da je to najgore vrieme. Govorila mi je: »Čuvaj se, sinko, oblačne bure i vedra juga.« Oblačna bura izvor je mnogih zala. Lako donese snieg, riedkog gosta, ali što je gore, prouzroči mnogo pomorskih nevolja. Vedri je jugo najbješnji, a kad njegovi debeli valovi stanu udarati u kurnatske klisure, krune, visoko se uzdiže njihova voda, koju vjetar kao kišu raznosi po vinogradima. Događa se to u rano proljeće, kad prvi list izmili na Božje sunce. More ga polije a sol izjede. Onda se veli, da jugo ljetinu obire. Proljetna berba umjesto jesenje.

Puna je zebnje ta zimska oblačna i burna večer, strašna je ona za svakoga, a osobito za onoga, koji se nalazi na zimskom ribolovu pa se pred večer vozi kući. Kako je onda držati kormilo, a možda i veslo, u ruci tvrdoj i izpucaloj kao borova kora! Kako je težko sjediti na rubu broda, dok te more neprestance polieva, a bura ti se urezuje u lice! I sve je to, liepo, ako se lađa ne prevrne.

Večeras su naši ribari sretno prošli i već su podielili ono malo lovine, što se imalo podieliti, dok su drugo odnieli pretrgliji, koji će im u nedjelju izplatiti. Sada se spremaju kući, da donesu svojima večeru. Baš kad je posljednji ribar otišao, stupio je on u kuhinju, da se ponudi.

— Na-gospodaru, na-ja ću očistiti na-brod. Na-dat ćeš mi na-pregešće na-gavunov.

— Dobro je, na-Jure, dat ćemo ti i dva pregešća, kad ih je Bog dâ, samo ti u redu očisti.

— Na-garađon!

— Na-garađon!

Dobro im došao taj čudni čovjek. Našli su dobru zamjenu za neugodni posao. Dosta su ruke cio dan zeble.

Stao sam i promatram na-Juru. Njegovo ime mi je ostalo u ušima, ali ga nikad nisam tako liepo vidio. Bio je stasit starac, malih žmirkavih očiju i navorana čela. Jabučice mu se kao malko htjele crvenjeti, dok mu se nosina prilično rudjela. Izpod nosa kao da su bile pričvršćene dvie četkice, izrađene iz prilično oštre siede dlake. Kapa malena, »na burin«, to jest tako malena, da bi je bura lako odniela, kad ne bi bilo konca, koji ju je otraga držao. Izpod kape izlazilo je na zatiljak nekoliko pramova siede kose, neuredne i tvrde.

Čim je unišao u kuhinju, prinio je ozeble ruke k vatri, pa sam lako razabrao, kako su preko njihovih nabora izrasle debele kraste. Kad se je malo ogrijao, smota cigaretu i ponovno sjedne. Otac mu pruži rakije i on se zadovoljno protegne po kominu, kao da želi prikupiti dovoljno snage za svoj posao. Zinuo sam od čuda, kad sam ugledao na-Jurine opanke mrižance. Mrižanci se zovu, jer su izmrežani, nisu cieli, nego izkrpani. Po sjećanjima najbolje bih te opanke ovako opisao:

Neka netko navuče velike opanke, pa neka iza obilne kiše prođe barem petnaest koraka po izkopanoj, a može i izoranoj, zemlji. Oko opanaka će se nakupiti debeli slojevi mokre zemlje. Oni će postati još jednom toliki, koliki su bili.

Tako su eto izgledali Jurini mrižanci. Takve sam ih upoznao. Samo čisto s gornje strane zadržaše ipak oblik opanaka. Opute su se prilično poznavale, kaiš je doista bio nekoliko puta nadopleten, ali je bio kaiš. Pa i nos se je mogao uočiti, makar je bio stučen i tupav. Ali sa strane i ozdola bili su prešareni. Toliko krpica i prikrpica, toliko špage, žice i oputa sastalo se u pravome čudu na tim opancima. I dok sam ih promatrao u čudu i zadovoljstvu, Jure ustane, spremi opušak u džep i ode na posao.

Tako uspomena. A kad sam jednom od nekog susjeda saznavao novosti iz sela, u kojemu nisam bio godinu dana, reče mi ih u kratko. Samo se dulje zadržao na najnovijem događaju iz susjednog sela i napričao mi cielu priču . . .

•

— Na-Jure, na-Jure, ukrali su ti opanke! — viče neka baba promuklim glasom.

— Vražja dičina su izvukla na-Juri opančine! Na-Jure, opanke su ti odnili! — čuje se neka druga.

Na-Jure, koji se odmarao od posla kod nekoga gospodina, trgne se iz polusna. Još mu zuji u ušima, kako mu je taj gospodin nakon svršena posla rekao: »Hvala liepa!« — »Ne, moj na-gospodine, ne na-hvala, nego na-plati!« Tako mu je Jure odbrusio, premda mu se u ovaj čas čini, da možda nije ni trebalo. Možda bi gospodin ipak bio dao ono, što je i dao, naime za večeru i vino. Misleći na taj posljednji slučaj ne može se on snaći, nego se prevali na postelju. Valjda ga se i ne tiče ta buka izvana.

Nije popostao ni pet časaka, a na vrata uleti neki deran i vikne:

— Na-Jure, ukrali su ti opanke!

Jure se prene i skoči s kreveta. Bos, bez kape i haljetka, iztrči na ulicu. Sa svih strana vika o opancima! Vikalo se (tobože!) na djecu, smijalo se i galamilo.

On pohrli prema kraju ulice. Tamo se već skupilo množtvo žena i dječurlije, a nikome se ne može s lica doznati, šta je zapravo na stvari. Sam se počne snalaziti i podiđu ga srsi.

— Opanci! . . . Da, zaista sam ja bos! Nemam opanaka! Bos, bos, bos!! . . — Pogleda dobro na kvrgave noge i odjuri u kuću. Istina! Opanaka nema. Kao mahnit opet odkasa niz ulicu, vičući iz petnih žila:

— Ajme meni, na-opanke su mi na-ukrali! . . . Lupeži na-pa . . .

Kad je dotrčao ponovno do svjetine, upita, gdje su kradljivci. Onda odtrči prema onoj strani, te iza pete kuće po redu zamieti dvojicu momčuljaka, svakome u ruci po jedan opanak.

— Mularija na-pasja! Na-opanke mi dajte! Ja ću vam dati!

Trčali su preko zidova, gomila, sjenica, svakako brže momci nego na-Jure. On je samo potrčavao kao obezumljen i neprestano vikao, psujući ih i grdeći. Na njegovu žalost ne nađe se u selu nitko, tko bi mu pomogao u tome težkom poslu. Svima je na-Jure i drag i dobar, dok treba da pomogne sad ovamo sad onamo, ali kad ga je stigla nevolja, postao je predmetom poruge i smieha. Nitko od onih, koji su se sladko smijali toj mužkoj lakrdiji, nije htio poviriti u Jurine suzne oči, pa da vidi, kako su se stari mrižanci, čijeg je majstora davno zemlja pojela i za koje ni sam na-Jure ne zna, kad ih je prviput navukao, da su ti mrižanci najveća njegova

svetinja. Neki ljudi vole komadić zemlje, koji su izkrčili, neki vole brod, koji su kupili, neki vole i lulu, iz koje puše, a premnogi ni za koje blago ne bi dali dlaku sa svoga brka. Ali na-Jure nema ni zemlje, ni broda, a ni lule, a brk bi si sav dao klieštima poguliti, samo da mu nitko ne dira u mrižance. Oni su mu od svega najmiliji, jer su jedini, koji su mu vjerni, jedini predmet, s kojim Jure iz pune duše prijateljuje i razgovara. Više su mu oni nego i žena, koja je davno umrla, i nego sin, koji mu se iz Amerike nije već pet godina javio! A sada se dva derana usudiše, uvukoše mu se u kuću i odnieše mu njegove mile prijatelje. Kako ih ne bi hvatao! Kako ne bi nastojao tužan, da se dohvati mrižanaca svojih!

Zadubljen u svoje misli, a svejedno trčeći kao da i ne trči po selu, nego po otvorenu polju, na-Jure osjeti najednom, kako mu se glava gromorom potresla, i prevali se pod murvino stablo. Čelo mu naglo nabrekne, kao da je na njemu iznikao ogroman čir. Oči mu se zaklope, sviesti nestane.

Dođoše ljudi i digoše ga.

Kad se Jure malo osviestio, prva mu je rieč bila: mrižanci! Odgovorili su mu, da su ljudi otišli u potragu za kradljivcima.

— A eto, na-hala na-Bogu!

Nisu se još ljudi ni vratili, da jave o uspjehu svoga posla, kad eto ti na vrata obojice lopova. Pukao glas po selu, da na-Jure umire. Ozbiljno, prebio se, pa umire. Pobojali se oni, da na-Jure ne odseli prije nego im oprosti. Bog sačuvao, da te netko odnese »zapisana«! Onda se više ne može izpraviti. Zato oni odlučiše tako, jer je bolje poniziti se, nego propasti. U ruci im svakome po jedan opanak.

— Eto ti, Jure, opanci. Donieli smo ih.

— A eto, na-dico moja, kad ste ih donili, dobro ste načinili. Vi na-znate, da mi je to najveće blago. Zato vam... na-hala, na-dico moja! Morda ste se... na-tili našaliti, jerbo znam, da vam ne bi... na-tribali. Meni je svejednako, jerbo vam na-praščam, a sada mi je... na-lajko umriti.

A nije umro. Bolest je potrajala nekoliko dana, ali nije bilo nade.

Ostavši bez zarade, Jure je odkrio svoju tajnu i naredio, da se iz stare škrinje izvuku cipele, koje mu je sin poslao

prije deset ili više godina iz Amerike, a nije ih nikada trebao, nego ih je čuvao za najveću nevolju. Bile su liepe žute cipele. Prodali su ih.

Kako je svakog čuda za dva dana dosta, bilo se pomalo u selu i zaboravilo na Jurinu bolest. Ali jednog se dana stanje pogorša i viest opet proleti selom.

Ljudi se kupili.

Na Jurino lice počinuo je mir. Gledao je uporno svoje drage mrižance, najprije ih milujući pogledom, a onda rukama.

— Sada na-znam, da mi se je... na-diliti od ovoga svita. Star sam i prebijen. Ja vas, na-draga na-braćo molim, zovite mi... na-duhovnika. I još vas sve molim, da mi oprostite i nikakva na-griha ne zadržite... Zovite mi na-rodbinu i sve, kê sam na-uvridija, da se sa svima uredim i na-pozdravim.

Malo pomalo skupila se sva Jurina rodbina i mnogi ostali.

Seljaci su jedan po jedan prilazili bolesniku i govorili:

— Kako ti ja praščam, moj Jure, 'nako ti i Bog prostija! Hodi u miru.

Zatim bi mu stisnuli desnicu i poljubili se s njime kao s prijateljem, koji odlazi na dalek put. Mnogima navrieše suze na oči pri pomisli, da taj prebijeni starac nije ni loš bio, a kamoli zao, i da nije ni na kraj pameti zasluživao ono, što su mu suseljani često činili. Osobito je mnoge zapeklo, kad su čuli glas, koji im govori: prije samo nekoliko dana mogao si mu pomoći, i ti si njegovoj nagloj smrti kriv.

Jure nije na to mislio, nego se sa svakim srdačno opraštao, moleći za oproštenje. Kad se je pozdravio i sa posljednjim seljakom, koji je te večeri dospio do kreveta njegova, progovori svima:

— Braćo na-moja! Nemam nikomu ništa na-ostaviti, jerbo sam siromaški živija, pa tako i na-umirem. Sve moje na-blago su na-mrižanci moji (i stisne ih rukama), a moja je zadnja na-želja, da mi ih sada lipo na moje oči na-obujete. Tako. Na-garađon. Sad je dobro. Sad sam se uredija i s vas i s Bogun. Sad morem mirno na-pojti. Bog. Na-moj je čas na-doša'.

Na-Jure zaklopi oči i nastavi mirno disati. Kod uzglavlja je stajao neki dalji mu rođak i gladio ga po vjeđama. Zamalo uhvati čovjeka hropac i grudi mu se naduše. A onda se opet umiri i uzdiha se.

— U-h, u-h, u-h...

Kratko je i to trajalo.

Otvori usta i oči. Rekoše:

— Iša' je. Otvorite ponistru. Molite letanije.

Otvoriše prozor, molitva započe.

Brzo mu otvoriše oči i usta. Onda se udalje žene, a nekoliko mužkaraca uredi mrtvo tielo. Opanci ostaše na svome mjestu, na ukočenim nogama.

Kažu, da mu je onaj gospodin, na koga je bio posumnjao, da mu ne misli platiti, kupio mrtvački sanduk.

OSUNČANI OTOCI

JUNACI MRAKA

Još ne porazastrieše ribari mreža po steralima, a već se osjetio dašak. Liepo je to, kad vjetar sam pretrese mreže, pa se suše kao na ražnju i djeci ne treba otezati težku pahu, prevrćući je sad na ovu, sad na onu stranu. Bio je to onaj plemeniti levant, koji tako srdačno izlazi na ruku domaćarima, kad se još prije zore upute u Kurnate, na pučinu.

A već oko devete ure podbio ga mladi maištral. Došao je negdje iz Kvarnera, odkuda li, probio se preko Dugog otoka pa preko onih otočića izpred Jadre i preko nje, i evo ga, gdje se modri u uvali, cvate kao ruža svibanjska. I sve raste laganim uzponom, ljubi stiene pristaništa, provire se kroz kamenčiće na žalu, pa se vere izpod vrata kućica, dražka zdravu dječicu, milujući im obraze, i žudi za njihovim sladkim plačem — nestaško!

»Danas ne će biti sparine«, tješe se mlade majke, tješe se ribari. I nema je. Ne titra zrak nad kršem. Ne liepi se košulja za leđa.

Modri se uvalica kao sukno.

Liep li je dan, kad se ne izteže po uvali dremljiv donjak, lagano se vukući za suncem bez iskrene volje, da se bar podvečer prometne u maištral!

Na Lavsi se danas ne čuje odpuhivanje znojnih ribara, koje iza povratka s dnevnih napora dočekuju poslovi u polju i otok pun briga, čežnja i slutnja. U blagdanskom razpoloženju vjetar »ka rožica« pjeni ono malo mora između Prislige i kućica podno Vrha, more zapljuskuje obalice, ljuljuška privezane lađice i igra se kamenjem u njega uronjenim: diže ga, ziblje, spušta.

Podne je minulo.

Gore iznad kućica, pod staricom maslinom, sjede tri djevojke. Predu. Tanke niti kao da im se suču iz prstiju, kli-

jaju iz njih, niču, a vretena zvrče i izmiču se sad ovoj, sad onoj. Padaju, a one ih dižu, zapredajući žicu, i vrte iznova.

Izpod crvenih rubaca, odostrag zavezanih, rumene im se lica, mladenačka i patnička. Al vesele su nekako. Dnevni ih poslovi ne ubijaju. Ljeto im ne olakšava napore, al ih veseo maištral draži i pobuđuje u njima živost.

Podne je, kad mužko sve spava, kad se njihove majke u nekoj kući okupiše, a one su svoje, i popodnevni su sati njihovi. I čavrljaju pomalo, raztresaju svoje drugarice. Obećavaju jednu, prose drugu, udaju treću. I prevrću govorkanja, zgražaju se nad preljubom neke »'merikanke«, nagađaju, na koga naliči diete susjede iz Vršina... A od vremena na vrieme zazuji pjesma.

Maištrale, o moj litnji hlade,
da ti znadeš, šta divojke rade,
dignu huštan pa kolina hlade...

I predu dalje, podižu lagane suknje, uživaju u dražkanju svježeg alpinca i u nabreklosti svoje mladosti. Razpucavaju bluze, nek vjetar uđe u sve njih, nek osvježi svaki dio tiela, nek pobuđuje strast i vodi misli do dalekih dragana njihovih.

Da mi se je stvoriti u sticu
i poletit dragom na desnicu;
da mi se je stvoriti u mrava
pa odlizti do moga dragana...

pjevaju jednoliko, prate jedna drugu i pjesmu predvode, a sve kao da zapinje, kao da se il pjesmi il njima ne da...

...I prolomi se težka kletva:

— Bog ga proklēja!...

Koga? Maištral! — proklinje ga Mira, najmlađa.

— Koga? — pitaju i drugarice.

— Meštrâ...

Kletvi se pridruži i Stanka. Treće, Šimice, se ovo ne tiče. I prestaje govor o njemu, jer sve znaju, zašto ga ne vole.

Pa opet zaboravljaju noć, koja ih čeka, i pjevaju ponovno, čavrljaju i dalje. Glasovi su njihovi tihi, izmoreni, a pjesmu im vjetar upliće u baršunasta krila i nosi je gore u brieg, prebacuje je na onu stranu, gdje ribarska družina spava pod krovovima od jedara, a mladi ljudi sanjaju o svojim ljubljenima...

Ciela Lavsa miruje, jer mnogima su to jedine ure počinka: noć je stvorena za ribolov...

Samo dopire od časa do časa sa jaza dječje podcikivanje. To dječačići i djevojčice gaze po plitkom, kupaju se, love rakove, kozice i polipke, škrope se i podvikuju.

Mreže na steralima pretvaraju se u mala žitna polja... Tako se upravo svijaju na vjetru, tako se pretvaraju u valove, kako se svija klasje na poljima, kad puhnu zadnje bure. A maištral se veseli njima. Provlači svoje vlasi kroz tisuće njihovih očiju, vraća se, mrsi ih, podiže... igra se veselo!

Izmiče popodne. Mužkarci se bude, žene ostavljaju preslice, djevojke se vraćaju iz hladovine i — otok oživljuje. Netko sjeda za mrežu, da zatvori još koju rupu, netko ide u polje nabrati šaku trave, netko se vrti oko večere.

A kad se sjena željezne šibke izpriečī preko brojke 5, počinju se kupiti mreže. Gospodari okupljaju svoje družine, zovu djecu u pomoć.

Osobito se žuri Stanko Ježić, stari majstor mraka. Ne bi se ipak moglo reći, da je ta njegova žurba osobit znak. Uviek se njemu žuri: kad jede, kad ide cestom, kad prieča opanke, kad kopa, kad trsje polieva. Narav mu ne da mirovati. Jedva prilegne popodne koji sat, i eto ga već, gdje sjedi usred mreža i žustro preplīće iglom. Ili popravlja barilca, ili zabija polupani pajol. Ne pozna mira, ne pozna nerada. A noću ne spava ni zimi, a kamoli ljeti. Da, pa i spava, ali kao zec, uviek napeto, uviek spreman, da se digne, začuje li nečiji glas ili sruši li miš žlicu sa stola. Njegove plave oči uviek su u pokretu. Gledaju najednom na tri strane, sve shvataju, ne daju se prevariti.

Prošlo je vrieme popodneva. Eno, gdje je pozvao kćer Miru i malog sinovca na kupljenje mreža. Mira se postavila mrtvo kraj pluta, a sinovac se uztobočio posred mreže. Prebirat će, da se koja žbičica il slamka u mrežu ne zaplete. Djevojka pušta male plutene kolačiće, dječak hitro prebire, a Stanko se čvrsto razkoračio i kruži široko rukama nad ráknom, slažući na nj prvi zog budela.

— 'Esi li, Mira, zgotovila večeru? — pita kćer tiho, kao da je i ne pita. A ona odgovara, kao da i ne odgovara:

— Jesam.

I posao teče dalje. Pokriva se i treće rakno.

— 'Esi li puštala ovce?

— N-n-n ... — počne, ali ne dometuca ustrašena djevojka.

— Munjo! — okosi se otac. — 'Ajde, pušti mriže ... pri'vati, mali, šubar, pa ćemo mi sami ... a ti se movi do stana, bleko, da bi ga bleko ... !

I Mira odtrči pustiti ovce na pašu.

Kad se vratila, sva tri zoga bijahu već na batelu.

— 'Ajmo odma' pribrati! — zove je otac. — Večeras će biti velika mareta ...

(— Uhm! Prokleja je Bog!) — guta djevojka.

I spusti se u picol, podvinuvši suknju, sjedne na arganel, nasloni se na karoc i prihvati olovo. Prebiranje je išlo brzo, jer je vjetar već jenjavao, kako mu je i red, te nije većih smetnja nanosio, zanoseći pahu.

— Kuda, Mate? — upita skoro vičući prijatelja, koji je u trećem mulu radio isti posao.

— Na jugo! — odgovara i ovaj glasno.

— Pa i mi ćemo tako.

Sad još treba doznati, kamo će krenuti treća družina. I oni prebiru mreže žurno.

— Na zmorac ... — odgovaraju oni. — I onda tiše ... — ... ako nas Saljani ne prolapu ...

Znači: Mate će krenuti na južnu stranu, u Pikuloču, kod Klobučara, a možda i dalje, za Kaselu ili za Lungu. A braća Šparići, kako ih svi zovu, krenut će na zapadnu stranu otoka, vjerojatno pod Panitulu. Samo bi moglo biti i drugačije, jer se često dogodi, da susjedi jedna kažu, a drugo čine. Svak eto želi čuvati za sebe mjesto, gdje misli da se lovi najbolje.

Šparići su čekali odgovor.

— A ja ću pod Lavsu — tiho će Ježić, nastojeći, da ga Mate ne čuje.

Rekao je tako, ni sam ne znajući, šta govori. Uviek su oni takvi: uvučeni u se, zaokupljeni svojim koristima, a susjedima govore nesuvislo, nimalo se ne nadajući, da će i provesti, što su rekli. Rekao je, jer se ljudima mora nešto reći, kad ih već i sam pita.

I prebirao je dalje, slažući velike kolute i nadzirući rad kćeri, koja je od olova pravila male kolute i pazila pomno, da konop ne zađe u picol, jer bi to imalo težkih posljedica.

— Šta se tebi, Mira, čini: bi'mo li mi u Kantorač? — upita je, pomislivši, da bi ipak bilo dobro pustiti se pod Lavsu.

Kao nikada, ni večeras nije Miri ni do Kantorača, ni do srdela. Ali u pameti joj se prikaza slika te uvalice s onu stranu Glavice, sjeti se, kako je u njoj i za najvećeg maištrala mirno. Topi li se, dakle, preko same uvalice, dobro je to i uštеđuje napore. Zato potvrdi otčevo pitanje.

Uto svršiše s prebiranjem, i Stanko naredi kćeri, da spremi i donese na brod večeru, a on će dotle vezati bačvice i slagati ih do mreže.

Stankova kuća zacrvenila se na suncu: to je ono prispjelo do Prislige i opomenulo ribare, da je vrieme za izlaz.

— Iđe mauna! — reče Mira, donoseći zdjelu s obarenim krumpirima i slanom ribom, a videći kako se drugarica joj Stanka s otcem izvozi.

Dok još Stanko nije posve ni okrenuo glave, da vidi, sasma nesviestno, susjeda Matu i kćer mu, začuje iza krme:

— Patati lešo, he-he-he!

To je Mate, nekadašnji talijanski zarobljenik, osjećajući potrebu, da se javi, protumačio djevojci stranom rieči sadržaj njezine zdjele. A i on je u krmi svog »Jadrana« — kako mu se batel zvao — vozio takvu večeru, te onaj smieh nema ni truna podrugivanja. Smije se Mate, smije se i Mira, trpko, gorko i srdito, jer se svima krumpir već naslagao do grla ...

— Unda, na jugo, a? — upita ponovno Stanko.

— U krmu, brate — odvrati on, a to kao: na jugo, da!

To Stanku ne bi dosta, ali dalje ne uzmože. A tako bi rado znao, ide li prijatelj u Pikuloču, ili u Kaselu, ili gdje drugdje. No ne usudi se to pitati.

— A mi ćemo u stanjo! — doda Stanko Mati, koji je već odmakao u Vrata. Mislio je: mi ćemo u Kantorač, a to je Mira shvatila, i bilo joj drago.

Sve je bilo na lađici: uz mreže i biljac pod provom, i kaban, i dvie vilice, i bukara, puna razvodnjena octa, i kamen na arganelu s nekoliko manjih na bandi, radi dupina. Krenuše, dakle, kako bi na vrieme uhvatili svoje mjesto.

Vesla zasjedoše u sohe, a one škripnuše. Otac i kći pomiču jednolično tiela, upiru se snažno, a vesla uranjaju i izranjaju pravilno. Za krmom se suče i naskoro razpliće vodeno

uže, a čuje se, kako mali pramac reže slanu tekućinu i zasukuje nježne biele brkove.

Za njima eto i Šparići u svome »Zulumu« (kako nazvaše batel po psu, koga su davno ubili). Sva tri sprtenjačara izlaze dakle iz uvale, izlaze iz Lavse.

Lavsa!

Vjekovna granica dvaju zavađenih svjetova. Međašni otok, koji već kroz mnogo pokoljenja dieli saljanske i murterske vode. I već četiri stoljeća vode Saljani borbu, da svoju najjužniju poštu pomaknu na Kaselu. Ali se Murterani čvrsto drže Lavse i ne daju, da se granica pomiče.

Tko je zapisao: danas je odpočela borba između dvaju ribarskih sela, Sali i Murtera?... Ali vrieme je u toj borbi izpisalo mnogo krvavih stranica, jer su upravo te pošte izvor najvećeg diela prihoda obaju sela. Mnogima su te kurnatske pošte i njiva i livada, i krava i kola, pa se za njih grčevito bore kroz vjekove i ne popuštaju. A podpomažu tu borbu i Ižani, pridružujući se Saljanima kao negdašnji obćinari.

Lavsa! Prirodno središte Kurnatskog otočja, najljepši, najugodniji otok. Pružila se u obliku podkove, koje se kraci iztegoše prema Krajini, a valovi nemirnog kulfa razbijaju se o njezine romantične krune, najljepše u svem otočju. U podkovi se zgurila uvalica, razdieljena uzkim vratima na dva nejednaka diela. Unutarnji je najbolja mala luka u skupu.

Između brda Osika, Velog vrha i Glavice, te između jaza (nekadašnje solane) i uvalice, što gleda na pučinu, razastrlo se plodno polje, zeleno od bujne vinove loze, tamno od masline, izšarano od breskve, pobusenjeno stupovima smokve i s jedne strane, strane plitkog mora, obrubljeno bliedom trstikom. A tu i tamo crne se njivice, sačuvane za sadnju boba, krumpira, žita i povrća. Marljivi Lavsari (kako se sami zovu) izkrčiše i zadnji kutić, gdje se ukazalo malo zemlje. Tetoše to polje i ljube ga više nego ono na kopnu. Na desnom kraku podkove kao da niču iz mora četiri njihove kuće, prizemnice, u kojima se stisnuše potrebe desetak obitelji. Zimi one često ostanu puste, osobito, odkad Lavsari ne drže »junake«, ali se ljeti na Lavsi nađe veći dio članova obitelji. Osobito se tu liepo snalaze djeca, na ljetovanju. Nasuprot kućama zasjelo preko Prislige nekoliko njiva, a iza njih je pošta Lavsa, krajnja saljanska pošta, jer iztočna, Pikuloča, pripada Murteranima.

Težko da ljudi pamte kakvu svađu Lavsara sa Saljanima i Ižanima, ili bilo kojim Zmorašnjanima. Misle: — Neka se svađaju gazde svićarica i kanaštrela, neka se gone radi pošta. Nama sprtenjačarima, malim ribarima, dobro je i ovako: Saljani lako dođu k nama i mi k njima. — A sa susjedima* je oduviek bilo dobro živjeti u miru. Eto, na primjer, dođu oni ili Ižani ili Kaljani po vodu, pa donesu malo ribe. Nikada to nije zlo, a pogotovo, dogodi li se u danima, kad uza sve mreže lavsarske sva Lavsa dvaput na dan krumpir kuha.

Nema dugo, da su se Saljani ipak zavadili s Lavsarima. I to upravo mali s malima: saljanski sprtenjačari s drugovima iz Lavse. Bilo je to prilikom obnove procesa, kad se u nekima s one strane Prislige probudio jal djedova, te im puhnulo u glavu, da ni Lavsari ne smiju u njihove vode. Zato ono braća Šaprići svoju namjeru, da se odvezu na saljansku stranu, popratiše s opravdanom bojazni (ribari ili su braća ili krvni neprijatelji!), a Stanko je, odmaknuvši od Male Garme, vidio, da su od svoje namjere i odustali, uputivši se za njim.

Što su otac i kći dalje od uvale izmicali, to su stizali na više valove i njihova se lađica to više gibala i zibala. Maištral je već dobrano popustio, ali su valovi svejedno snažni, jer je uviek tako bilo, da valovi ribarima udaraju u stranu, smetaju im u veslanju, ali čim više ostaju za krmom, tim je veslanje lakše. Prođoše već kraj žalovitog Brodarišća, zaobiđoše strmi poluotočić Lonču. Mira odahnu duboko, jer prispješe u zavjetrinu. Otac ipak ne pokaza volje, da smanji pritisak na rucalj. Čini mu se: zakasnit će na odredište. Tako Mira bez rieči nastavi s upiranjem, a po opaljenom licu poče joj se javljati kapljice znoja. Misli Mira na svog Dragana, misli na drugarice u selu, misli na one u uvali, koje sada sjede pred kućama i igraju se s djecom, pjevaju i razgovaraju... Misli ona i pomalo proklinje noć i srdele, sudbinu svoju i zaradu...
— O' toga i tako nemam ništa... — često se tuži Mira među

* Obližnja uvala Piškeri je izhodište saljskih ribara. To se nadovezuje na nekadašnje stanovnike Piškere, koji su po predaji odselili u Sale, a njihovu crkvu, zapravo četiri zida, još i danas Saljani posjeduju, makar da je na izpasištu jednog Murteranina.

drugaricama, a to kao da veli: »Da se srdele i najbolje prodaju, meni i tako ne će ništa kupiti... « A ona bi tako rado svilenu bluzu i pregaču i rubac najnovije mode i kožnate cipelice...

Dohvativši se Razpornjaka opet se njihova lađica sukobi s valovima, ali s mnogo većima od onih u kanalu. Nasliedio ih je današnji maištral od jučerašnjega i predat će ih sutrašnjem. Riedki su dani i malo se pamti, da se kulaf, Jadran, posve umirio. A kad je maištral živ kao danas, tada su i oni viši nego obično.

Ježićevi će u Kantorač. Izbivši na rt, Stanko zaveze jače, a pramac batela razreže golemi val kao komad sira. Zatim zadere u drugi, pa se popne na tjeme trećega i udari u četvrti. A vjetar, koji je mnogo življi na pučini, nego u kanalu, hucka valove, udara kao iz inata u lađicu i napuhuje Stankovu košulju u šaren mjehur.

— Vražja mareta! — izdahne Stanko.

— Bog je prokleja! — iztisne Mira. Vjetar joj umiva obraze i otire znoj sa čela, a ona se upire svom djevojačkom snagom. Crveni joj se lice i surađuje u poslu, kao da i ono i mlada prsa i hitre noge i sve nježno tielo upire u onaj tvrdi rucalj, a ruke joj trnu i malakšu. A djevojka ne proklinje samo maretu i vjetar, nego šalje u pakao i ribu, i mreže, i vesla. Dolazi joj, da zove smrt u pomoć, da sve to već prestane... A otac izpred nje upire se jednako težko i stvara možda već stoti put nacrt za tu noć...

Težko izmoreni stigoše u Kantorač.

Opet odahnuše. Uvalica se urezala stotinjak metara u Lavsu, a mirna je, kao da je cio dan puhao sparni donjak.

Otac skoči na provu, a Mira mu preuzme veslo. Dovela je brod do klina, za koji otac hitro prebaci konopac, i bjehu vezani.

— Ma zna li se, ćâ, 'ko je zaboja tî klin?

— Ni'ko ne zna. Ni pokojni did nî zna'. Ni pradid. Vaik je tote bija.

Sunce je već utonulo, zapad je crven.

Približava se početak posla.

— 'Oćemo li večerati prvo, Mira?

— A, mogli bi'mo.

— Unda: zdilu vanka!

Mira izvuče zdjelu iz krme, skine vilice s police, a otac digne široki pajol, učvrsti mu jedan kraj na katini a drugi na barilcu, i stol bje gotov.

Ribari se prihvatiše posla, makar da su im obareni krumpiri u jednjaku zastajali. Slane srdele vršile su dobro svoj posao. Ne mare ljudi, što se za njima mnogo pije.

— Uhm, moglo bi se uzesti malo luka! — promrmlja preko zalogaja Stanko, i izvuče s police glavicu češnjaka.

— 'Aj' bar tamo, pa ćeš mi smrditi po' provun — našali se u pô zbilje, a sve preko volje, Mira.

— Am, am, um, um... spa'ću vanka! — opravdava se otac i grize luk, pa nadiže bukaru i jede hitro, kao da krade.

Iz časa na čas sve je tamnije.

Crvenila na zapadu nestaje.

— Dobro je zräka stisnula — govori otac i pruža ruku s nadignutim dlanom prema zapadu.

Zna Mira, šta to znači: skoro će topiti. Ali ne govori ništa.

Svršivši večeru, Mira spusti zdjelu s nešto krumpira uz rub broda, da je opere.

— Evo kantoriman — govori, gledajući, kako krumpir nestaje u dubini, i misleći, da će dolje biti gostbe.

Zatim se djevojka skupi uz bandu, da ne bude na udaru vjetra, a otac je već sjedio na svome mjestu u picolu, gledajući u sivu daljinu. Spustio je ruke preko nogu i gleda neodređeno.

Njemu nikad ne izlaze srdele iz glave. Od proljeća do jeseni one su njegov sviet, i težko se mišlju od njih odjeljuje. Na njih pomisli, kad se od sna probudi, o njima mašta cio dan, na njih misleći spušta se na pajole, da kroz dva-tri sata pred zoru udovolji potrebi tjelesnoj. Ali ni tada mu one iz glave ne izlaze, nego sanja, kako je neki Ižanin ulovio deset barila, kako je neki Zaglavčanin poderao mrežu pod Panitulom, kako je prošle noći bilo petnaest, a možda i dvadeset dupina na mreži... I brine se neprestano za mreže. Sad krpa stare budele, sad naručuje nove (i zadužuje se), sad popravlja olovo, sad nadieva izpala pluta, sad tuče mrču kao mahnit, sam u kršu, gol do pojasa, da omasti u njoj svoje miljenice. Nikad mira, nikad pokoja, nikad pravog razgovora. Nego uviek nekud juri, uviek se oko nečega vrti, a nagovori li ga tko ne-

zgodno, izdere se na njega, kao da je cieloj Lavsi otac. I ne da nikom, da se pača u njegove poslove. Pogrieši li, sam se za grieh i kaje, al ne će opomene.

Ostane li mu vremena iza soljenja ili krpanja, iza polievanja ili plievljenja, iza muzenja ili vađenja krumpira, ne ide on krevetu, nije li sat za to, nego se zavlači pod barakicu, pregleda barila s usoljenom ribom, kùpî ulje, nadolieva razsol, premješta kamenje za pritisak, odnosi ga, donosi novo i — uviek je u sebi, uviek je ljut, jer nikad mu dosta, nego što više ulovi, to više misli, da još može uloviti!

I drugi ribari vole srdelu, vole dobit, vole svoj zalogaj kruha, kojeg bez ribe nema. Ali ni jedan se toliko ne sili, ni jedan ne mahnita kao on. Drugi ljudi utope mrežu, dignu je i — spavati. Takvi su dani kod njega riedki, za Miru su to veliki blagdani. Nego on prikaliva po dva-tri puta, nije mu dovoljan sumrak, nego spušta mreže i u zoru, bez umora. A nema srdele, kojoj Mira pobožno ne zaželi, da je nestane.

Koliko god Stanko zna i osjeća, da drugi rado pretresaju njegove postupke, ne haje on za to. Bavi se svojim poslom i uživa, ako ulovi sto glava više od drugih. Samo mu se ljuto zamjerio prijatelj Marko. Pozvao ga Stanko nedavno, kad je Mira bila u vrućici, da iziđe s njime. — Volija bi skakavce loviti, nego na srdele... — To ga je upeklo. Ništa, što je kći te noći u vrućici morala voziti i ovamo i onamo (premda ju je u najvećoj mjeri poštedio)! Ali, je li to način, zaboga?! Zove čovjeka, da ulovi ručak, možda i da barilce usoli, a on se sprda!

Ta zgoda ne iziđe Stanku lako iz glave. I večeras je se sjeća, dok osnove stvara za noćašnji i daljnji ribolov. Zna on točno, kad je koja družina i gdje, pa i koliko je ulovila. Svojih položaja ne odaje nikome, ali do tuđih se dokopa. A zna dobro, gdje je i koja svićarica ulovila.

Tako su Saljani u Lavsi prošle noći ulovili bez sumnje veliku količinu. Odala mu to velika buka i vika, koja se odanle čula, a taj znak težko prevari. Zato ga podiđe volja, da se iza ponoći zaleti tamo, ne bi li utopio za potegačom ili kanaštrelom, koja već bude. Ta mu se misao mnogo svidjela, i ne odolje, a da je ne saobći kćeri.

— Ja ne znam... — odgovori ona glasom punim sumnje.

— Ali tamo bi nas mogli Saljani...

— Krst in 'jubim! — udari se Stanko po bedru, kao da je na svađu zaboravio.

— Ja bi' isto iša', pa šta Bog da — dometne iza kraće stanke, a Mira ne odgovori ništa, jer je znala, da to nije više sumnja ni nakana, nego odluka. Slegne dakle ramenima, ali to otac ne opazi, jer ih je već dobro odielio mrak.

— 'Ajmo! — poviče on.

Mira skoči kao uplašena.

Otac potegne za arganel, pusti lađu do kraja, a Mira zaveze na prikriž prema rtu.

— Hriškiva meštrâ' — reče sama za se. I stane se iz sve snage upirati, jer je mareta bila jednako velika, a vjetar jačao.

— 'Oćemo li niz 'valu? — pita otca sa strepnjom.

— Ja bi' u kulaf! — odgovara on, a ona ne smože snage, da se opre njegovoj odluci, premda joj ona donosi neizmjerno teži posao od onoga, koji je bila zamislila, nadajući se, da će šijati niz vjetar.

— Eno ga!

— 'Ko?

— Stipe!

— Prvićanin, luka mi! — potvrđuje otac.

Još je jedan šijao u kulaf petdesetak metara daleko od njih.

— Drži se pod krunun.

— E.

Djevojka zaveze desnom rukom a lievom zašija, te je krmu okrenula valovima. I stane se upirati žestoko, dok je otac topio mreže i bacao bačvice redom. Mira kune u sebi i proklinje, dok otac mašta o onome, što bi se moralo sada pod vodom zbiti, i sjeća se vike prošle noći... Zagrezli su duboko u pučinu, naziru već Jadru s lieve i Gustac Markovčev s desne strane, a mreža se samo toči i uranja...

Bacivši posljednje barilce, otac skoči u santinu, Mira pusti veslo iz desne ruke, on ga preuzme i udariše kraju. — ...Treta... četvrta... peta... — broji stari, dok ne stigoše do devete muljačice. U taj čas Mira opet preuzme njegovo veslo, a otac se za tren oka nađe u picolu, prebaci konop preko bačvice, i skoro se dohvatiše kraja, držeći mreže kao na uzdi. Kad je otac bacio u škrapu kamen, učvrstiše se

između krune i mreže. Mira povuče vesla, prekriži ih i sjede, a otac osta na svom mjestu, da upravlja mrežama.

I Prvićanin je već u kraju.

— Mali korenat.

— Uhm — odgovara Mira.

I onda opet nasta tišina, samo se čuje pjesma valova, što udaraju neumorno u klisure.

Stanko napusti na čas misli i zagudi tiho staru pjesmu iz Kačića, ne doprievši dalje od desetog stiha.

I onda opet tišina...

— Ki je kurenat, Stipeee?! — povikne najednom, nastojeći, da mu glas prodre proti vjetru.

— A, mali južnji, brajne! — donese vjetar njegov odgovor.

— I meni se čini! — odgovara Stanko tiše, jer mu nije toliko do toga, da Prvićanin čuje.

I opet mir...

A onda se javi tanki Mirin glasić.

Oj ti, more, da bi te ne bilo,
jer ti ubi moje mlado tilo,
oj ti, vitre, za miloga Boga,
kaži štogod o' dragana moga...

Otac prihvati svojim zahrđalim basom i drugu pjesmicu zajedno odpjevaše.

Za vesla su sresle moje ruke,
oči su mi ugasle od muke,
moja mladost po moru se skita,
dojdi, dragi, do Novoga lita...

Ali tada se sjetiše valjda oboje opasnosti od dupina i ne htjedoše dalje pjevati. I tako bi ga bilo težko čuti, dok su toliki valovi i vjetar, pa nije liepo još i pjevanjem uši puniti.

Javi se Stipe.

— 'Esi li ča, Stanko, noćas?

— Slabo — viče Stanko — za peći.

— Ja ni jedine. Po'jubila riba dno, brajne.

— Mareta — viče Murteranin.

Mareta! Neprijatelj. Tjera ribu u dubinu, ka dnu, ne da joj, da se digne do mreže...

Šutnja...

Lađica je okrenuta pramcem prema vjetru, propinje se na valove i spušta se, kao da bi se htjela zaletjeti napried, ali joj ne da konop. Razvlači je između mreža, što ih struja nosi prema zapadu, i nepomične klisure. Stanko sjedi na svome mjestu, kažiprst je podmetnuo pod konopac i prati zbivanje u moru. Kći mu kutri u utrobi lađice i sanjari, zaboravivši na veslanje i šijanje, na napore, koji je još čekaju ove noći... O čemu će sutra popodne pod maslinom s drugaricama pričati?... Bi li mogla novu pjesmicu sastaviti, da ih razveseli?... Ah, drugarice!... Dvie sad spavaju u kući na otoku, ne znaju, šta je to svake noći kidati se po moru, svake noći kao luda voziti, šijati i voziti... i nikad ne smjeti reći: umorna sam...

Pssst! Slušajte pozorno!...

Rog! Vjetar mu glas donio.

— Ima ribe u Lavsi — tumači otac.

— E, bi'će.

Osjeća se, da svičar sa zapadne strane duva veselo. Bit će lovine tamo... U Stanku raste želja, da se i on zaleti k njima.

— 'Oćemo li, Mira?

— Šta?

— Pogledati.

— Mogli bi'mo.

Mira umoči vesla, a otac pritegne lađicu kraju, potegne konopac na brod i stane se vući k mrežama. Onda zasuče nogavice do koljena i bosim se nogama razkorači na provi. Lađica se uviek jednako ljulja, ali nema opasnosti, da će ga zbaciti u more. Ni neizkusnijim ribarima to se nikad ne dogodi, a kamoli li Stanku.

Otac diže mreže, a Mira upravlja lađom.

— Vozi, prova!

Mira vozi desnom rukom.

— Tako.

Mira miruje.

— Šija, krma!

Mira vuče veslo desne ruke k sebi, a rucalj joj pritište grudi.

— Evo je, luka mi!

Srdela se pojavila.

— Dvi, tri, četire... Žive su, majke mi Janje... do olova deset... žive... Bi'mo li još malo?

»Šta nisu pokrepale, odnija ih...!« misli djevojka. A onda će glasno:

— Kako znaš. Ali zräka je dobro stisnula...

— 'Aj'mo još malo!

Otac opet spusti mreže, a onda skoči za svoje veslo i odvezu se kraju.

Trebalo je još malo pričekati, jer dok srdele žive dolaze, znak je, da su tek udarile.

I Stipe diže.

— Ima li kâ?

— Sto glav' u prvom budelu! — odgovara Prvićanin, jedini od onih mnogobrojnih prvićkih ribara, koji su do pred desetak godina izpunjali mnoge uvalice na otočju.

— 'Aj'mo sad! — reče otac iza podulje stanke. — Šta Bog da!

Digoše mreže, a otac procieni lovinu na pol barila. Znači: napunit će se. Naučio se čovjek tako izvješćivati druge o svom lovu, pa i ne zna više drugačije.

Ali bijaše mnogo živih, i to Stanku ne dadne mira.

— Ja bi' prikala' jedan zog.

Proklinje i opet Mira u sebi, ali glasno — i opet pristaje na otčev priedlog. Ne pozna on protivljenja.

Spustiše opet jedan dio mreže.

Dok su čekali na izvlačenje, Stanko je odlučio, šta će dalje. Odvezt će se, čim dignu mreže, usidrit će se uz kraj i čekati, dok trata zalovi.

Digavši mrežu sa pregršt srebrenih ribica, zavezu se otac i kći prema vjetru. Vožnja je bila napornija nego prije, jer je na pramcu ležao težak teret mokrih mreža.

Bit će jedanaesti sat.

— Iđemo mi, Stipe, na zmorac — javljaju se susjedu.

— 'Aj'te, brajne, 'aj'te, a mi ćemo spati!...

...Prolaze tik u kraj. Vuku se oprezno kao lopovi noćni.

...na pet ih metara ne bi od stiene razlučio...

S desne im strane strše ogromne klisure, krune, strše kao sablasti iz priča...

Prolaze izpod njihovih gromada bogzna po koji put, a uviek im one nove predočbe rađaju, uviek ih nukaju, da misle o njihovu postanku...

...I priete im krune svojim kamenim, golemim zubima, što strše u noćno nebo. Priete im, da će se stiene odroniti, da će lađica otići u dubine tamne... a šta će biti s njima...?

Čelina... najviša kruna Lavse. Golemi, više desetaka metara visoki kameni zid, izšaran rupama, u kojima se roče ronci i divlji golubovi... Zid, na kome iz kamena raste i sumorno cvate siva kamenarka, ogledajući se u moru za riedkih časova, kad mu vjetrovi dopuste da postane zrcalom...

Kapela... Špilja, u kojoj more buči podmuklo. Nad njom kruna, i onda opet nova kruna... A s lieve strane neizmjerno more, obasjano škrtom svjetlošću zviezda...

I dohvatiše se punte krugova, izglodane od pustih maištrala i bura.

Iza nje se usidriše. Treba čekati, dok trata zalovi.

Postelja ih dočeka spremljena: biljac razstrt po pajolima i nadstrt trošnim kabanom.

Najprije se zavuče Mira, a onda i otac. I jedno i drugo zaboraviše na luk i Miru za čas svlada okrepnik.

Otac pogleda zviezde: mogaše biti dvanaest. Nastajanje novog dana...

Pa i on zaspa...

Pred jutro, moglo je biti tri sata, Stanko se probudi. Izvuče se van i vidje, da su ga probudili ribari, koji dovikuju glasno: sad će loviti.

Svićarice obje voze kraju, združuju se.

Leut se probudio i već se mreža sprema.

Krš je obasjan, kao da je dan.

— 'Aj'mo, Mira — pozove kćer tiho, kao da se boji, da je ne probudi. Ona se ne javi.

— Mira! — pozove jače.

— Uum-m-m-mu-u — začuje izpod prove. To mu se kći težko budi, izmorena od noćnog veslanja. Razbio joj najslađi san.

— 'Ajde, diži se!

Mira se izmiče izpod kabana i tarući oči stade do vesala.

Uto i ribari već tratom opasaše ribu i začuje se, kako jedan od kraja viče.

— U ime Božje. Prva bolje!... zatega bolje!... prva bolje!

Po naredbi Mira zašija, potjera lađu natrag, a otac počne puštati mrežu.

Napori bijahu manji nego sinoć. Vjetar je skoro izdahnuo, a i valovi su tu oslabljeni radi Panitule, koja ih razbija.

Utopiše dva zoga.

Kad eto još jednog sprtenjačara. Dovezao se od Panitule vrlo hitro: — Zaspali ljudi, pa zakasnili — zaključio Stanko. I začudio se, gdje idu upravo na njega.

— Faljen Isus! — nazove mu starački glas, a po naglasku odmah prepozna, iz kojeg je sela.

— Vazda i u vike! — odpovrne mu Stanko mirno, vežući barilce za mankul.

A onda se oglasi mlađi čovjek.

— A ča vi tu topite?

— A šta ne bi'mo?

— A ne znate vi, da je to naše?

— Šta?

— More, poboga!

— Ni vaše, ni moje, nego Božje.

— Pušti čovika — oglasi se opet onaj stariji, kojemu očito ne bude do svađe.

— Nema puštanja! — jave se na to tri glasa.

— Neka salpiva! — kaže jedan.

— Diži arti! — viče podrugljivo drugi.

Stanko sjedi na svome mjestu.

— Diži!

— Ne ću, brate, odma'. Kašnje.

A sluti zlo. Ribar je vrag, ako nije brat.

— Diži odmah, digo, to je naše!

— I moje je, ljudi! Eno, bacija bi se kamenun na moju travu.

— Eno ti trava, pogospu, ali ovo je naša pošta.

Brodovi bijahu posve blizu.

Stanko ne odgovori.

— Salpa, malora, ili ćemo ti, bogami, pokidati barila...

A to će: potonut će ti mreže zauviek!

— Bogami, ne ću! — počima se žestiti Stanko.

Miru već hvata bojazan. Pozna otca, nagao je, moglo bi se zlo roditi.

— Dižimo, ćâ'. Puštimo ih k vragu!

— Još neka stoju malo!

Od kraja, iz uvalice, širi se zaglušna buka. Ribari privukoše mreže kraju i započe salpivanje. Svieće su ukazivale, kako se more pjeni od srdela, a množtvo ruku hitro izteče težku potegaču. Sad će Stankovi budeli loviti. Zato odluči mreže ne izvlačiti nikako, a iza kratkog vremena i onako će morati.

Preko Prislige zaplavilo se nebo. Zora je na domaku: dan će.

Protivnici Stankovi ne odustaše od zahtjeva.

— Pokida' ćemo ti muljačice !

— Evo da ne ćete!

— 'Oćemo, digo, evo nä!

I zavezu.

— Provajte, ako ste kapaci!

Stanko se izpravi na pramcu. Zapljusnut svjetlošću nedalekog fenjera, dok su ga valovi dizali, spuštali i dizali, izgledaše onima u drugoj lađi gorostasom.

Dohvati težak kamen.

I onaj, što ga prvi na odstup pozvao, skoči na provu, te uze sve oštrije zahtievati pokornost. Ali kad se Stanko iza ponovnih poziva ne pokori, dohvati on sa frekate osti i uperi ih prema njemu.

— Udri, ako si junak! — drekne Stanko, a djevojci na veslima srdce zamrije.

— Diži!... — pozove ga ovaj uz ljutu psovku.

— Ne ću!

...Prasak!...

Što je bilo?

Je li čovjek potegao ostima, jesu li njegovi ljudi zavezli snažno prema Stankovu brodu, je li ih val zanio...? Ali čuo se oštar krik ženskoga grla:

— Ćaćo, ćaćo!

Otcu se ne dogodi ništa. Osti su se zabole u karoc. Njegov kamen pao u more.

. . . Strepnja u mraku (jer je brod u uvali zaklonio fenjer).

. . . Štropot vesala. Zapljuskivanje. Vika.

More se pjeni.

Udara nešto sablastno.

Dvojica na pramcima sagibaju se, dižu. Vozači zahvataju, režu valove . . .

Kamenje pada?

Kroz buku vapaj:

— Pušku, daj mi pušku! . . . — Stankov glas, ogorčen doziv.

. . . Izpod lađica vise o bačvicama mreže . . . čekaju svoju sudbinu . . . (Hoće li poljubiti dno? . . .)

Lađe plešu na valovima, vozači šijaju, udaljuju se.

Gajeta odmiče.

Otac i kći gledaju sad za njom, sad u bačvice (broje ih, kao pastir ovce iza prolazka ribara. . .), sad u zoru, što nastaje

On odahne. I Mira još više.

I odmah se prihvatiše izvlačenja.

Lovina ne bijaše bogata. Doručak srdela i nekoliko obroka bugvica, zloglasnih matalana.

Stanko se osjeti ponosnim radi izhoda borbe.

. . . Kako bi to bilo, da su mu se osti zadrle u prsa, da mu je pet oštrih brkova proburazilo grudi . . .?

Tko bi dohranio onoliko ustiju?

Zora je.

— Dobro bi bilo, Mira, kalati na mažž, makar za matalane.

Oporavila se od straha i našla se snažnom, da otcu svjetuje odlazak u uvalu. Dosta je za tu noć.

I on, sjetivši se kćerina straha, složi se s njom. Pa prieđe na drugo.

— Ma sam ga odlapija! . . . A nisam vidija puške, oka' su mi đendari 'nô karabinke izvukli izpo' poste'je . . .

— E, e — dodaje zadovoljno Mira.

Vesela je.

— 'Ajde, lezi — svjetuje je otac, — ja ću pomalo u 'valu na prikriž.

Mira se zavuče pod pramac, da se osnaži za novi dan, za novo razpredanje i pjevanje pod maslinom i za — novu noć . . .

Pod provom je vidjela, da je i tamo dopro mladi dan . . .

VLAHINJA

I

Ljetni dan, iza kojega je nadošla najburnija noć djevojke Stane, bio je vedar i pun sunca kao skoro svi ljetni na moru.

Večer se još ni primakla ne bijaše, a vjetar okrenuo s gornje strane zavijajući oko Kotočevca, dodirujući krov kućice i dražkajući lišće smokava u ogradama. Valovi se pretvarali u valiće, nestajući u širokim polukrugovima, prije nego bi prispjeli do pred kuću.

Stana je sjedila dugo za kućom predući. Samoj, mota joj se po pameti gospodar, koji se sigurno još nalazi na putu. Nabrali su jučer pun brod drva, i kad se oko podne pojavila prva ruka maištrala, gospodar i prijatelj mu otvoriše jedro i zagrabiše kroz Kanal. Na odlazku još je, uzpravljen na krmi, doviknuo, da ne zaboravi pokupiti mreže.

Gdje bi to Stana zaboravila! Srasla je s tim životom i noge će je same pod večer odnieti do sterala.

— A nu! — reče sama sebi glasno. Nečega se sjetila, ustala s kamena i ušla u kuću.

Stana se ne zaustavi u kući ni časa. A ribari, koji po Panituli lože vatru uza stiene i kuhaju večeru, gledahu domalo, gdje sjedi usred mreža i krpa. Gledali su je tako i jučer. Ne čude se čudnoj Kotarki. Navikli su na nju.

Sunce pada, ali još prži. Stani curi znoj niz čelo, a ona ga otire rukavom, prepliće laganom drvenom iglom i rupa za rupom s mreže nestaje.

Po ribaricama sve življe: ribari se bude, spremaju fenjere, namazuju sohe, kupe duge mreže. Neki, koji idu na dalje pošte, već i odploviše.

Zalazak sunca. Sva je uvala čista. Tek za mulićem batel, bezposlen večeras.

Stana se uzpravila, protegla se dobro, da dovede opet u sklad kosti i mišiće. I gleda preko Panitule u sunce. Misli: je li mi gospodar već stigao doma?... Pa što me briga za gospodara? Koliko se on za me brine?... Pa eto, briga me, gospodar mi je.

Vuče se Stana po kamenju i sve sama sa sobom razgovara, sad u sebi, sad glasno. Ne treba se bojati osluškivanja. Sve je daleko. Sve.

Daleko su njezini Kotari, njezini Stankovci, koje je ostavila prije više od šest godina. To siromašno kotarsko selo.

Bože! Kako je onda bila mala, rekla bi sada: tek prohodala. A ipak nije bila mala. Među djevojčicama izticala se rastom, dječaci su je voljeli. A i njezini su je u desetoj godini držali velikom. I kaže joj otac jednog dana:

— 'Aj'mo, Stano! — Ni krpe sa sobom nije uzela, nego preko gore pa na Prosiku.

Da, tako je to bilo... U službu je došla. I za nekoliko dana doselila se u ovu Piškeru, da tu provodi duge mjesece i godine sama samcata, gladna, u studeni kao i u žegi...

Ide Stana po kamenju i prekapa po uspomenama, na pameti joj svaki kutić daleke otčinske kućice, koja je gora od ove na pustome otoku.

Kako je to čudno biti sam, ne moći ni s kim rieči progovoriti!

Sad bi voljela, da gospodar nije otišao kući... Već bi se spremili i odvezli dolje pod Panitulu ili kud drugdje, utopili mreže, namučila bi se, ali bi i progovorila s njime. I večer bi brže prošla. Ili da joj je barem gospodarica ostavila jedno diete za družtvo. Ali djeca su malena i ne mogu bez majke... Kao da ih ne bi gledala kao majka!... Oh, kako je liepo biti majkom!... I drugarice u Stankovcima već će biti poudane, već će pronositi svoja čeda selom!... Kako je liepo biti majka!...

A Stana? Služavka, vlahinja... što će ona? Provest će još bogzna koliko godina u Piškeri, lovit će s gospodarom, tjerati mu ovce u stan, muzti ih, sir izžimati i... nepoznato. Šta će još doći? — Nepoznato.

A tako je liepo biti majka!...

Kuhinja. Ljetna kuhinja: zagradjen ugao kuće, crn.

Da tu nešto skuha za večeru? A za koga? Za koga će kuhati, kad su svi ljudi daleko, kad je sve tako strašno daleko, te joj se nešto penje u grlo, ne da joj misliti na jelo. Ako joj se baš dadne, izvadit će slanu srdelu i malo bezkvasna kruha. To će biti dosta.

Našla se u batelu. Što je tu došla? Kuda će sada pod noć, dok bura puše i kanalić se modri, valovi dobivaju biele kite i kotrljaju se u pučinu? Pa što će u lađi?

Popravi konop i izskoči na kraj. Ali oko joj zape na bieloj točki.

Točka, pa bieli rubac, pa kao gospodska ponjava. Jedro! Bielo jedro kao pjena. I lađica pod njim bjelja od jedra. Klizi, zakreće u Piškeru.

Stana se dobro zagleda i učini joj se, da razpoznaje.

Oni su, sigurno su oni.

Izletnici, koji su otišli prema jugu prije tri dana, a sad se opet vraćaju. Pa da! Svidjelo im se kupanje u Piškeri. Pa i drugi su izletnici stoput rekli, da je u Piškeri najljepše kupanje. Ima pieska, vele. I nije tako duboko.

Stana čvrsto gleda lađu nekoliko časaka. A tad se uputi u kuću. Neka ih. Oni je se ne tiču.

Sunce je zašlo. Topao je zrak, jer bura ne dolazi ravno, u zavoju se gubi njezina snaga.

Djevojka sjedne na prag, a preslica joj je već bila za pasom i vreteno zvrčalo. Pazi ona na svoj posao i svakog časa pogledava ulievo.

Blago njima!

Blago izletnicima. Imaju svoju lađicu, imaju novaca, imaju svakojake hrane u kutijama, u vrećicama. Lako njima! Oni znaju, zašto žive! — uzdiše Stana i vrti uztrajno okrugli, trbušasti vitlić.

A izletnici su već spustili veliko jedro i primakli se kraju. Pet ih je kao i zadnji put — pa gdje bi tko i ostao? Otac, mati, dva sina i kći, mala vragoljasta curica, veselje roditelja i zabava braći.

— Kako im nije zima! — čudi se Stana gledajući sve izpod oka gospodu u gaćicama i laganim haljinama. Kako im nije zima? Stana nosi i po najvećoj žegi kotulu i fuštan, do prilike

i košulju, bluzu i čarape! A oni sad, na buri, tako! Oh, ta gospoda!

— Dobra večer — nazove joj gospodar.

Stana ustane kao krivac, ulovljen na djelu. Začuđena stajala je pred gospodinom, kao da će reći: zapoviedajte!

— Bi li nam mogli dati malo vode? — zapita gospođa.

— Bismo, bismo! — ohrabri se Stana. — Ali doniet ću vam svježe iz Panitule.

— Dajte, dajte, liepa moja curo.

Stana uzme sić i skoči u batel. Počne se driešiti.

— Ja ću vam pomoći! — javi se iz lađe Vinko (zapamtila mu je ime).

— Skoči, sine — potakne ga otac.

Začas nađe se Vinko u Staninu batelu i uze veslo. Panitula nije nego petdesetak metara od Jadre, ali ne možeš na nju skočiti, moraš do nje voziti, ako ćeš piti zdrave vode.

»Kako vozi, kao ribar!« čudi se Stana u sebi i ne otvara ustiju. Kako gospodin vozi!

— A je l' te, kako vam je ono ime?... Stano, odakle izvire ova voda, koju ćemo sad grabiti?

Stana ne odgovori odmah. Iza nekoliko zamaha će sramežljivo:

— Iz mora.

— Ja ipak mislim, da ne izvire iz mora — počne umovati mladi čovjek, koji je tokom osam godina imao dosta prilike učiti o izvorima. — Ja mislim, da ona dolazi izpod ovog brda — i pokaže na brdo Kotočevac.

— A eto, neka — umuje Stana čudeći se vodi, koja ide izpod mora, i crveni se, a mladi vozač vidi njezinu smetenost i traži pitanja.

— Koliko ima vremena, da su one kuće tamo opustjele?

— Ja ti ga znam! — odvraća nestalno Stana. — Kažu, da će biti trista godina.

Dođoše kraju.

Vinko skoči i priveza lađicu. I Stana izskoči, te ih eto za čas nad jamom.

Stana grabi.

— A je l' te, molim vas, Stano, što su ove ruševine ovdje?

Stana niemo slegne ramenima. Ne zna ona o tome ni rieči.

Ja sam čitao, da je to bilo spremište solana. Tu su negdašnji stanovnici Piškere spremali sol. Ima takvih ruševina i tamo u Lavsi. Tu su, vidite, spremali sol.

— Sol? — čudi se Stana i skupi crvene usnice. »Zar toliku sol?« misli ona. Nađe li ona ili gospodar u kakvoj škrapi malo soli, mora je sakriti od straha pred kontrolom. A ovdje su nekad ljudi u toliku kuću spremali sol?

Nagrabili su posudu, a Stana se ne usudi umoliti Vinka, da prihvati za jedno uho te joj pomogne, nego uhvati i zanese posudu prema glavi. Ali voda se zatalasa i zapljusne je svu.

— Joj! — povika mjesto nje momak. — Šta ste to učinili? A mogli smo zajedno nositi.

Stana se kradom nasmije i opekli izletnik uhvati pogledom njezine zube, koji su se u polutami jedva izdvajali od pocrnjelog obraza.

Sad ne preosta, nego grabiti iznova, a kad je posuda bila opet puna, ponesoše je zajedno.

Kad su ulazili u lađu, dobaci Vinko iznenada:

— Imate li vi, Stano, momka?

Ona pocrveni kao škarpina. Momka? Kakva momka? Pa što se to njega tiče? — Stani klizne misao u Lavsu, k Boži, ali je ona brzo vrati. Kakva bi momka ona imala? Ona, vlahinja, služkinja?

Šutke se odvezoše za muo i Stana se povuče u kuću, u tamu. A ono joj sve ne može iz glave: Imate li vi momka? Kakva su ta gospoda! Lako njima. Vinko sigurno ima djevojku, ali kako bi Stana imala momka?!...

Previsila se preko postelje i zarinula lice među dlanove. Mreže! Da, treba skupiti i unieti u kuću mreže.

Djevojka protare lice, popravi zamusanu pregaču, zaveže odostrag rubac, i iziđe iz kuće. Mjesec jedri nad Panitulom. Mrak je već prilično obavio sike i skoro će zasjati množtvo svieća. A njezin gospodar sigurno je već stigao na Hraminu i izkrcava drva. Sprema za zimu.

Dođe Stana do sterala i počne kupiti mreže. Ali sam čovjek ne može obavljati toga posla u redu. Tek eto sabere olovo, pa pluto, sveže, uprti i nosi. Tako učini Stana, mučeći se dizanjem olova.

Stvore se kraj nje Vinko i otac mu.

— Mi ćemo vam pomoći, što se mučite?

— Ne treba, ne, ne treba! — otima se Stana i hoće da svu mrežu uprti. Ali oni joj otmu olovo i svi troje tako unesoše mreže u kolibu.

S kutera širio se već miris konzerva, svakojakih jela. Pozna Stana taj miris. Gospoda svakog ljeta mnogo puta v Piškeri kuhaju.

Otac i sin osjete se kraj bistre djevojke slobodniji nego prije nekoliko dana, kad su se na svakom koraku sukobljavali s bezizražajnim pogledom njezina gospodara, te počeše onako gotovo u punoj tami razgledati kućicu. Neugodan vonj od boravka djece nije ih smetao, bar se tako činilo. Pa sve pitaju, šta je ovo, šta li je ono.

— Šta je ovo? — izvuče Vinko iz rupe u zidu bočicu.

— Počin.

— A čemu to služi?

— Za počinjati. — A onda doda Stana, misleći, da ipak ne razumješe: — Za priugotavljanje sira.

— Ah, tako, da, da.

I gledaju dalje.

— A šta je ovo? — stari će gospodin.

— Grahjun.

Bio je to štapić sa mnogo jednakih udica na kraju čvrsto privezanih.

— A čemu to?

— Za loviti lignje.

I onda gledaju dalje, kao da premeću kuću poput finanaca. I posta Stani na tu pomisao sumnjivo. Da i oni ne traže sol? Ima je vrećica pod krevetom.

Vinko pogleda pod krevet. Stana zamre. Sad će na sol natrapati.

— Šta je ovo? — digne Vinko nešto s poda. — Novac! — uzklikne.

Stana gleda neznačajno, a Vinko ne vidi njezina pogleda, jer je kućicu pohodila tama.

— Tata, stari novac!

Stana odahne. Izlaze na svjetlije, zanima ih taj komad zahrđale kovine, koji je pred nekoliko dana našla i slučajno ga doniela u kuću. Nije im do soli.

Otac i sin gledaju novac, prevrću ga. Sin odtrči na lađu po svjetiljku i iza duga promatranja utvrde novcu mletačko podrietlo. Nalaz!

Sad se stari zanio i ne obazire se na kćerkicu, koja ga poteže za hlače zovući ga na večeru. Našao je dokaz nekadašnje civilizacije na pustom otočju! Doduše, tu su ruševine, tu je crkva, ali novac je novac, on najrječitije govori.

— Pusti me sad — govori kćerkici, dok se zajedno s Vinkom muči, kako bi odgonetao godinu kovanja novca.

A sekica im ne da mira, jer je večera gotova.

— Dođite već — zove s lađe gospođa.

— Evo nas!

Pa se gospodin okrene Stani:

— Idite, idite s nama!

— Hvala vam, hvala. Jela sam ja! — laže, samo da je ne dobiju na večeru. Šta bi ona kraj njih radila? Kako bi ona jela iz onih tanjurića?

— Idite, idite — nuka je Vinko i gleda, kako bi je uhvatio za snažnu mišicu i povukao. Osvaja ga nepojmljivo njezina jedrina. Tako zapuštena, sama, a tako snažna, pa i liepa! Mladost! Prava ona iskonska mladost, nepokvarena, sačuvana! Nema toga kod kolegica!... A tek crne oči!...

— Samo idite k nama na večeru! — zove je gospođa s lađe.

— Idite, idite — zove djevojčica i dječak.

A Stana zasjela na prag i ne miče se. Osjetila je i ona glad i sve smišlja, kako će upaliti uljanicu i pojesti srdelu. Ali k njima nikako.

Dođe Vinko.

— Slušajte! Vi ste nam donieli vode.

— ... vodu smo zajedno donieli — prekida ga ona.

— ... ali to ne smeta, dođite k nama. — Izkoristi priliku te je snažno uhvati za lievu mišicu. Htjela se oprieti, ali je svlada njegovo dozivanje, njegov stisak, i ona se uputi s njim.

Stupila je na rub lađice, a ona se sva nagne.

»Kako se mogu u ovom po moru toliko skitati?« pomisli začuđena, a oni je posjedoše uz šarena jela, koja su pred zelenom svjetlošću malog petromaksa izgledala čarobna.

Dobro je pazila, kako drugi jedu, a nisu joj za zlo bili ni česti upiti bradatoga gospodina.

Vinko ju gledao kradom i turao pred nju ljepše zalogaje zubatca, kao da ona nije ribe bogzna odkad vidjela. Njemu je godila blizina pučanke, stanovnice romantičnih, egzotičnih otoka, i nije ga nimalo odbijao vonj njezina znojnog, neopranog tiela.

Do konca večere upodpuniše gosti svoje znanje o Piškeri. Saznaše i to, da je tu blizu do pred kratko vrieme bio most, koji je spajao Jadru i Panitulu, i da je na onom visokom kamenu bila nekakva mramorna statua.

Jedva se odtrgla od gospode. Morala im je pričati, kako je dospjela na more, koliko godina ovdje živi, koliko radi, kakvi su joj gospodari. Kad je već bila na kraju, dovikne Vinko:

— A hoćete li nam pokloniti onaj novac?

Ona se nasmije.

— Pa eno vam ga.

Iza nekoliko časaka nađe se u krpama, zaprievši prije lagano vrata.

Noć se spustila nad uvalu, i mir je zavladao nad morem. Na kuteru su spremili ležaje, zavladao je podpuni mir. Samo Vinku nikako ne htjede san na oči.

Prevrtao se i brojio zviezde. Digao se, sjeo na palubu i dohvatio gitaru. Zaigrale tanke strune, najprije tiho, a onda sve jače i jače. A malo zatim izvila se lagano pjesma.

Cielim krajem razlio se liepi Vinkov glas, a Stani srdce zadrhtalo. Tko zna, za kim to mladi gospodin žudi?

Oj mjeseče oj
vrati mi dragu, vrati . . .

Razliegala se pjesma i umirala. Nestajala je na bezkrajnim površinama, na kojima se vidjelo svietlo mnogobrojnih svićarica. I opet je nastupao mir, podpuni mir u blaženom mraku. Samo je bura kadikad jače zavila, opominjući tihu prirodu, da njezina vlast uviek traje i da je sav taj kraj njezino carstvo . . .

II

Izvan uvale te večeri bila je bura živa. Zato su svi ribari nastojali zavući se negdje u zavjetrinu, gdje nema ni velikog vjetra ni valova. Tako se razmigoljiše pod Klobučarom, pod Lavsom, pod Velikom Panitulom.

Čudne su te ljetne bure. Nije im dosta zimi, nego se nekada uzhire, te po čitave tjedne pušu skoro povazdan usred ljeta, boreći se na život i smrt s maištralom.

Vedra je noć i hladna. Divno se spava na otvorenom, umotan u vuneni biljac.

Vedra je noć, ponoć je blizu, i mirno je na moru. Svićari su tihi, kadikad se jave zovom i rogom i odmah utihnu, uronjeni u svoj posao promatranja površine pod sviećom.

Pod Panitulom su vezane dvie ribarske, sprtenjačarske lađice i spavaju. Spavaju ljudi, poslovi ih čekaju.

Samo iz jedne diže se netko, pristupa konopu, vuče se kraju.

Ne da se Boži spavati. Mlad je on, može podnieti, a misao na Stanu, koja tamo s onu stranu otoka spava, ne da mu snu na oko. Što dakle da sama sebe muči, protežući se na daskama? Ustao je, eto ga na otoku, popeo se u krš nekoliko koraka.

Eno kućice! Zgurila se uz more, zaštićena je brdom. Ali uz kuću, dolje u moru bielo! »Špašažiri!« dosjeti se odmah Božo. »Kad su oni došli?« pita se začuđen.

Ide kršem i sve gleda.

Kućica kamena. A u njoj na slami, u ponjavama od vreća, spava zadovoljno Stana, odmara tielo od napora noćnih. Dobro je, što joj je gospodar otišao, a nju ostavio. Barem će se odmoriti pristojno.

Spava Stana i ne sluti, da sada ovdje po kršu nemirno koraca njezin susjed, nekadašnji drug djetinjstva. Kako dani i mjeseci odnose uspomene! Kako su vjetrovi raznieli uspomene njihovih nada, njihovih podhvata, njihove djetinje ljubavi! — — — Kako se negdje izgubiše oni nekadašnji liepi pogledi, onaj djetinji smieh, one rieči neshvatljive sada! — — Ah, bijahu djeca, a to je danas ipak jako, jako bolno.

Ona je otišla, nje je nestalo. Njegovo dječačko oko odabralo je drugu, pa treću . . . a ona se odgajala ovdje pri moru, učila se veslanju, krpanju mreže, kopanju. Sve je ona ovdje

naučila. Sve joj je more dalo i ta mala osamljena kućica. Sva se promienila. I nestalo joj iz misli njega, Bože. Zaboravila ga, kako je sigurno već zaboravila i svoje Stankovce i roditelje i braću. Sad je ona drugo čeljade. Bodulica, nije više vlahinja, a Božo je vlah, došao je na more tek prije pet mjeseci i šta je on prema njoj?

Eno, za mulom je vezan gospodski brod. Stana je sigurno s gospodom razgovarala, možda s njima i večerala, ona se s njima razumije. A Božo je jedva vidio gospodina. I tuđ mu je kao čovjek, koji ne govori njegovim jezikom.

Koraca Božo s kraja uzete staze na kraj, kamenje zvecka pod opancima, a on okreće glavu sad u desno, sad u lievo, promatrajući kućicu uz vodu i maštajući o oblinama tiela, koje se pružilo po slami i bezbrižno spava...

»Je li me ona posve zaboravila? A možda i nije! Od moga dolazka na Lavsu vidjesmo se dva puta. I nije bilo vremena za poštenu rieč. Gledala me mrtvo, kao da se čudi, što sam otišao njezinim putem. A možda bi nas rieč bila zbližila?«

— — — Kako bi to liepo bilo, kad bi se oni složili. On bi vjerno služio, radio kao crv, uštedio bi štogod. A u svim selima propadaju obitelji, pa bi se i u ovom velikom selu našlo zemlje za kupnju. I eto sreće njima. Osnovali bi obitelj.

Ali Stana ne misli na njega, niti o tome može biti govora.

Spava more u uvalici i od škrte svjetlosti zviezda jahta se odrazuje tek vidljivo. Sve je noćas u toj Piškeri strano, sve neobično. Nikada mu ne dođe na pamet, da misli, odakle zapravo tolike ruševine oko Stanine kuće. Ali noć lutanja i čežnje sili čovjeka, da svakoj stvari daje račun, da uporno traži razjašnjenje za svaki kamen, što ga zamieti. Tako je za ovu kamenu grdosiju u blizini već saznao, šta je na sebi nosila. A i te razvaline mora da su nekada bile liepe kuće. Velike su. Tu je valjda bilo selo, bilo je živo, dimnjaci su se tu kroz cielu godinu pušili — a danas od svega toga jedna kućica i u njoj jedan dragi stvor, jedna puna djevojka, kojoj bi se tako veselo u kolu uhvatio — — — Da je tu selo, došao bi kadgod večerom na divan, našao bi prilike, da u Stani oživi liepe uspomene, da je predobije za se... Ali što će? Popljuvali bi ga, vlaha, da se Stani približi. Rugali bi mu se boduli, koji ne poznaju njegove boli.

Jedan, dva, tri... broji kamenje njegove korake, a bura mu osvježuje obraze.

Jedan, dva, tri... i ništa, jer stoji, upiljen u kućicu.

Gleda u nepoznatu lađicu. Tko tu spava? Možda kakav mladi par? Došli naužiti se mora, sunca i zraka. I mogu. Ne fali im toga na prostranom Kurnatskom otočju.

»Lako gospodi!« uzdiše Božo. »Znaju, zašto ih je Bog stvorio.«

Sjede.

Rub Jadre jasno se odjeljuje od svietlog neba. Na moru desetci svieća: mame ribu. Otoci, more.

— — — Križan neki, koji je prije nekoliko godina služio njegova gospodara, naučio se pismu, izprostio se, stavio svoje u džep i — eno ga danas u Splitu. Svoj je gazda. Vidješe ga ljudi u liepu kaputu, šarenom, šeta po obali i razgovara s gospođicama. Vele: gazda je, ima svoj posao — — — bio je sluga, vlah, odirao se i on po moru, rugali su se i njemu, kad je karoc turao, da lađa bolje ide — — — a danas je ipak gazda. Oženit će se kojom liepom gospođicom, bit će svoj čovjek...

— — — Joso. Tako ga svi zovu, prezimena mu ne spominju. I on je svršio školu na Lavsi. Tu su ga naučili čitati i pisati. A danas govore: javlja se iz Zagreba, hvali se. Liepo živi.

A ima i takvih, kojima Kurnati ne bijahu mostom za prielaz u bolji život.

Eno, Storić, Stankovčanin kao i Božo. Gija već petdesetak godina po kršu, čuva gospodaru ovce i brine se, kao da su njegove. U selo ne odlazi nikada. Živi gotovo neprestano sam, od cielog sela pozna najviše dvadeset osoba. I vele: iznašao je način kuhanja mesa bez lonca. A šta mu to vriedi, kad je budala i ničemu se ljepšemu ne nada! Sad ima šestdeset godina. Više mu i nije do nade. A kad je mogao uskočiti u bolje i ljepše, ili nije znao, ili nije htio ni mario.

Brčići i Troskoti i Bakovići, svi oni odlaze na to pusto otočje u krpama. Nekoji će takvi i ostati, nekoji će se domoći kućice i nekoliko stabala maslina u selu, nekoji će se dohvatiti grada i ne će više poznavati ni svojih gospodara, seljaka imućnijih, a kamoli Ravnih Kotara.

A Stana? Šta će Stana? Hoće li ostati tu, ostarjeti u pustinji kao Barica iz Vrulja, hoće li se udati za kojeg bodula, kao Božica iz Koromašnje, hoće li otići u grad, u službu gospodi, obući tanku suknju i postati gospoja — — — ?

Stano, Stano! Kad bi htjela, kako bi liepu budućnost mogli izvesti!

Božo ustane. Vlašići plove nebom i opominju ga, da dade mira tielu, da se izpruži na pajolima.

Spustit će se još do mora. Ide lagano, da ga kamenje ne oda. Jer tko zna, da li gospoda spavaju i šta bi mogli misliti, videći ga gdje baza usred noći kršem.

Da još korak stupi, bio bi u vodi. Stade tu i zagleda se u kućicu. Blizu mu je. Lagano bi se do nje dobacio kamenom. A gospodska lađa mu je još mnogo bliža. Vidi jasno, kako dvojica na palubi spavaju. Samo ne razpoznaje ništa. Ne zna, jesu li mužki ili ženske, jesu li stari ili mladi.

Stano! Ovdje, posve blizu tebe stoji na kamenu tvoj susjed. Stano! Diši jače, htio bih čuti tvoj disaj, osjetiti tvoju blizinu — — — da — — — Ti si tu, ali te Božo ne vidi, on te ne čuje. Stano! Doći će ti Božo sutra, doći će na vodu. Hoćeš li ga htjeti pogledati s ona dva živa ugljena, što ti se skriše pod tamne trepavice?

Zbogom za noćas. Božo ti odlazi. Možda se njegov gospodar čudi, što ga nema u lađi. I zima je već Boži. Zbogom, Stano!

Svaki korak kaplja je ulja na vatru Božine ljubavi. I što jače vatra bukti, vlahu je teže i bolnije. Stane. Htio bi se vratiti. Htio bi preplivati mali tjesnac, odgurnuti vrata i naći se uz Stanu! Pomilovati joj pune obraze, izljubiti joj divne oči, obuhvatiti joj snažno tielo! — — — Oh! Da mu je sada biti laganim poput pera, pa preskočiti kanalić, koji ga dieli od dragog bića — — — Studeno mu je. Bura je — — — a uz Stanu bilo bi tako toplo, tako ugodno, ogrijala bi ga njezina ljubav! Ljubav? Da, ljubav, jer se prva ljubav, pa bila ona i djetinjska, ne zaboravlja nikada! Stana ga voli, ona ga mora voljeti!

Oh, skočiti u vodu, preplivati tjesnac, naći se uz Stanu! I doći onda u batel u zoru, mokar, poguren!

Napried! Treba se vratiti svojima u lađu. Privući se lagano kraju, ukrcati se neopaženo i zamotati se u kaban. Sutra će doći Stani. Nije li dosta, da noćas na nju misli?

Napried, Božo baza k vrhu.

III

Zaustavi se prije nego će prieći na drugu stranu Panitule. Motri pozorno.

Netko se na gospodskom brodu miče. Ustaje. Izgleda mlad čovjek, u kratkim je, bielim hlačicama.

Odlaze, prošapta tiho.

— Dobra vam sreća — doda, vidjevši, da je čovjek lagano sišao na kraj, kao da će odvezati brod.

Ali ne. Krajna ostaje netaknuta, a mladi se gospodin obazire na mulu. I ide prema Staninoj kućici.

Kuda će on? K Stani? . . .

Božo osta na mjestu kao onaj ogromni kamen blizu njega, kao one klisure nedaleko.

Šta on traži kod Stane?

Jest, traži nešto. Došao je do vrata i kao da okušava snagu zasuna. Bože! Šta on želi?

— E! — malo da ne povika Božo, ali zaustavi glas u grlu. Ne smije mu vikati. Čuli bi oni u lađi. Bogzna, šta bi se dogodilo. Čuli bi i svićari, čuli bi i njegovi u batelu nedaleko.

Šta će sada?

Da pođe tamo, da obrani Staninu čast? A kako? Lađe nema! A bi li uobće branio čast? Je li se ona možda dogovorila s mladim gospodinom? Vole seljanke mladu gospodu, vole ih vlahinje, čast im je to.

Začuje malen škrip. To je kračun popustio, jer su u svim kurnatskim stanovima kračuni nestalni.

Gospodin je dakle provalio u kuću.

Zašto se ne čuje Stanin vrisak, njezino opiranje? Je li se ona već probudila? Ako jest, zašto ga ne izgura nadvor? Dosta je jaka! Boji li se i ona gospode u kuteru, boji li se mladog čovjeka? Ili ga voli, veseli se njegovu dolazku, jer joj je donio snagu svog tiela, jer joj je donio, što sigurno nikad nije osjetila? — — —

Božo se trza. Otima se sam sebi. Jedan Božo htio bi se zaletjeti, preplivati tjesnac i odtjerati gosta od ljubljene

djevojke — drugi Božo drži se na mjestu, promatra sav taj tok i boji se posljedica.

— Ona je moja! — govori prvi. — Ne smije više biti ničija!

— Nije ona moja! — javlja se drugi. — Ona nije moja, jer me ne će, niti me ne gleda. Neka je s gospodinom. Ako ga ne će, može ga iztjerati iz kućice. Šta je snaga jednoga gospodičića prema snazi Kotarke, osnažene životom na moru?

— Moja je! — Nije! — bori se Božo.

Vrata se već zatvoriše i ono dvoje su u podpunoj tami. Gospodin je našao njezin krevet, miluje je, ljubi! — — — Ili se ona možda razbudila, grli ga, cjeliva nepoznata čovjeka?

Treba stvoriti brzu odluku. Ili se zaletjeti dolje, preplivati, doći do Stanine postelje i odtjerati gospodina — — — Ili se ukrcati na batel, umotati se u kaban i prisiliti se na spavanje. Ili se popeti na onaj kamen, koji s lieva strši, zamahnuti tielom i nikad više ne vidjeti Stane ni crnih očiju, ni rumenih obraza. — — — Treba odlučiti!

Noć. Mrtva uza sva živa stvorenja, što spavaju po lađicama ili vise nad fenjerima. Vedra noć uza sve lahore ljetne bure. Mrtva noć uza sve disanje tisuća rakova uz kraj, uza sve nemire Božina duha, uza sve trzaje njegova tiela. Zviezde se sele po nebu, prelietaju s mjesta na mjesto kao djeca u školskom dvorištu. Lete zviezde. Sutra će drugo vrieme. I Stana će biti sutra druga. Kada dođe nagrabiti badanj vode za napoj živine, ne će više u Piškeri naći onu Stanu, koju je onomadne vidio na veslu izpod Jadre . . .

Mora odlučiti!

Najednom kamenje zazveča, kao da trči kršem stado ovaca, Božo osjeti glasove kamenja, korak učini laganijim, hitro se primičući moru.

Sada treba skočiti u vodu, preplivati, i za čas ga eto kod kućice, u njoj, eto ga u sukobu s nepoznatim.

Stade za čas.

Da zaroni u odielu? Ne. Svući će gornji dio. Ostavit će ga na Panituli. Neka ga suha roba čeka.

Za čas ostao je Božo u blatnoj košulji i zagazio.

»Topla je voda«, šapće, a onda mu se čini, da su ga gospoda na kuteru čula, da prate njegovo kretanje, te se

uvuče u se, pritaji se, htio bi zaroniti pod vodu, ali vlah je, nije još dotle dospio u plivanju.

Pliva. Nekoliko zamaha, eto ga na suhom!

Sad je tu, uz kuću, može ući unutra, može pokvariti račun suparniku.

Zima mu je. Rublje se zaliepilo uz tielo, lakše bi mu bilo, kad bi se svukao, misli, ali gdje će to? Hoće li, da ga Stana takova vidi usred noći . . . ako joj on za to dadne prilike?

Sve je sad u njegovoj volji. Može učiniti pustolovini mladoga građanina kraj, može dignuti viku, može ga osramotiti pred onima, koji spavaju tu, deset metara daleko. . .

Primače se vratima. Osluškuje.

— Ne, ne! — čuje iznutra. Budni su, dakle. I ona, njegova Stana, ona se otima. . . da, sigurno se otima! Jer njezin je glas bolećiv, moleći.

A onda mu prosvira glavom nova misao: »Ili to on želi otići, a ona ga moli, da s njom dan dočeka . . .?«

Oh, da mu je sada nož, pa da proburazi prsa i da ujutro mrtvo njegovo tielo reče Stani: Eto, vidiš, budalo, vidiš li, tko te je ljubio?

Ludost. Ubiti se radi djevojke! To samo gospoda čine!

— Šta mi dakle ostaje? — misli Božo i napreže sve snage, da smogne koju novu, spasonosnu misao, koja će njega izvesti iz ove borbe, kojoj nije vikao, a Stanu ostaviti samu u kućici. Ali misli nove nema. Ostaje samo dvoje: dignuti galamu ili sjesti uz prag i čekati, a to je isto što i odplivati natrag na Panitulu.

— Šta mi ostaje? — muči se momak, snažan, silen, a nemoćan u tom položaju. Bori se između ljubavnika i sluge, između čovjeka i vlaha! Da izbavi ljubljenu djevojku ili da sačuva svoj položaj, koji mu dobro odgovara i pruža nadu za bolju budućnost?

Prislanja uho na vrata i sluša njihovo ubrzano disanje. I od časa na čas glas Stanin, neodređeno šaputanje i — ništa.

Zebe Božo, drhće na buri, kao prut na vodi.

Sjeda na prag.

Kad će to svršiti! Hoće li se odlučiti i ući ipak unutra, hoće li gospodin izići van, da se vrati svojima?

Težko bi bilo postaviti sebe u središte jedne noćne uzbune. Ljudi gospodske lađe, ne zna, koliko ih je, doletjeli bi

možda s oružjem u obranu svog druga; njegov gospodar ima lagan san i za čas bi se stvorio na vrhu Panitule, da ga vidi, da skoči u batel i dođe u Piškeru. I šta bi sve moglo iz toga izići?

A kad iziđe Stanin ljubavnik, hoće li ga pustiti slobodno na kuter? Ne će li u njemu provreti, ne će li se zlo svakako noćas dogoditi?

— — — Zašto voli Stanu? Zašto ga je slučaj donio upravo na Lavsu, u susjedstvo njezino? Mogao je dobiti službu u Kravljačici, u Smokvici. I upravo nabasao tu, blizu Stane, na koju je bio posve zaboravio, ali ljepota i jedrost ga zaniela, odpretala u njemu zapretanu ljubav i sad ga eto tjera u ludost! Da nije sinoć izišao na kraj, da nije htio uživati gledajući Staninu kuću, svega ovoga ne bi bilo. Kako bi to sada liepo bilo spavati na buri, zdravo, izduboka disati, a Stana? — Neka radi što je volja, kad ga ne će, ne voli! Našla je drugoga, pa neka mu se veseli!

Bura suši izkrpano rublje. On pomalo osjeća, kako mu se košulja odjeljuje od leđa, trese se. I on se trese.

Eto, gospodin se izvoljio, naslućuje skori dan i ostavlja Stanu. Izlazi.

Božo izstupa pred njega.

— Stoj!

Gospodin, nenavikao u životu na odpor, hoće da pobjegne na lađu, ali ga Božo čvrsto ščepa za ramena.

— Šta si unutra radio?

— To je moja stvar.

— I moja je, bogme — kriči Božo biesan i smota mladića pod noge. — Evo, ovako se ide k tuđoj djevojci.

— Kako k tuđoj? — stenje onaj odozdol.

— Tuđoj, da, tuđoj! Ona je moja djevojka! Ne znaš ti, skote, da je ona moja djevojka? Ja sam je zagledao prije sedam godina, razumiješ! — i svaku rieč popraćuje jakim udarom šake, kao da batom tuče po mrči.

Kukavica je gospodin, ne može mu se odtrgnuti. Samo prima batine i protivi se. ... Neka, neka, protivi se ti samo! Ja ću ti pokazati, kako se ide tuđoj djevojci!

— — — Smije mu se sve. Gospodar se popeo na Panitulu i smije se vlahu iz svega grla. Ribari se na svićaricama hvataju za trbuh, zaboravili na mjehuranje pred provom, a raz-

budili se i oni u leutu za Malom Panitulom. Sveobći hihot. Ustaju mrtvi iz ruševina. Rastu, rastu visoko, više od zidina, nadkriljuju sve i buče zaglušnim smiehom. Sve se smije, sav kraj hihoće nad vlahom, koji brani čast svoje djevojke... svoje djevojke?

»A je li ona moja djevojka? ... Ne, ne, nikako!« — šapće Božo u groznici. »Nije, nije!«

— — — Iz kućice šapat, smieh, šapat...

»Šta joj obećava, šta joj laže? ...«

Studeno je Boži, a čelo mu žari. I redaju se u glavi nove slike.

Dosta je, dosta čekanja!

— — — A je li zbilja dosta? Je li Božo ovog časa, ovako prozebao, grozničav, sposoban nadvladati nepoznata mužkarca, nadvladati njegove drugove, nadvladati ovu groznu ljetnu noć?

»Ne, ne!« — zarine glavu u dlanove i ponovno sjedne na prag, s kojega je bio u svojim maštanjima ustao. »Ne, ne!« Ništa ne poduzimati, nego čekati, čekati dan... ili bolje: njegov izlazak, a to će biti prije dana, jer ovakvi ne vole svietlo.

Sjedi Božo i drhće. Rublje se na njem već osušilo, jer bura najbolje i najbrže suši, ali zima je to jača, što se više približava zora.

— — —

Krc! — zaškripe vrata jedva primjetljivo, a Boži se učini, da se stiena odvalila.

Ništa nije mislio, kad je naglo ustao kao oparen. Ništa nije gledao, kad se zaletio po oštru kamenju. Ništa nije osjećao, kad je zagazio u vodu, a malo zatim zaronio. A nad njim se zatvorila voda za čas, kao da je ploča pala na svježi grob...

Za Vinkom je izišla Stana na vrata.

Opazila je, da se budi mlada zora, osjetila u cielom tielu struju ugodnosti, razširila ruke kao na srdačan zagrljaj, pa se potom povukla u tamu, zasunivši široka izbrazdana vrata.

MINA

— 'Esi li ča, Lovro?

— A evo, pe'-šest štiv' — odgovori Lovro na susjedov upit, sagnuvši glavu bliže barilu i nastavivši svoj posao.

Barilo, novo barilo, koje je Lovro jutros izvukao izpod postelje, sve se više punilo i naslage u njemu prođoše već trbušasti dio i kao da će se uhvatiti ruba. Sa svakom srdelom, koju je pomnjivo položio u barilo, slažući unakrstne naslage, raslo je Lovri srdce, a sve mu nešto govorilo: Bit će na jesen pazara, bit će ove godine i »petice« — biela brašna.

Susjed Martin i sin mu vozili su se izpod otoka, a Martin je pririvirivao, ne bi li kako ocienio, koliko će Lovro danas nasoliti. Vrag ti je s tim Lovrom. Baci preko kašete pajol pa samo vadi ribu kroz otvor, kao da je krade. I nikad ne možeš znati, je li kašeta do vrha puna ili joj se samo dno zasrebrilo.

— Lovro, 'esi li ulovija kû bužu? — upita opet Martin u želji da sazna, je li i Lovru posjetio dupin.

— Noćas ga nî bilo 'vamo na jugo — opet će lakonski Lovro, jer je on odavna zaboravio dugo govoriti.

Martin je već odmicao, jer se i njemu žurilo kući. Lako je Lovri. Ne treba mu se nego zavesti stotinjak metara, eto ga već na pošti. I može takoreći sve sam, nema li pomoći, kako treba. Može mreže vezati za kraj pa u onom malom brodiću i sam šijati i topiti. Sve je to šala, kad si blizu pošte i kad imaš samo jedan zog. Ne bi ni otčenaša pravo izbrojio, a mreže su već u vodi i onda liepo skočiš u krmu, uzmeš vesla i voziš kraju. Dohvatiš se prve bačvice, nategneš mreže i — mir. Nema li jače vode (struje), možeš i zaspati.

Martinu je težko. Najprije se treba izvezti iz uvale, pa onda tragaj za poštom. Nikad čovjek nije na čistu, bi li desno ili lievo krenuo. Ideš li na zmorac (zapad), možda je dobro, tamo se običava uloviti, ali se više puta ne donese kući do mokrih gaća — ideš li na jug, izgled je također dobar, i nešto

bolji, samo je dupin nekako bliže. Tamo je on kao doma, a osim toga nesretna živina dođe od Pulare, kao da tamo stanuje. Pa kad si se već izvezao na zmorac, kao što je to Martin sinoć učinio, tada tek muke! Hoćeš li pod Kruge, hoćeš li pod Škanje, hoćeš li pod jednu ili pod drugu Panitulu ili bi možda i dalje, zavezao se čak do Rašipa — kako je također Martin sinoć učinio (ali dupinu nije uspio izbjeći . . .). Tko se dima ne nadimi, taj se vatre ne nagrije, a ne otegne li ribar mišica, bome će se težko i ribom omrsiti.

A najgore je opet, Bože oprosti, kad uloviš. Ne uloviš li ništa, pljuni u dlanove pa dalje, uloviš li pak, ne da ti nešto mira, dok se tamo opet ne navrneš. Tako bi se i Martin već o ponoći odvezao bliže kući, ali kad je večerom ulovio dva barila, zašto ne bi bilo zorom bar za nešto izpeći. Taj je račun skrivio, da se Martin tako kasno vraća u svoju uvalu. Račun je bio dobar, ulovio je ne samo za izpeći, nego i za reparati barila, ali ga je sunce uhvatilo pod Jadrom i sad eto vidi, kako Lovro već soli, dok je njemu još dosta gurati do kuće.

Guc reže more kao mladi sir i oni su sve dalje od Lovre. Martin ne zaboravlja okrenuti se svakih nekoliko časaka, ne bi li vidio, kako Lovrin posao teče.

— Nu, Ante — reče sinu najednom, — vidi »pe'šest štiv«!

Lovro je ugazio desnom nogom u barilo, da pritisne srdele, a ona mu nije unutra upala ni do gležnja.

— Napuni'će nun barilo — doda Ante.

— Borme 'oće — prihvati otac s malo zavisti.

A Lovro je skinuo nogu i nastavio kružiti po barilu rukom, sipajući kao snieg bielu sol te slažući srdele u naslage, koje su postajale sve manje.

Pogledao je i na onu stranu, gdje je susjed Martin imao zamaknuti za rt. Drag mu je susjed, nije mu ništa zla učinio, a od dobra djela ne bi sigurno u nevolji odbjegao — ali njemu je ipak najljepše, kad je sam. Što bi ga drugi ljudi gledali, što bi njegove račune zbrajali, kad on to i sam zna. Ne račune, koji se u školi uče. To je zaboravio, škola je za njega odavno zatvorena, nego one račune, koje su znali ljudi i prije nego se škola uobće u selu osnovala. To su njegovi računići, koje sam pravi i zaključuje. Zato je i odahnuo, kad je susjed zamakao za rt Kotočevca. Neka on samo vozi u svoju uvalu, neka tamo nasoli, ako će deset barila, Lovre se to ne tiče.

Svatko za se svoje koze pase. Tko ima više koza, imat će i više sira. On ima malo mreža, pa ima i malo ribe.

Sam! Blažen čovjek! Kako je Lovri liepo biti sam. Ima li sretnijeg čovjeka, ne na otocima nego u selu i dalje, nego je Lovro, kad je sam samcat na svom otoku! Kako je to liepo ne morati nikome odgovarati na pitanja! Je li on ikoga ikada upitao — odkad je došao do razuma — koliko je ulovio ili koliko je trave i drva nabrao? Nije. To nisu njegovi poslovi. Šta on ima od tuđega, a bome ne će nitko ni od njegova! Svak nek se brine za se.

Kako je prije Martin sa radoznalošću i zavišću, tako je sada Lovro s užitkom gledao, kako se barilo puni, i pri početku svake nove naslage razvuklo bi mu se lice na smiešak, a brčić zaigrao. Samo ga je progonio strah, da opet ne izbije kakav nemio gost i da ne zabode nos u njegov posao. A to će ipak težko biti. Svi su ribari u selima, jer je mrak prije dva dana prošao.

Kako je to divno biti sam. Biti po dane, tjedne, a skoro i mjesece sam! To mu više ne polazi za rukom. Dok se nije oženio, bilo je više takvih slučajeva. I često. Ali odkad ga napovjediše i odvukoše pred oltar te mu naprtiše na leđa ženu, liepu, veselu, mladu djevojku — rjeđe sam ostaje. Bila bi grjehota od Boga i sram od svieta, kad on svoje žene ne bi volio. Ona živi s njime, ona mu kuha, ona mu djecu odgaja — ali mu se ne sviđa, što uviek želi govoriti. Čemu to? Čemu uviek udarati jezikom? Zato on šuti! Pa kad dođu kakvi ribari ili možda izletnici, a on liepo sjedne na kamen pred kućicu i gleda preda se, a Marija neka razgovara s njima po miloj volji. Ona zna. Čitala je, igrala je čak na pozornici, zna govoriti — a Lovro je odrastao ovdje i nije nikad osjećao potrebe govora. S ovcama i mrežama, a bome ako ćeš ni sa smokvama, nitko nikad nije vodio razgovora.

»Koliko će biti Martin u'vatija, da je znati. Moga' sam ih pitati...«, pomisli, ali se i prekori odmah. Što ga briga za Martinove račune!

Posljednja naslaga se uhvatila ruba. Dobro! Lovro je bio presretan. Odšuljao je barilo po donjem rubu na njegovo mjesto i navalio na njega kamen. Riba zapišti i umukne.

»Sada neka Martin dipli, koliko ga vo'ja... a vas — pomisli na srdele — neka ovako...«

Pa se izpravi pred zidićem i zamisli se, a prst mu na ustima.

Već mu je nekoliko puta jutros oko zapelo na mirnoj površini. Sparni su dani, jer vjetrovi umrieše. Jesu li zato dani sparni, jer vjetrovi umrieše, ili zato vjetrovi umrieše, što su dani sparni? Čudno pitanje. Učeni ljudi bi ga rješavali na svoj način, a stari su govorili, a i danas se kaže: ubilo sunce vjetar! Neka Bog zna, kako je to zapravo.

Lovro turi ruke u džepove zamazanih i izkrpanih hlača i zagleda se u more.

— Škoda! — promrsi jedva čujno. Šteta je pustiti takvu priliku. A posla do spavanja nema.

»Ali Bog će me«, misli opet, »dosta sam noćas ulovija«. Ipak se odluči. Odvuče se s noge na nogu u kućicu i napipa u rupi poviše postelje tvrdu stvarcu.

Izišao je.

Dakle to je ona čudnovata moć, koja odnese život tolikim ribama u jednome hipu!

Bože sveti, koji i ovo vidiš, koliko je već mina bacio, a nikad mu ne silazi s pameti, kakvo je to zapravo čudo. Uviek ga iste misli zaokupe, čim minu uzme u ruke.

Sjaj, sunce, sjaj! Zapali kiku, oznoji noge, koje su dan i noć usred ovog nemilosrdnog ljeta dobro zaštićene u vunenim čarapama (tako mi je i otac nosio!), ali što si prema ovoj stvarčici! Znam ja, neuk čovjek, znam ja: veliko si ti. U školi su nam nekad govorili, kako si ti veće i od zemlje (a ona je, kažu opet, velika, velika...), ali možeš li ti ubiti pet kila ribe? Ne možeš! Ne možeš ti ni šušu ubiti! Govorio je učitelj, da ti daješ sav život, a tako će i biti, ali mina uništava živote riba, a može i čovječji — — —

Zabranili su minariti. Kažu, da su odredili velike kazne za to. Ali nama je svima ipak najslađa riba izpod mine. Ne treba ti minu ni na dug kupovati, niti je dupin, neprijatelj, može poderati, pa da bi je krpao. Kupiš malo dinamita, malo simo, malo tamo, i eto ti obskrbe za ribolov. Onda cigareta, fitilj i ode sve do vraga. Ubije malo i veliko, očisti dno, da bi mogao s njega jesti kao iz zdjele. Ni morskim travama ne pada za dugo na pamet, da se na onome mjestu nastane.

Ta mala čarobna stvarca, koju Lovro drži u ruci, koliko li koristi može donieti, koliko ručaka čovjeku osigurati!

Prevrtao Lovro minu i premetao je iz ruke u ruku, kao da bi joj htio reći: eto, ti si jaka, ti si svemoćna, a ja se s tobom mogu poigravati, koliko god me volja. Znam, odniela si ti Josi Gladnome ruku, ali sam je tome kriv. Zaboravio je, da te je upalio. Ali mene ne prevari ti tako lako! Dok si mrtva, igrat ću se s tobom, a kada ti vatrom dadem život, bacit ću te od sebe kao žeravicu s dlana.

Dugo se odlučivao Lovro, bi li danas »na mine« ili ne. Dan je takav, da ga za taj posao ne možeš ljepšega ni blaženijega poželjeti. Salpe i cipli pasu oko obale, kupaju se u toploj vodi, sve kao da ti govore: Evo, tu smo, ubij nas! — Ali čemu mu opet tolika riba? Dosta je noćas ulovio! Može se napeći, može s krumpirima skuhati, može se najesti do iznemoglosti. Šta će reći Martin i ostali u susjednoj uvali, kad začuju, kao da je najednom top upalio? A naiđe li možda još i kakva patrola — — može Lovro tu igru i skupo platiti.

Tri uzroka za, tri protiv, kako bi se to reklo. Odlučio se. Kud puklo da puklo. Nikad nije loše promieniti malo obrok, a konačno ne škodi imati i malo osušene ribe. Dakle, ide na mine!

Čim je stvorio odluku, uzvrpoljio se kao ždriebe. Treba što prije ići. Već nekoliko dana su na moru bonačine, tako bi doduše moglo i ostati, ali tko može vjerovati, da ne će možda upravo danas prodrieti, ako ne maištral, a ono možda donjak? Pa neka se malo zaplavi površina, posao je pokvaren. Salpa nema.

Baci oko na brod, uzpostavi, da je na njem lumprala, skoči, uzme vesla i eno ga već gdje odmiče.

Vozi izpod otoka veselo, kao da zna, da ga na jednom rtu očekuje jato salpa, podložnih smrti iz njegove ruke.

Najednom uhvati lievom rukom i veslo »od prove«, a desnom se udari po čelu. Zaboravio je žižice! Brzo kraju! Privezati batel i trčati po žižice. Bez žižica ne može mine upaliti.

Skakao je preko kamenja, preskakivao grabe kao koza, nekoliko puta zapao u škrapu, smočio nogu i ogrebao se — samo da što prije stigne do kućice.

Za još kraće vrieme vratio se s kutijicom u džepu.

Dalje.

Htio je doći do onog mjesta, gdje je prošlom zgodom ubio kašeticu ribe.

Malo podalje rta zaveze jače desnicom i uhvati se kraja. Priveže lađicu za kamen, sjedne i zamota cigaretu. Čim je pripalio, zagega se po kršu, uz more, gledajući neprestano u plavetnilo morsko. Površina se ljeskala na suncu kao zrcalo, od časa na čas bi mu zablještila vid, ali on je gledao i gledao, kako pobožna seljanka gleda u Gospinu sliku.

Sunce žari, vjetra ni za liek — to je pravo vrieme za minara. Nije Lovri vruće. Doduše, obučen je toplo, još malo pa kao usred ciče zime, ali on se na to naučio, pa ako mu se netko ruga, nek se taj sebi ruga — svak ima nešto za ruglo.

Otrese pepeo i pogleda malo iza sebe.

Hm!

Razširi oči, a trak svietla ga ubode kao igla.

Nešto jest!

Pogleda bolje, a ono jato salpi kao jato srdela. Tu smo dakle! Da se nije obazro, možda ih ne bi ni primietio. Bio bi odlindrao dalje, po svoj prilici ututanj.

Izvadi iz džepa minu.

Sad je na njoj red, da se izkaže.

Sunce se razplivalo, razlilo se po nepreglednoj površini, koja nema kraja, a pod njegovim podnevnim zrakama pase uz kraj stado srebrenastih ovčica...

— Ima ih, bogami, ka' plive — progunđa Lovro.

Prieđe lievom rukom preko fitilja. Mazi ga, ne bi li vjernije izpunio svoju dužnost. I kao da mu govori: pazi, ne dogori mi u ruci, jer mi je onda odzvonilo. Ovo nije pol mine, ovo je ciela. Ubila bi me. Pazi dakle, ne gori prebrzo.

Uzme palcem i kažiprstom cigaretu i primakne je fitilju. Samo čas — i mina se izgubila u moru. I još samo čas, a mlaz vode skoči u debelom stupu u visinu. Nagli tutanj i — mir. Zapjenilo se more, kao da prekooceanski parobrod prolazi i sve kao da kuha, ali to nek zanima djecu. Lovro je pobrzao do batela i naglo se odvezao do zapjenjenog mjesta.

Riba se kotura u vodi, liega na dno.

Zapaža Lovro iz daljega: mnogo je riba ubio. I što je bliže,

to mu je spoznaja jasnija: mnogo je riba ubio, mnogo. Ne zna to još ni procieniti.

Gdje bi tog časa mislio, hoće li se pojaviti kakva obhodnja, u čamcu ili motoru, i jesu li u Lavsi čuli tutanj, je li Martin poželio riba, koje je Lovro ubio.

Počeo je mahnito u požudi zabadati lumpralu i izvlačiti ribu. I što je više salpa bilo u brodu, to je izgledalo, da ih više ima u moru.

Izvlači Lovro i izvlači. Prazni lumpralu te prazni. I znoji se mokro.

A ribama nikad kraja, jer ih je mnogo ubio, kao da su se iz cielog Jadrana tu skupile.

I požali:

»Ajme meni, šta sam učinija!« reče skoro glasno Lovro i udari se šakom u prsa, kako je to nekad činio u crkvi. Šta je učinio! Žalost ga podišla, nestalo veselja.

— Ubija sam — — — ubija sam — — — a ne znam ni sam, koliko, ali puno, puno kvintali! — — — Šta sam učinija, muke ti Božje! — — —

Kud će s tolikom ribom? Nit kome prodati, niti darovati. Nije on mislio, da će to tako izpasti.

Svlada ga umor. Nije mislio na spavanje, ali dobro je pružiti se malo po provi radi odmora.

Na kraj tanka konopa privezan je kamen, kao sidro. Uzeo ga je i bacio na dno, privezao konopac i legao.

A san ga prevario. Ubilo ga sunce i umor. Tvrdo je nasred mora zaspao.

— — — — — — —

Martinu se sinoć pošta bila svidjela. Liepo je ulovio, a i zora je poniela dobro. Dupin je bio, nema šta, ali valjda ga večeras ne će biti. Ono je preksinoć, bolje jučer rano, bio zakasnio na svom putu prema zapadu, pa se preko dana nije ni vraćao, nego je povratak ostavio za večer. I uzput natrapao na Lovru. Večeras će sigurno početi s južne strane. Zato nije loše ponovno se izvezti na zmorac.

Tako se on i Ante predvečer uputiše oko Punte pa kraj Kotočevca i kraj Piškere, ne bi li se na vrieme domogli jučerašnje pošte.

Voze oni žustro i suzbijaju nevelike valove, koje je bio podigao maištral s velikim zakašnjenjem. I padne Martinu na pamet Lovro, koji je jučer dobro ulovio, a sad njegove lađice za mulom nema, kao da se nekuda dalje izvezao. Čudan čovjek.

Kad oni iza onog rta, a to pred njima neobična slika: Lovrina lađica, a na provi joj leži čovjek, tko bi drugo, nego Lovro.

— Koga vraga radi? — pita Martin retorički sina, a on mu pogledom odgovara.

Kad se Martin približio, upita kao iz bačve:

— Ča je, Lovro, ča si se usidrija nasrid mora?

Lovro se ne makne.

Martin se brzo dosjeti. Zaveze jače i udari u Lovrinu lađicu. Ovaj se prenuo, Bože, kao iz sna, i uzpravio se.

— A, ti si, Martine? — izreče neodređeno.

— Šta je, Lovro, kakva srića? — govori Martin i gleda u utrobu njegove lađice, koja se sva srebri od salpa.

— A evo, malo sam zaspa'. Privarilo me. — I otegne se, ustavši na provicu.

— A ubija si lipo, a? — opet će Martin na svoju i sve zaviruje u lađicu.

— A, projdi me se, brate, ubija sam, ubija! Puno sam ribe ubija, muko moja!

Martin se još više čudi. Kad je ribe puno!

— A 'esi li sve dosega'? Ima li još na dnu?

— A ima još čudo, ali mi dodijalo. Slomija sam se u pasu. Da ću se ja malo odmoriti, a 'no me privarilo.

— A šta ćeš sada, jadan ne bija, kad je vitar?

— A šta ću? Doma. Ako te je vo'ja, eno ti pa dosiži!

Čudna li ovdje razgovora! Kad Martina ne bi bilo volja za nešto takva!

Brzo je stvorio osnovu. Noćas će utopiti mreže ovdje u blizini, a na jutarnjoj bonaci će izvlačiti salpe. Jednim hitcem dva zeca! E, baš je taj Lovro junak!

— Eto, da nismo sinoć ulovili, ne bi'mo ni ovo imali. Kaže u Svetom Pismu: Tko ima, i dat će mu se...

Sunce se crvenilo i rude svoje zrake bacalo na njih. Lovro prekrižio vesla i odlazio, sretan, što se riešio tolike ribe, za koju nije mario i koju je požalio. A Martin se zibao na valićima i smišljao novu osnovu: kako će ribu što bolje prodati!

DAN GNJEVA

Jutro bez cvrkuta ptica i bez dozivanja. Svietlo, tiho jutro nad otocima i po uvalicama.

Zora je već nestala, pretopila se u dan, kad su ribari, koji su se u šutnji iza noćnih muka vraćali u uvalice i na žalove, opazili za rtom Gustaca leut sa zastavom navrh lantine. Znali su odmah, šta je: taj leut vozi njihova župnika don Matu, koji će oko deset sati odpjevati svetu misu i zazvati Božji blagoslov na njih u crkvici drage Gospe od Petrovčića. Pazili su, da im ni vesla ne škripe, da ne pomute mir don Mati, koji sigurno još spava ili možda smišlja, kako bi najljepše izrekao današnju propovied. Radi toga se nije vidio nitko niti iz njegove pratnje. Sigurno svi miruju, iako su se vjerojatno probudili. Velečastni zaslužuje svoj mir.

Ali dan je brzo pokucao i na don Matine vjeđe. Na uzkom hodniku — koviduru — koji veže krmu s provom, podigao se sluga Božji, protro zjenice i snažno zievnuo. A čim je pogledao u unutarnjost broda i vidio sve otvorenih očiju, odmah će:

— Ljudi Božji, što me niste probudili, sunce će eto iza vrhova. Mogli ste me već probuditi.

— Ništa, don Mate, ima vremena. Da na vesla krenemo, mogli bismo na vrieme stići u Tarac. A vidite, da ima levanta. Stići ćemo mi kao motor... Znamo mi, da vi volite pospavati, zašto bismo vas bez potrebe budili?

Don Mate je uto ustao, zasukao rukave i skočio kao zec do krme. Tamo je već najstariji crkveni otac župske crkve sv. Mihovila Frane Grc uzeo u ruke sudić s vodom i bio spreman, da pomogne velečastnome kod umivanja. Don Mate je odmah skupio ruke, zapljusnuo nekoliko puta svoje rumeno lice i odpuhnuo žestoko, kako je to već u sjemeništu u Zadru naučio, a navike se te nije htio ostaviti, jer mu se činilo, kao da time odgoni svu nečist sa svog tiela i duše.

— Baš je pametno — uzme don Mate, otirući lice i ruke — baš je pametno, što smo već jučer popodne krenuli na put. Ovako sam odspavao noć pod vedrim nebom, nadisao se čistog zraka i, što je glavno, ne bojim se, da ću zakasniti u Tarac. Vjetar je varljiv, a po bonaci je daleko.

— Baš je dobro, što ste i vi napravili mali izlet — prihvati pobožni Frane, otac jedinog sjemeništarca iz sela, sedmoškolca Ivana, koji se nalazio također u don Matinoj pratnji.

— Nego, žao mi je ipak, što sinoć nismo otišli malo gledati srdelaru. To me zanima. Toliko sam mreža već blagoslovio, a nikad nisam vidio, kako se služe tim blagoslovom.

— Bolje, don Mate, da niste. Noćas nije bilo srdela, bar mi se tako čini, jer se nije čula buka ni iz jedne pošte. A treba vam reći i propovied. Ne bi bilo dobro, da dođete pred narod umorni. Ako vam je baš po volji, to možemo večeras učiniti.

Dok se don Mate spremao, pratnja nije mirovala. Sjemeništarac je stajao doduše kraj don Mate, ali mu je i pomogao, što god je trebalo, dok je šepava Ana, kojoj je don Mate prije više godina povjerio uzvišenu dužnost, da peče hostije za potrebe njegove i svih vjernih župljana, razpremala don Matin »krevet«. Momci iz Trtuše, trojica njih, na koje je ove godine pala ugodna dužnost, da dovezu Božjeg svećenika u ovu pustinju, spremali su brod za polazak. Najprije su digli jedro, pritegli brac i orce, a onda su izvukli sidro, odmotali jedro i zajedrili prema zapadu.

Čim je brod krenuo, svi su posjedali po krmi, pa tako i don Mate, koji je već imao u ruci brevijar i molio matutinum u divnom osjećaju riedkog jutra. Brod je odmicao predviđenom brzinom, a pratnja don Matina je vodila nevezane razgovore, najviše o ribarenju i sreći u lovu.

Praćeni molitvom svog župnika pobožni su putnici došli u razgovoru i do Gospine crkvice, prema kojoj se žure. Ali — što da se govori! Poznaju je dobro, svoje milo osamljeno svetište, ali nitko zapravo ne zna njezinu prošlost, nitko ne zna, odkada je i kako je nastala. Jer kad je ona sazidana, nije moglo biti na otocima toliko svieta kao danas. Bio je samo po koji pastir i ribar. Pa tko je došao na to, da gradi crkvicu Gospi u čast! A onda — kakve tek tajne skriva ona tvrđava

na susjednom briegu, koju već liepo vide, ali za koju ne znaju, ni odkada je ni zašto je tu podignuta.

Sve je to ovijeno velom tajne. Nitko, ni najstariji ljudi u selu, ni njihovi djedovi, nisu znali, tko je crkvicu sazidao i odkada ona čuva kurnatske ribare! Znaju jedino, da od pamtivieka 2. srpnja svake godine dovoze ovamo župnika, da tu odčita misu i blagoslovi napore ribara i težaka. Znaju, da isto tako, ne zna se od kojeg vremena, ali sigurno ne od davnine, ovamo dođe i župnik Betine, koji blagoslovi ono malo zemlje, što su njegovi župljani uspjeli kupiti i tako se uvući kao suvlastnici u ovo otočje. Radi tako mršavog poznavanja prošlosti ove crkvice svi su se razgovori završavali nagađanjima, ali u značajnom ponosu, da je crkvica njihova, da počiva na dobru jednog Murterana i da su oni prvi, kad se govori o p r a v u, pa makar se to pravo očitovalo i jedino u tome, da njihov pop prvi odpjeva misu, a onda tek betinski, kad je eto ostalo vremena i za njih!

Ali — usred razgovora pobožnih hodočastnika skoči sjemeništarac Grc pod provu i vrati se s omašnom bilježnicom. Sjeo je opet na svoje mjesto, šutke stao prelistavati po njoj i onda se oglasio.

— Nije baš, da se ništa o crkvici ne zna. To mi mislimo samo stoga, što se nitko još nije našao, da malo prekopa po knjigama i da odkrije, šta u njima piše. Ja sam se od lanjske Gospe od Petrovčića malo više stao zanimati za to, jer me potakao onaj nadpis, koji sam snimio (na to je Frane zadovoljno kimnuo glavom, jer je i on pomagao), pa sam svoje iztraživanje i izpisao. Ako vam nije težko, mogu vam pročitati. Nije dugo.

Svi su zinuli od iznenađenja i poglédali čas u Ivana, čas u Franu. Don Mate je također podlegao napasti, i kad je ustanovio munjevitom brzinom, da je zaboravio, koji je stih pročitao iz psalma, jer je svoju pamet obrnuo na drugo, odložio je brevijar kraj sebe, skinuo naočale i učinio se dionikom ovog razgovora — kako bi to on stručno propovjednički rekao.

— Kako ne, čitaj, čitaj — ohrabri on svoga štićenika, makar da mu je bilo malo neugodno, što je taj naučni posao obavio ovaj đak, a bio bi zapravo red na njemu, kad je on pravi čuvar Gospine crkvice.

Drugi nisu ništa kazali, jer su mislili, da dostaje rieč velečastnoga, ali su izrazom lica izkazali svoje zadovoljstvo, osobito, kad je Ivan spomenuo stare knjige.

— Dakle — prihvati opet Ivan — ja ću vam čitati, kako sam napisao, a vi — obrati se svima osim župnika — možete pitati sve, što vam nije jasno. Ne ću vas mučiti sa svim mojim razmatranjima iz prošlosti ovih otoka, nego ću početi ravno s crkvicom.

Zatim je malo preletio okom po rukopisu, gunđajući, kako to rade svi ozbiljni ljudi, kada traže mjesto u knjizi koje ih zanima.

— Ah, evo! — izusti i počne:

— »Iz dalje prošlosti ... ovih otoka... ostala su nam dva spomenika: ruševine crkve u Tarcu ... to nije ova, nego ono kamenje i zidine, što se oko nje vide ... i tvrđava Tureta u blizini tih ruševina. U samu nekadašnju apsidu, svetište, te crkve uvukla se je današnja Gospina crkvica (to je Ivan naglasio prigibom glave, to su i drugi učinili, samo ne don Mate, koji je htio zadržati svoje dostojanstvo), koju narod zove Gospe od Tarca ili Gospe od Petrovčića, jer se slavi četiri dana iza Petrova dne. Stari nikada nisu znali, odkada se i ova crkvica tu nalazi, a kamoli da bi znali za nekadašnju porušenu crkvu i Turetu. Tu su ih sigurno kod svog dolazka našli.«

Cieli skup slušao je napeto ovo učeno razlaganje, a Ivan je udahnuo duboko i nastavio:

— »Čim vidimo, kako se oko crkvice dižu ruševine, odmah pomislimo, da je crkvica sagrađena iz njihova kamena. Seljaci samu ruševinu, to jest onu apsidu, nazivaju Kapić Nema sumnje, da s ove porušene crkve potječe i onaj kamen u pragu naše crkvice, na kome se nalaze dosada neodgonetana slova:

TIAE. L. F. SECVNDAE
IVUSEVERVSAEDIFVRMATR

sa bez malo sumnje značajnim sadržajem.«

Ova je slova sjemeništarac izgovarao jedno po jedno, a pobožni don Mate se je lecnuo, jer mu je bilo neugodno, gdje on iza svojih dvadeset posjeta Gospi od Tarca nije bio vrie-

dan pobilježiti tako značajna latinska pismena. Frani pak, dobrom crkvenom otcu, poraste srdce od miline.

— »Jedan dio ovog kamena nisam pronašao — nastavio je Ivan čitati — ali se i iz ovoga vidi, da se radi o nekom Severu (možda Septimius S e v e r u s? — okrene se don Mati, koji značajno kimne glavom kao stari klasičar) — i po tome se može vjerovati, da su građevinu podigli Rimljani, ili bar da je podignuta za njihova doba.«

Kod čitanja posljednjih rieči pažnja svih nazočnih pobježe na drugu stranu. Za krmom im se stvorio leut. Vozilo ga šest momaka, pa je jurio kao mahnit. Don Mate je u prvi čas pomislio, da su to ribari, koji žure na svoju jedinu misu u ovim stranama, i obveselio se. Ali ubrzo su zapazili, da su to vjernici iz Betine. Voze susjeda don Lovru, koga vodi isti posao.

— Alaj žure — primieti netko.

— Oni su uviek mahniti — doda drugi.

— Neka voze, kad im nije težko — reče hladno don Mate, makar da nije bio baš ravnodušan, jer ga strjelovitom brzinom podišla sumnja, da mu don Lovro želi oteti prvenstvo.

Kad su se susjedi približili, nazove im don Mate »Hvaljen Isus!«, na što oni tamo nešto progunđaše žustro vozeći bez predaha. Kao da su prošli kraj magaraca, a ne kraj susjeda i — kraj starijeg župnika!

Čim su Betinjani malo odmakli, potakne Frane sina na daljnje čitanje.

— »Jedan hrvatski učenjak, Ćiril Iveković, potrudio se na svome putovanju kroz Kurnate do ove crkvice, pa o njoj i o ruševinama kraj nje piše ovako:

»»Na jugoiztočnom obronku i već u ravnici, a na domaku pristaništa, nalazi se sada jedna crkvica posvećena Gospi od Pohodjenja. Ona je iz novijega doba, ali počiva u glavnom brodu nekoć ovdje podignute crkve, od koje su ostali samo izvanjski zidovi presbiterija ili svetišta... Po izvedenom zidu može se prosuditi, da su ga gradili valjani i vješti majstori, koji su dobro poznavali svoju struku.

...Kako nema upravo nikakvih poviestnih podataka o toj gradnji, to se ne može bez točnog iztraživanja ništa stalno zaključiti, a to s tim manje, što se lievo od crkve protežu

ostatci neke zgrade, koja je bila spojena s crkvom (a možda je odatle i onaj kamen s dielom nadpisa?). Od ostale crkve nije gotovo ništa sačuvano, jer je ona po svoj prilici bila razrušena kod gradnje današnje crkvice, a tako dobiveni materijal služio je za gradnju.

...Po navedenim prikazima može se zaključiti, da je to bila oveća crkva u vezi s nekim samostanom, koji je bio vlastnik i obrađivač plodne ravnice, a kula na vrhu iznad njega bijaše utočište ljudi i stoke. Po obliku i tehnici zida potječu sve ove gradnje iz XI. ili XII. stoljeća, kad još nije bilo razvijenijih građevnih oblika kasnijeg srednjeg vieka.««

Za vrieme ovog zanimljivog čitanja obazirao se don Mate po moru i otocima i zamietio, kako mnogo sitnih lađica kreće prema Tarcu. Znaju ribari, tko je njihov pravi prijatelj, pa ne žale ni vremena ni truda. Gospa će im to nadoknaditi obilnim ribolovom. Ali sve mu nekako nije išlo iz glave, gdje je to don Lovro upro u onakvu žurbu, a njega će spasti crkvica, tek kad sunce visoko odskoči. Da to on nešto ne sprema? Bog neka nam bude od pomoći i neka sudi sva naša djela — mislio je don Mate — ali mi više nismo mogli živjeti u miru. On je zaboravio na svete zakone i na narodnu predaju. Posve je pao pod utjecaj svojih župljana. Tako je htio, da dvojica od trojice crkvenih otaca Gospe od Gradine budu bar jednom iz njegove župe. A to ne smije i ne može biti, jer Murter ima veća prava, zapravo jedino on ima pravo na tu crkvu. Murterani su starosjedioci. Crkva je njihova, njihove župe, a tako je i u kuriji zapisano. Što su oni bili dobri, pa Betini dali, da i iza odcjepljenja od njihove župe i dalje ukapa mrtve pokraj Gospine crkvice, a onda da se i crkvicom služi — to je samo njihova dobra volja. Oni znaju, da je crkvica jednom služila cielome otoku, dok je na njemu bila jedina, ali kad su ostala sela dobila svoje župe, njihova prava na crkvicu postala su bez vriednosti. Unatoč tako jasnoj činjenici oni s druge strane su uviek nešto tražili, a njihovi su župnici u tim traženjima bili prvi. Ali nikad nije došlo do svađe kao među don Matom i don Lovrom. Ovaj ne će ni da don Matu pozdravlja, premda bi to morao i kao drug i kao župnik mlađe župe i kao mlađi čovjek. Kao da obojica ne služe istu vjeru i kao da ne idu za istim ciljem! A ne pristoji se njima, pastirima, izvoditi smutnje, kad im već stada žive

u međusobnoj mržnji. Njihova je dužnost privoditi duše k Bogu, to im je najviši cilj. Radi toga se mora malo sputati i svoj osobni ponos. Radi toga, radi toga odluči u tišini svog srdca bogobojazni don Mate, da se danas ne će oduprieti, dogodi li se, da mu don Lovro stane pred nos. A to se može vrlo lako dogoditi, ne, to je sigurno, jer ne bi bio žurio, da ne ide za tim.

Kad je Ivan završio s čitanjem, don Mate poče najednom glasno, kao da su u njegovim mislima svi sudjelovali, i reče:

— Tko je kriv Betini, da ima samo jednu crkvu. Murter ima četiri, jer su naši ljudi pobožniji, pa su ih izgradili. A Betina neprestano hoće neko pravo na dvie naše crkve. Nema ništa. Stariji smo mi — kaže don Mate i pokaje se, što se tako oštro izrazio, kad će morati popustiti radi svete stvari.

— Tako je, don Mate — prihvati odmah starac Frane, a drugi mu se odobravanjem pridruže. — Ja im ne bih nikada popustio. Ako hoće crkvu, neka je i grade. Kamenja imaju, hvala Bogu.

— Jest, jest tako, nema sumnje. Ali opet ... radi spasa bezsmrtnih duša, radi naroda...

— Nema, don Mate, ništa radi naroda. Vi se dosta brinete za svoje župljane. Nemojte vi popuštati — prihvati brzo Frane, jer se pobojao, da bi don Mate mogao štogod od njihovih prava popustiti, ali ne samo radi spasa duša, nego i radi svog malog junačtva. Don Mate je naime prilična kukavica, boji se i mrtvih, kako je to dokazano, kad ga je grobar uplašio, a on od straha mjesec dana sam nije izlazio iz kuće.

— Ne popuštam ja, brate, vidiš, da sam se sa don Lovrom i posvadio radi naših prava, ali ... Bog nas nije poslao, da se svađamo, nego da duše spasavamo.

Frani se, a ni momcima, nije ovaj razgovor svidio. Odlučio je čvrsto, da don Matu dobro drži na oku, ako do čega dođe.

— Vidite, don Mate, čuli ste, što vaš đak čita. Gdje je bila Betina, kad se ova crkvica gradila. Ni spomena joj nije bilo. Vidite, kad je Murter postojao, kako se to nalazi u knjigama, ovdje je bila i prava velika crkva i oko nje samostan, tu se slavilo Boga u najvećem miru. A kad je, Bog zna u kakvoj prilici, samostana nestalo ... bit će ga kakvi divlji ljudi zajedno sa crkvom srušili ... onda je bila podignuta crkvica. Pitam ja vas: tko je mogao crkvicu sagraditi, nego

naši stari, koji su kao kmetovi zadarskih plemića i crkve svete Stošije obrađivali ova polja? Tko je mogao drugi to napraviti? Nitko! To su naši stari sagradili, kad još Betine nije ni bilo!

Don Matu je ovo ohrabrilo. Zbilja je poviest najbolja učiteljica! Pa da! Tko je mogao ovamo doći graditi crkvu, kad su otoci bili uviek pusti, nego onaj, kome je crkva trebala, a to su djedovi njegovih župljana!

Tako su dojedrili i do Tarca, sve u razgovoru oko crkvice drage Gospe.

Sunce se već bilo liepo izpelo i obasjalo čitav kraj. Otoci su plivali u radosti njegova sjaja. More se ljeskanjem veselilo svečanom danu. Veći dio ribarskih lađica iz svih otoka već je bio u Tarcu. Lađice su bile privezane uz kraj, a ribari pred crkvom i oko nje po ledini.

Tik pred pristaništem momci se prihvatiše smatanja jedra i svega, što treba za pristajanje. Don Mate se uvukao pod provu i malo prelistao propovied, koju je već kod kuće spremio i na koju je, radi osebujnosti ovoga goda, osobitu važnost postavljao. Zatim se uzpravio nasred broda i uživao gledajući, kako se mnogo svieta okupilo. Vriedni su i pobožni njegovi župljani, dostojni su zaštite Gospine.

Čim se don Mate izkrcao, našlo se oko njega množtvo djece, koja na otocima provode praznike. Došlo je i nekoliko njegovih pjevača, koji pripadaju raznim ribarskim družinama ili obrađuju svoja mala polja. A pobožne žene držale se u daljini i čekale, da se don Mate uputi u crkvicu i da započne izpoviedati.

Ali — župnik ne opazi veselja na licima. Odmah ga je to smelo. Osjetio je, da se njegove nemile slutnje izpunjavaju. I kao da bi htio svakog pripadnika svog ribarskog stada upitati, šta mu je to smelo veselje usred krasnog srpanjskog dana, ali progovoriti nije mogao, nego je koracao šuteći i pobožno. A nije trebao ništa pitati, jer mu je pristupio na pol puta do crkvice najstariji kurnatski posjednik, slučajem i vlastnik zemljišta, na kome se nalazi crkvica, i turobno saobćio:

— Don Mate, pasja para, zlo se dogodilo. Don Lovro se već oblači. Hoće biti prvi.

Župnik proguta slinu, mljacne jezikom, stane.

— A, a — razširi ruke — a šta ćemo?

Radoznali vjernici, koji su se okupili oko svog pastira, zgledaše se u čudu. »Zar on ne misli ništa na to?« misli svak, a ništa ne govori, nego čeka drugoga da progovori.

Videći don Mate, da se puk ne zadovoljava njegovim stavom, a stari Ivan da se na njegove rieči pokunjio, htjede skloniti ljude na popuštanje.

— Šta ćemo, ljudi? Ako se protivimo, ne će koristiti spasu duša! Doći će do svađe, kao iz topa. Bolje je pustiti s mirom.

A zapravo nije ni sam bio posve na čistu, da li je to bolje, no, na koncu, ipak je spas neumrlih duša nad svim prvenstvima. S druge pak strane nije liepo popustiti. To može biti i kukavičluk, koji su mu — budimo iskreni — seljaci više puta spočitnuli.

— Ne tako — pristupi župniku jedan pjevač, — nego treba poći u crkvu i reći don Lovri, da mu posao ne valja, da vas pusti najprije.

— Tako je, tako! — čuje se iz puka.

— Ako vi, don Mate, ne ćete, mi ćemo sami — javlja se drugi.

— Tako je! — potvrđuje puk.

Vidi don Mate, da to nije baš jednostavno. Nemaju njegovi župljani mnogo smisla za uzvišene ciljeve.

Uto se progura kroz nazočne crkovinar Frane, koji je bio zaostao spremajući na brodu neke župnikove potrebštine.

— Don Mate, a kamo naša prava, pobogu! Pa gdje možemo mi, nasljednici naših pobožnih predaka, u ovom slučaju popustiti! Pravo je na našoj strani!

Kao da je iz puške opalio! Don Mati zašume u glavi sve liepe rieči jutrošnjeg razgovora, sve one priče o starini, o latinskom nadpisu, o crkvi s apsidom, o samostanu, tvrđavi... a to sve od davnine čuvaju njegovi Murterani! Pa zbilja oni imaju pravo na prvenstvo!

Probudio se i njegov ponos u dobroj mjeri i počeo ga tjerati na odluku. Nije trebalo dugo čekati. On se uputio u crkvicu. S desna mu stari Ivan, s lieva Frane Grc.

U crkvici don Lovro upravo digao misnicu da će je prebaciti na se.

— Čekaj, don Lovro — poluglasno će don Mate i ravno k njemu, a ona dvojica s njime kao stražari.

— Što bih čekao?

— Na meni je najprije red!

— Tko kaže, jednom može biti i na meni!

— Niti jednom — odvraća don Mate, a Grc ga gurka laktom u znak odobravanja i hrabrenja. — Uviek smo mi prvi.

— Uviek, uviek, a možemo jednom i mi! — počne osornije don Lovro.

— Ne galami, brate, nego iziđi pa da govorimo!

Kako don Mate izusti rieč, a ono iza njega svi kimaju glavama i kao da se priete don Lovri. Vidio on odmah, da nema šale, jer je tek nekoliko njegovih ljudi u Tarcu, odložio misnicu i uputio se. Za njim nekoliko njegovih župljana i poslužitelj, sav zbunjen, s posudicama u ruci, u kojima se nalazilo vino i voda.

Don Mate je razgovor htio odpočeti mirno i što prije postaviti stvar na pravo mjesto, da ne gubi od vremena, određenog za slavljenje Boga. Sviet očekuje rieč Božju, rieč ohrabrenja i utjehe, a nije mu do svađe dvojice popova. Ali don Lovro nije stvar tako dobroćudno i pastirski shvatio. On se zajapurio, stao se služiti oštrijim riečima. Kako on oštrije, a don Mate nastoji, da ga privede sviesti, što liepom rieči, što dokazima. Ne išlo to don Lovri nikako u račun, nego se on zaboravio, zaboravio i na svete haljine, koje je imao na sebi, pa okrenuo psovati, najprije predaju i stara prava, onda povjestničare i sve slične dangube, a zatim se obratio na nazočne i stao ih vrieđati sve u šestnaest. Tada se bome i don Mate razpalio, ali je još uviek smogao prisebnosti, da svoje razljućene župljane drži na uzdi, kako ne bi položili svoje ruke na Božjeg pomazanika, jer je to uviek smatrao strašnim zločinom. Razpra se razmahala toliko, da je zahvatila i crkvicu u Gradini, jednostavno rečeno: otvorila još i onako nezacieljenu ranu.

— Još samo reci, da nije ni sveti Rok naš!

— I nije! I kod nas je harala kuga, kad se odlučilo tu crkvu graditi. Sigurno je, da su i naši pomogli!

Tad je Murteranima dozlogrdilo. Počeli oni jače pokazivati sklonost, da svojim rukama maknu zapreku izpred don Mate. Ali on podiže desnicu i uzklikne:

— Ne, ljudi! Nikada da nitko nije položio ruku na Božjeg pomazanika!

Ljudi uztuknuše, nasta mir kao u grobnici.

Don Lovre se ovo liepo dojmilo. U tišini svoje duše priznao je samome sebi, da je don Mate ipak pošten čovjek, makar čvrsto držao uza svoje. Za tren je stvorio odluku: uzeo od poslužitelja posudicu s vinom i izkapio je do dna.

— Evo, sada ti je slobodno. Mi smo gotovi — reče nešto mirnijim glasom i krene prema svojoj lađi.

Bogobojazna don Matina duša zgrozila se nad tim postupkom. Pravo svojih župljana očuvao je dakle cienom jedne bezkrvne žrtve. Strašno.

Njegovi vjernici nisu se mnogo uznemirivali radi toga. Oni su veseli krenuli prema vratima svoje stare crkvice, da se pomole pred pocrnjelom Gospinom slikom. Ne znajući, tko je crkvicu podigao ni koliko se njihovih pradjedova u njoj Gospi molilo, oni su se veselili malom hramu svoje Gospe i mnogo se pobožnije i ljepše molili, nego u velikoj župskoj crkvi.

Okrenuvši se iza evanđelja vjernome puku don Mate nije ni pokušao sjetiti se početka niti pravog puta propoviedi, koju je još jutros na lađi ponavljao. On je odpočeo vatreno, da su u crkvici sve suze od veselja i ponosa vrcale.

— Ovo je naše i mi se ne odričemo! Naši su stari ovu crkvicu sagradili u slavu svoje moćne Zaštitnice! Pravo je, predraga braćo kršćani, da se njihovi unuci tu mole i traže pomoći u svojim nevoljama. Svak ima pravo, predraga braćo, da se Bogu moli u svakoj crkvi, u koju dospije. Ali nitko ne smije oduzimati pravo prvenstva onome, koga to pravo pripada! — I tako je nastavio sa dokazivanjem prava sa sviju strana.

Na koncu propoviedi okrenuo se don Mate pocrnjeloj slici, a sav narod ustao na noge. Tako je on završavao svoje svečane propoviedi. Prikazavši Majci Božjoj vjernost i ljubav svojih župljana zamolio je nad njih Njezin blagoslov i pomoć u svakoj prigodi, posebno u ribolovu, koji obavljaju nedaleko ove Njezine kućice.

Domalo se nad krajinom razlio sitni glasić zvona, koji je možda čuo i tvrdokorni don Lovro, odvozeći se neobavljena

posla svome domu. A to je zvonce govorilo onom mrtvm kamenju, onim gudurama izpod Turete i škrapama ukraj mora, govorilo je ogromnoj plavoj površini, izpod koje žive milijuni bića, govorilo je zelenilu loze i plavilu maslina u blizini, da nad otoke sa zrakama podnevnog sunca silazi Bog i nosi mnogo blagoslova izpaćenim ribarima i znojnim težacima, mnogo blagoslova i utjehe njihovim dušama — — —

Crkvica je kao bieli galeb sjala na suncu.

SELO U BRIZI

COLA

Jasna je Polugubićeva bila u godinama s onim djevojkama, koje su se toga ljeta spominjale svuda kao udatbenice. Djevojka osrednjeg rasta, punih prsiju, obla i rumena lica, imala je težku manu. Lieva joj je noga bila za dva prsta kraća od desne. Zašto je Bog odredio, da baš ona mora, poput toliko ozloglašenih i sa zla jezika poznatih »côla«, šepati i zibati se pri najmanjem pokretu, nije se Jasna mogla nikako dovinuti. Kad bi Jasna, još kao curica, prolazila ulicom, bilo u crkvu, bilo na vodu ili kamo drugamo, često se čulo, kako iza nje govore žene: »Kâ škoda! Kâ lipa divojčica!« A momci i momčići vrtjeli glavama: nije im u pamet išlo, da se mala ne će udati. Kad bi se zaustavila na putu, pa se vrškom lieve noge oprla i postavila uzpravno, čovjek bi, pa i stariji, zaista morao okrenuti glavu, ne bi li htio, da ga zanese njezina jedrost i milina njezinih obraza.

A Jasna je bome bila vragoljasto djevojče. Njezina vragometnost i sloboda bila je cielome selu poznata. Nije se ona stidjela mužkaraca. Ako bi se našla sama u njihovoj nazočnosti, razgovarala se s njima o svačemu, a ako bi se u družtvu našao šestnaestgodišnji dječak, taj bi se prije zacrvenio nego Jasna. No ona je ipak držala mjeru, iako široku. Jer kada bi se mužkarci zaletjeli predaleko, pa počeli govoriti razuzdano i nepristojno, Jasna bi u najmanju ruku ustala i udaljila se. A jedanput je nekom Grgi i pljusku prišila.

Najteže je Jasni išlo u kući. S otcem još nekako. On je obično na radu u polju, a ako nije tamo, onda se već nečim uposli ili ide u krčmu. Ali majka, majka! Ona je nad Jasnom bdjela kao pandur. Sirota majka! Jasna nije mogla razumjeti, da njezina lieva noga isto toliko boli majku, koliko i nju. Jasna se nije domišljala, da je ta noga majku mnogo prije boljela, nego što je Jasna na nju stala. Jasni nije ni na pamet padalo, da je majka, još dok ju je povijala, po sto, po dvjesta

puta njezine mekane nožice slagala pomnjivo ih premjeravajući i nastojeći da se uvjeri, da su one ipak jednake — da njezino janje nije nagrađeno. Jasna se nije sjećala, koliko puta su njezine nožice bile mokre od majčinih suza. Toga se nije ni mogla sjećati. Ali se mogla sjećati suza, koje je majka prolievala, kad joj je kosu plela, kad ju je odpremala u školu, kad je svoje zlato gledala među drugim djevojčicama, kako šepesa i izvrće svoje mlado tielo... Mogla se Jasna sjećati, samo nije htjela. Ona je u sebi osjećala mladost, život i krv, toplu, otočku, južnjačku krv, jednako onako, kako su je osjećale i njezine drugarice. Nikako se nije mogla uvjeriti, da je život stvoren samo za njih, za sve njih, i za one najsiromašnije, i za onu musavu, koja neprestance šmrče, i za onu s velikom opeklinom na licu, i za onu, koja se obećala za nekog Hujačara (a to su ljudi, koje u selu razlikuju od vranog, samo toliko, što njih možeš i vidjeti i osjetiti, a vraga još nitko valjda vidio nije!) — da je za sve te djevojke stvoren život, samo ne za nju. I njoj je kopkala u srdcu želja za životnim drugom, ali ju je morala smirivati. Iz dana u dan, iz nedjelje u nedjelju majka je uztrajno opominjala, da su te želje za nju nedostižive, jer je — cola! Radi toga je Jasna i bježala od majke. Nije dala, da joj neprestano pred oči stavlja, kako joj je put do bračnoga kreveta zakrčen starinskim uvjerenjem, da svaka cola mora ostati kod kuće, »stara divojka«, usidjelica. Svaki korak govorio joj je o tome, i koliko je god puta pala na lievu nogu i osjetila zov na prisilno djevičanstvo, isto je toliko puta proklela sudbinu, i sebe, i sve, što se prokleti dalo. A jadnica majka nije razumjela svoje kćeri, niti je mogla, jer u mladosti svojoj nije bila šepava kao ni sada, nego zdrava i jaka. Pa iz dana u dan, bez umora, ponavljaše svoju tužnu, tužnu pjesmu:

— Moje dite, nî za te udaja. Nisi ti za to! Ti ćeš lipo ostati kod svoje matere! Koliko sam te u Boga dragoga molila, koliko sam puti uzdahnula: daj mi, Bože, zdravo dite, i drugo Te ništa ne molim. Svaki kucaj tvoga maloga srdca, dok si ležala pod mojim, bila je po jedna mala molitvica, da mi te Bog dade zdravu. A kad je 'vako, hala Bogu. Ti ćeš lipo ostati kod svoje matere. I pazi, Jasna, da te više ne vidim, da 'nako predikaš s mužkiman. Nî to za te, moje dite. Druge divojke prid večer uzmu kudiju za pas, pa se pojdu

pokloniti. Ne bi se ni na te kandela prolila, da kigod put pojdeš. Jer nî za te mužko družtvo ni udaja. Nî to za te, moje dite...

Jasna je za takvih razgovora gledala preda se i promatrala vrškove materinih opanaka. Još djetetu čudno joj je bilo, kako se to kod matere nosci uviek okrenu na lievu stranu, dok su se na njezinim opancima (kad ih je još nosila, dok nisu u modu ušle razne cipelice) uviek okretali na desno. I stajala je tako dugo pred majkom, kao osuđenik, koji je saslušao osudu, pa sada ni sam ne zna, kuda bi krenuo. Nije se niti spremala, da majci odgovara. I Jasna je tako stajala poduprta prstima lieve noge, i izgledala liepa i pristala djevojka! Bože mili, baš djevojka!

Majka bi se tada sjećala djevojačkih dana, kada je tako isto stajala pred svojom majkom. Koje li razlike! Njezina se majka veselila djetetu svome, dražkala je po obrazima i cvala od radosti radi buduće kćerine sreće, govoreći o njezinim proscima, o njezinu Mitru. Sjetila bi se Mare svojih drugarica! Koliko su nedjeljnih popodneva provele stvarajući čarobne predočbe o bračnom životu, dočaravajući dodir svilenih dječjih ustašca na nabreklim mladenačkim grudima, čar prvog djetinjeg plača, sladkost prvog »mama«. Ona gleda pred sobom svoju razcvjetanu kćer, kojoj mora govoriti sve, samo ne ono, što je od svoje majke čula. Kako joj donja vilica igrala, kako su joj suze iz svojih skrovišta htjele provaliti! — ona je morala tako govoriti! Morala je, jer je Jasna cola, a u selu je stari običaj, da se cole ne udaju...

Jasna je sve jače osjećala ključanje života, strujanje sokova mladosti, jedre i sočne. Svakog je dana gledala, kako se njezine drugarice i vršnjakinje sa svojim momcima, tajno ili javno, sastaju, razgovaraju i maze, i svakog je dana stjecala uvjerenje, da je njihov život liep, veseo i sladak, samo će njezin ostati ružan, gorak i tužan...

— Nî to za te, moja 'ćerce! — govorila je majka uztrajno.

Jasni je to postajalo sve nesnosnije. Dosta je tih prodika! Nije za nju, pa nije!! Dosta! Što treba neprestano o tome govoriti! Zašto već jednom ne pusti, da rana zaraste?

— Pušti me, majo! Nemoj mi vavik o tomu govoriti!

— A eto, moja 'ćerce, vajk sam ti ja najgora. Ne će više mati, ne... kad ti je mati najgora...

Pa da nije čudak ta njezina majka! Sad joj je odjednom postala najgora! Po čemu to sudi?

— Vajk je mati najgora. Svi su ti bo'ji od matere. I Tone Peruševa, i Luce Mikšina...

— Nemoj me mučiti, majo. Kako to možeš govoriti? Kad su mi prijate'jice bile bo'je od tebe? Aj bar tamo!

— A eto, govoru ženske, da se ti kod njih sastaješ i veseliš, a mati od toga ništa ne zna...

Jasna se uznemiri. Nije moguće, da je i to mati doznala! O, te seoske žene! Može li se išta pred njima sakriti? One osjećaju, kako mjesečina šeta njivama, one čuju, kako se raci sele po škrapama.

— Ma nemoj, majo, svašta virovati! Siguro su ti napunile uši!

Majka iziđe na dvorište, jer je vidjela, kako mačak provlači glavu kroz rupu na kuhinjskim vratima, a bilo joj težko, da izjede onako dražestne mačiće. »Bi' će glavun odmaka klupicu...« pomisli i pođe, da ga potjera, a klupicu da namjesti, kako je i prije stajala. Jasna se nasloni na rub prozora. Čeka majku. Osjeća, da će sada sve provaliti na javu, da će se morati prije smišljena vremena upustiti u borbu sa svojom materom, i boji se toga, premda već unapried zna izlaz te borbe! Pobjeda svakako mora biti njezina.

O žene, žene!... Nisu li mogle još malo pričekati? Nisu li je mogle pustiti, da majku na viest pripravi...?

U mislima je majka prekine:

— Nuko, Jasna — pozove je, kad je klupicu uredila — dojdi 'vamo na sunce. Va'ja da mi sve lipo rečeš. Ne će tebi tvoja mati ništa. Samo tako, da mi kažeš, zašto deboto svaki dan ideš u Tone Peruševe?

— Tone mi je drugarica od ditinjstva, pa iđem.

— Ma nisi vajk 'voliko 'odila.

— Bile smo se pokarale, a sad smo se pomirile jope'.

Jasna se smete, jer se na čas nije mogla odlučiti, ili da i dalje krije ili da se već danas upusti u borbu, rekavši svu istinu.

— Ne sastajem se — proizusti.

— Pogledaj me u oči! Evo da ti oči lažu!

Jasna ne zaviri u majčine plave oči, nego reče odlučno:

— Pa šta, ako se sastajem?

Majci se smrači. Zgradi njezine vjere u Jasnu i njezinu nevinost ozbiljno napuknuše zidovi. Žene ipak istinu govore! O, kako je strašna ta istina!

— Ako se ja sastajem s kim, šta je to?

— Ča, šta je to?

— E, a šta je to? Oli ja nisam divojka?

— Jo, moje dite, jesi ti divojka, ali to nî za te. Nî to za te, kad si mi tako betežna, tužna sam ti i čemerna!

— Moja majo, meni se sve čini, da to nî tako. Zašto mi ne date živiti, nego me lapite u stare divojke, a ima ih u selu, kê su triput od mene betežnije (jerbo sam ja betežna na zdravoj nozi, a 'nê su u prsi!), i na njih se ni'ko ne batajâ ni pi'jcima, a na me ti prva bacaš mrhate. Njiman mati išće mumka sama i na silu, a ti mene na silu hrmivaš doma, jerbo je ti prokleti običaj... a k vragu i običaj!

— I ti si nakanila, a?

— Jesam, majo, nakanila sam. Šta je mene briga za svo selo, kad je nun zadovo'jan s naman? Meni je dosta, da me nun voli, jerbo ne ću s nikin isti kašu, nego š njin.

— Hu, hu, hu — zahuče iz duboka uplašena Mare — dosta, dosta — zatim ustane i digne desni kažiprst. — Imaš odma' poručiti tomu mladoženji, da te se projde, jerbo da ti nisi za udaju. Neka nun sebi išće ženu di ga vo'ja, a ti ćeš lipo ostati kod svoje matere. 'Esi li čula? Imaš mu poručiti!

— Ne ću, majo, za vas svit!

— Hm... lipo... A eto, nemoj, vajk te ja najgore svitujem, vajk sam ti ja najgora. Svakoga slušaš, samo ne mene.

— Ne mogu, majo, ka' bi i 'tila. Kasno je...

— Čaaa? — razrogači mati oči. — Ča je to kasno?!

— Ne more se nazad. Ništo mi se dogodilo!

Kao da ju je maljem usred čela udarila, majci klonuše koljena. Spusti se kao mrtva na škaman.

Mari proleti kroz sjećanje njezina burna i obiestna mladost.

Ono, jest, njezini su s Mitrom bili zadovoljni, ali ne dali je iz kuće prije nego navrši osamnaestu: mlada je, govorili. A ona zaintačila, dogovorila se s Mitrom, rekla na vrieme majci tako je i tako i... ona je Jasnu sa sobom u Polugubićev dom doniela. Mislila je Mare: ja sam tako učinila, prenaglila

sam se, ali ne će moja Jasna. A Jasna liepo ni lievo ni desno, nego ravno po majčinu primjeru. I to colava, žalostna joj mati.

Čim se predvečer Mitar pojavio na ulici, u dvorište nije bio još ni zavirio, a Mare mahnito odtrčala k njemu, požurila njegove korake i sve mu izpričala.

Za večerom su svi šutjeli; kao da ih netko zalio. Niti se govorilo, kakvo je bilo kopanje, niti gdje će se sutra kopati. Jasna je šepesala oko otca i braće, nastojeći da im ugodi: osjećala je, da bi radi najmanjeg propusta moglo doći do vatre.

Mare je brzo stjerala muža u krevet, a i sama je ostavila pletivo i požurila za njim. Boljela je tobože glava, a nije joj u njoj ni lako bilo.

— Mitre, za muku nebožju, ča ćemo sad?

— Ča ćemo sad? Ništa!

— Ma kako ništa, svetoga ti ne znam koga?

— Tako. Ništa. Biše je paziti.

— Ma pazila sam je kaj oči u glavi. A nisam je mogla tišćati za ruku. Ima dvadeset godin', pa se mogla i sama paziti...

— Mogla se paziti! A 'e li se 'tila paziti? Oli je ti nisi na tî put uputila?

— Ja?

— Ti, e, ti. A di si je zanila, Božja ženo, u Bašinih oli u Polugubićevih?

Mara ponikne, spusti glavu pod pokrivač i ni rieči više ne progovori. Spopadoše je misli, što su se rađale iz straha od sela i njegovih jezika. Mislila je i smišljala dugo, dugo, cielu dugu, zimsku noć.

Sutra su ukućani opet kao obično otišli na kopanje, otac prvi među djecom. Kad mu je žena ujutro ponovno htjela spomenuti Jasnin slučaj, nije joj uobće dao govoriti.

— Ča je mene stalo! Poboga, ti si mati, pa se misli. Kad Pere odreste, ja ću se starati. A ča ću ti ja reći? — To je bila sva Mitrova osuda.

Mare se od rana jutra vrtjela po kući, ne mogući se nikako odlučiti, da s kćerkom odpočne razgovor. Misli je progonile, a ona je već stvorila odluku i nikako ne htjede od nje odustati, samo kako će to reći kćeri? U tom se sastojala

sva težina tog jutra. Istom o podne odluči nastaviti razgovor s Jasnom.

— Ne sramoti sebe i nas. Ne smiš nas sramotiti!

I misli i namjere opet se poredaše redom u njezinoj glavi. Izgledalo joj, da stotinu čauša udara u dvjesta bubnjeva. A nad svima se krilila fatalistična Sramotna. Ima li u selu zla nad sramotom? Kad ne možeš izići među žene pa progovoriti dvie rieči, nego sve oko tebe šapuću: »Colina mati, colina mati...« Sramota, sramota! Ona može seosku majku navesti, da ubije vlastito diete, da postane krvnikom i sukrivcem smrti.

— Nî' mene briga, da se ti udaješ... udaj se, ka' baš 'oćeš, ali ne smiš nas ocrniti... ne smiš nam p'jucnuti na obraz...

(»Sad kad ti je dogustilo, nije te briga, tako govoriš, a šta si pri' govorila?« pomisli Jasna, ali ne reče.)

—...nego znaš i sama... nisi dite... i druge su nike tako radile... Zamotaš u krpicu, zakopaš u škrapu, i — Bog te veselija...! Niti 'ko ča zna, niti te 'ko ča pita...

Mare je jedva izmucala te rieči, to jedino sredstvo, da se izbjegne sramoti pred selom, makar da i sama predobro zna, da je to najgore zlo na svietu i da nosi prokletstvo.

— Ne ću ja, majo, tako. Volila bi' do smrti prositi i na rukah svoj porod nositi, pa do smrti po bilomu svitu hoditi, nego tako, kako ti govoriš.

Majka zavrti glavom, kresnu očima i plane:

— A ča si nakanila? 'Oćeš li, nesritnice nesritna, da osramotiš i mene i otca, i sestru i brata, ča se po vas dan za te kinu i muču kaj beštije? Ala mi lipe udatbenice! 'Oćeš li, da nas po selu spominju i da matere do devetoga kolina dici pripovidaju, kako je u Polugubićevih bila nika luda Mare, ča je colavu 'ćer udala (Mare je već zaboravila na ono: udaj se, ka' baš 'oćeš...)? A i jê ti mladoženja pravo če'jade! Ajde, bar ga se sramaj! Ma da si baranko našla čovika... Ma ča će ti nun, šempijo, kad bi prosuja tri Đonđeva žitka? I unda, da se spominje, kako se colava Jasna udala za 'nû barabčinu, i kako se svit kùpija, da vidi, kako colava nevista iđe na vinčanje, kako su dica za njun bukala i žene navrh svake ulice do nje govorile? Ne, ne i ne! Dokle je 'vâ moja luda glava živa, ne ćeš ti pod vê'. Ne ću svati u našu kuću po

Jasnu. Oli ćeš poslušati svoju mater, oli radi, kako te vo'ja. Eno ti mladoženja, pa... aj! Aj, ako ćeš lipo sad... 'd'e te vo'ja!

Napetost između matere i kćeri potraja nekoliko dana. Mare se ušutjela, pa ni da rieč proizusti, a Jasni zaista nije ni bilo do svađe, pa kad majka nije htjela o tome govoriti, nije se ni njoj dalo. Bolje je mater pustiti na miru, dok joj prva navala srčbe prođe.

Kad je Jasna mislila, da je kod majke prošlo ono najgore, počela je izdaljega. Najprije je navodila primjer ove ili one djevojke, o kojoj je cielo selo bučilo, pa se i umirilo.

— Ne boj se ti svita niti se na nja obaziri. Kud bi žene, kad ne bi drugoga razmancunivale? Ti se lipo umiri, nagovori otca, pa ćeš viditi, kako će sve iti kaj po loju.

I onda je izticala, kako bi otca što prije trebalo nagovoriti, da bi se mogla vjenčati pod krunom. Mnoge tako rade. Tako se i njihova susjeda Anica udala. Osjetila ona, da se nešto sprema, pa brže bolje opremila se i — pir! A onda se diete zaista rodilo iza šest mjeseci, ali je za to lako bilo. Jasni se činilo, da je najglavnije, da se djevojka vjenča pod krunom i pod velom. Kruna od papirna cvieća i liepih voštanih raznobojnih bobica znak je djevičanstva i mladosti.

... A ako majka nikako ne će, ako se otac ne bi dao nakaniti (što ne vjeruje) — neka znaju i jedno i drugo, da Jasna ima puta iz toga prociepa, i da ne bi bila ni prva ni zadnja, koja se tim putem poslužila...

... Jest, to je grješno, nevaljalo. Jasna to dobro zna. Zlo i tamo i ovamo. Zlo lievo i desno, a sredine nema. Sredinu je zatrpala svojom lakoumnošću, svojom ljubavlju...

... Bi li poslušala mater ili se povela za primjerom dviju drugarica, koje su nenadano iz kuće u kuću upravo zadnjih nedjelja preselile?

Grieh će roditi grieh! Da, grieh mora roditi novi grieh.

Gomilali se oblaci nad Jasnom, gomilali se, i u njezinoj je duši bilo sve tamnije, kako je sve tamnije u luci, kada se sprema oluja. Zrak je bio hladan, i Jasna je osjećala, da dolazi oluja, strašna oluja, iz koje će provaliti orkanski vjetar, dizati valove do dva i tri metra, zapjeniti svu luku i zamagliti zrak morskim kapljicama, nebrojenim; zavijati kroz krošnje

svih smokava, badema i maslina, pa će sasuti pljusak i tuču, strašnu, krupnu tuču!

Jasna je osjećala oluju, koja ne će donieti samo pulentadu, taj biesni olujnjak! Na nju će puhati sa svih strana: iz majčina srdca, iz zlobnih očiju rodbine, nenavidne i mrzke, s Rudine i sa svih ulica, iz krčama i s oltara! U njezinoj će se oluji paklenskim biesom sastati vjetrovi svih strana i nuzstrana svieta, najednom će padati kiša, snieg i tuča... a ona će stajati uzdignute glave, osjećati kako vjetrovi nastoje, da joj izčupaju vlasi, kako joj od udaraca težka zrnja natječe tielo, kako joj se odielo dere i oko nje vije... ali će slušati uzbudljive kucaje jednoga malog srdca, koje će je blagosloviti.

A majka se oko nje vrzla.

— Jasna, ča si nakanila?

— Ča sam nakanila? Rekla sam ti. Sve sam ti rekla... Koliko ćeš mi sukanj' dati?

— Jasna, moja Jasna, nî to za te, projdi se ti toga. Reci mladoženji, da te se okani. Nî to za te, moja 'ćerce!

Jasna je konačno nakanila provesti svoju odluku.

Poručila to i Jolanu.

Prvi dašak vjetra pirnuo je još te noći. Ali to nije bila oluja. To je bio nestašan ljetni povjetarac, koji dražka i miluje, osvježuje i budi strasti. Ali — bio je to i prvi ćuh oluje, Jasna je to dobro znala.

Glas pukne još prije dana. Cielo selo je za čas bilo obaviešteno.

Al se uskoro zaboravilo na sam događaj, jer se počelo govorkati, pa i govoriti, da se Jasna grdno prevarila. Same su njezine prijateljice govorile, da se drugčijemu nadala.

Nije bilo, bar sprva, krivnje na Jolanu. Makar da je prije bio poznat kao propalica, brzo ga je ženitba izliečila od mana. U krčmu je zalazio samo nedjeljom, a svakoga radnog dana ili je išao u polje ili s kojim gospodarom na tratu. Osjećao se čovjekom, makar da ni vojsku nije odslužio: žena je tu, diete na putu, on je čovjek! S cielim se gotovo družtvom posvadio, jer su njegovi drugovi bili bez žene i bez obiteljskih briga, pa su i dalje krali kokoši po sjenicama i pjevali kroz selo, često do u kasne sate. Jasna je posve dobro shvaćala njegovu žrtvu

i bila mu zaista više pokorna službenica, nego mlada i obiestna žena, kakva bi po naravi svojoj morala biti.

Jolan je govorio otcu:

— Ćaćo, nî lipo, da Jasna iđe na posa'. Neka stoji doma, kako se i naučila. Nî lipo, da 'nako betežna trudi, radi nje i radi svita.

— 'Oćeš! 'Tija bi, da ti gospoja doma sidi i veze! Neka radi, pasja para! Nismo je ni zvali. A sad kad je došla, neka je, ma neka radi, neka izbija ono kore kruva. Red je, sinko!

Mnogo se puta Jolan zauzimao za sirotu Jasnu. S otcem je čak i boj vodio — ne rukom, Bože očuvaj, nego riečima, žestokim. I s braćom je o tome govorio. A kad ga nitko nije htio razumjeti, okrene opet po staru. Ostavljao je sve češće Jasnu samu, nije htio ni čuti o napoviedima i vjenčanju, nego se izmirio sa svojim družtvom, kupio čak i harmoniku, ustnu, i opet krenuo pijančevati i pjevati po selu. Kad oni ne će onako, on će ovako.

A sve je to padalo po Jasni, kao težko kamenje. Šta je to bilo, što je cielo selo o njoj prije govorilo! Šta je to bilo, kad je i pop s oltara osudio njezin čin, ne za to, što je colava, nego jer je zlo po nauci crkvenoj! Šta je sve to prema ovoj vatri, koju svakog dana izdržava, neshvaćena ni od koga. Sama, posve sama na tom svietu osjećala se Jasna i kamen samoće ležao joj je na grudima težko.

Razrušiše se sve liepe osnove, osta još samo ono u njoj, njezina nada — njezino diete.

Jedne večeri prispio Jolan kući ljuto nakresan. Ide u vojsku. Zato je već tri dana uzastopce u družtvu, gdje se i pije i dere kroz selo. U ušima su mu šumili nekakvi glasovi, koje je uhvatio u blizini kuće: o nekakvu porođaju.

Onako pijan otišao ravno u kuhinju. Sjeo na komin, kao da glumi nekoga starog čovjeka, starijeg od svog otca.

Brzo zamieti, da se po kući žure neke žene. Šta je to, čemu toliko žena? ... i još glas Jasnine majke? Zbilja se nešto događa, kad je i nju dotjeralo u njihovu kuću, s kojom nije do danas uzpostavila nikakvih veza, kamoli prijateljstvo. Čudno!

Dođe neka žena, da podgrije nešto. On je pogleda svojim pijanim okom i upita je razrovanim glasom:

— A šta je to večeras?

— Dojdi u kamaru, žena ti rađa! — pozove ga ona ljubazno.

— Ha, ha, ha! Rađa! Rađa! A šta to cola rađa! Ha, ha, ha! Moja cola rađa!

— Muči, šempijo pijana, da te ne čuje. Bar da tu rič večeras ne čuje!

— Ha, ha! Cola rađa! Baš iđem viditi!

SV. JULKA — MURTER

— Kamo ćeš, Dume?

— A evo, ne znam ni ja.

Dume zaista i nije znao, šta bi odgovorio prijatelju. To je zapravo i suvišno, što ga Niko pita, ali kada taj nesretni parobrod putuje danju, ne možeš se sakriti, pa da ljudi ne vide, da putuješ. Dume je u odielu, koje se još uviek naziva novim, a tako će se nazivati i iza pet godina, ako novo ne nabavi za svečane zgode, kojima ovo služi. U ruci mu mala naprtnjača, koju je donio još iz rata i kojom se služi samo kad ide na dalji put (a ne u polje i tome slično). Kapa mu se na glavi crveni, makar da je do rubova obtočena zagasitom prevlakom znoja i prašine. Na nogama su mu jeftini opanci od 39 dinara, hoćeš ne ćeš, podesna obuća za siromaha. Niko je dakle posve dobro opazio, da Dume putuje, pa ga je onako, više iz običaja, nego iz radoznalosti, upitao, kamo je to nakanio. A Dumi se nije nimalo dalo odgovarati istinito.

Težkom se mukom Dume odlučio na put. I to s više razloga. Najprije: parobrodom ne putuje nikada, pa ni u grad, i to mu se nikako ne mili. Ako je potrebno, da se nekamo pođe, tu je vlastiti brod pa — široko ti more. Pođeš, kad te volja, zadržiš se, koliko te volja, odputuješ, baš kad te mila volja. Ono što se veli, svoj brod, svoj komod! — Parobrod pak treba i platiti. Čuo je Dume, da činovnici, đaci i radnici imaju nekakve popuste na parobrodima, samo seljak nema. On plaća onoliko, koliko su gospoda zamislila i napisala. Pa čemu da ih se onda i pomaže? — Težko je Dumi putovati, jer je vrieme berbe, jesensko. Ne može tu čovjek razpolagati vremenom po miloj volji. Ako je vrieme ikada zlato, onda je to u jesen. Čovjek, Bože ti prosti, htio bi sve odjednom skupiti i urediti, istoga dana se stvoriti na Kurnatima i južnima i sjevernima. I na Modravama i u Zlo-seljskom. Ma da se to ne može, učini se, kako se može, pa na koncu sve izpadne u redu. Ali sada ne će izpasti u redu, kad je usred najvažnijih poslova najednom banulo ovo putovanje, koje Dume ne može nikako odgoditi niti ga se odreći. Ne smije! Makar sve vino otišlo u zemlju, makar sve masline propale, makar se dogodilo ne znam šta, Dume danas mora u Turanj. To je njegova sveta dužnost. On će je izvršiti!

Dume se ljudski nije ni obazro prema prijatelju Niki, nego je dalje stupao odmjerenim korakom. Sjetio se ponovno, šta je rekao prijatelju. Je li lagao? Dumi se učini: nije.

Zna li on, kamo zapravo ide? Ima li smisla taj put? Smisla ima, samo hoće li uspjeti?

Ide Dume u Turanj, tamo gdje nikoga ne pozna. Nitko mu tamo ne će pružiti prijateljsku desnicu. U nepoznatu selu Dume će se osjećati sam, prezren, očajan. Osobito, kad doznaju, po što je došao. »Iz Murtera došao je onaj, znate onaj, što mu je brod pošao na inkanat. Došao u poderanu odielu, u jeftinoj obući, hoće da odkupi gajetu. Smiešna li čovjeka! Gdje će smoći onoliko novaca koliko bogati ribari iz Sali, Kali, sa Zaglave? Kako se može samo pojaviti među svietom onako poderan, neobrijan, biedan! Dume među gazdama, koji drže ruke u džepu i poigravaju se srebrenjacima! I smiju se uspjehu: Ha, ha... Za malen novac doći do broda!« Tako će oni govoriti, ti nepoznati seljaci, među koje Dume danas odlazi. I to će oni govoriti za njim, da čuje i razumije, a on se ne će smjeti okrenuti, da im reče svoju rieč. Ne će smjeti!...

Na Vučigrađu je trebalo počekati, jer je parobrod okasnio. Kao da se sve protiv Dume urotilo! Ma da nije vrag taj parobrod! Zakasnio upravo sada, kada Dume nastoji, da se što prije makne s očiju radoznalih mještana. Doduše, ovdje ih nema mnogo. Tu ga susreću sve same ženske, koje dolaze, da na vrulji operu malo rubenine ili čak zato, da zagrabe vidro mora i odnesu ga kući, jer je red miesiti kruh. Prilično su daleko njihove kuće, uzpon je na povratku dobrano naporan, ali vidro morske vode prištedi šaku soli. Pa onda je ipak dobro doći po more. I sve te ženske, koje se vraćaju kući ili od kuće dolaze, sve prolaze pokraj Dume, koji sjedi na kamenu zamišljen. I svaka pita, jer je običaj:

— Kamo ćeš, Dume?

A Dume i ne odgovara svakoj. Dosta mu je misli i nevolja. Baš bi liepo bilo, da se sad svakoj izpovieda, pa da

one još prije mraka raztrube selom, kako je otišao u Turanj po gajetu.

Stigao je. Crn, kao izklesan iz ogromne stiene, zadimljen, blatan, ušao je parobrod u uvalicu. Kao da se gora ruši, provali buka od lanca, koji se strmoglavo zakotrljao za sidrom.

Kad se kapetan do volje izderao na prevozača, koji je zakasnio i još k tome nespretno prišao k »Soči«, i kad se gospodinu izvučena vrata učinilo, da je zaista već dosta, naredio je, da se digne sidro. Parobrod krene dimeći kao vulkan u času veličanstvene erupcije. Gorostas je ostavio po strani migavi svjetionik Kamićac, a s desna se Duminu oku pomalo gubilo selo. Otvarao se pogled na Pašmanski kanal. Dume je sjedio na desnom rubu lađe i promatrao.

Eno, onamo pod Radučem posjeduje on njivicu s tri stabla maslina. Gleda ih. Nisu tako daleko. Masline su se poredale jedna uz drugu. Ona sa zapadne strane je malo kržljava. Nagnula se previše prema sjeveru, jugo ju je već preklani povalio. Inače je stara, to se iz daljine opaža. Sigurno ju je zasadio Dumin djed, a ako je otac, mora da je bio vrlo mlad, kad je to učinio. Srednja i južna su mnogo ljepše, reklo bi se gojnije. Lišće im se u bujnim krošnjama zeleni, toliko su zamamne, da se Duminu oku čak pričinja, kao da vidi plodove na njima. Promatrajući to bogodano drveće Dume je skoro zaboravio na svoju nevolju i oči mu zablistaše. Na licu mu se pojavi veseo posmieh, kao da gleda nekuda, kamo svakome nije dopušteno gledati. Prsa mu se naduše i onako nagnut na lievu ruku osta nekoliko časaka nepomičan. A kada je parobrod zakrenuo, da zaobiđe otočić Prišnjak, zastro je brid Radučev Dumine masline, i on se okrene prema sredini broda. Vratiše mu se opet njegove misli.

Nikoga nije bilo na lađi, tko bi se obazro na Dumu. Nikoga njegova soja. Dume je to osjećao gorko i nije ni pomislio, da se kome približi. Jedina osoba, s kojom je progovorio rieč, bio je pobirač karata. Morao mu je raztumačiti, zašto mu na karti nema nekakva broja. »Ja ne znam, zašto ga nun ni vrga'«. Suputnici su njegovi što dvoje i dvoje razgovarali, što čitali novine. Nitko mu se nije učinio podesnim, da mu se javi. A pa što bi mu i to, kad ga neprestano prati njegova nevolja, ni na čas mu ne može iz pameti njegova »Sveta Julka«.

Prošao je u pameti od karoca do zadnje daske u Julkinoj ašti. Razmotrio je jarbol, lantinu, vesla, jedro, konopce, kormilo, sve, sve šta se može naći na seljačkom brodu. Bude mu težko, kad je u misli ugledao izkrpano jedro, puno rupica i pukotina. S takvim jedrom se ne može čekati zima. Moglo bi se jednom dogoditi, da jednostavno ostaneš u Pučini. Bura je nemilosrdna, duva »na ruke«, sad jače, sad slabije, i čovjek često ne zna, šta bi radio. Došao si na pol puta, a bura sve slabija i slabija, namami te, da pustiš cielo jedro, a kad tamo, zamodri ti se odjednom upravo pred očima, nagli mlaz zraka svali se na gnjilo jedro, ono se prosjeda, dieli se u krpe, nad glavom klepetanje, pjesma propasti, gotovo... Tako bi se to moglo dogoditi...

...Ali ne će...! Julka po svoj prilici nikad više ne će vidjeti Pučine. Sirotica!

Poluglasno, u zanosu, s gorkim naglaskom izreče Dume:
— Kako se ono dogodilo, ćaća ih zakarta'! Baš 'nako, kako se najgore moglo dogoditi.

A onda mu proleti glavom slika tužnog događaja.

Nema od toga dugo, niti puna tri mjeseca. Sastao se Dume s Luketom, Miškom i Danom i odlučio se na nesretno djelo. Težko se bilo na to odlučiti, ali zapovied želudca je nepodnosiva i neobilazna, njoj se mora podvrći svatko, pa i Dume. Osobito kad ta zapovied pritište ne jedan želudac, nego pet, od kojih su tri vrlo mlada i nesposobna za podnošenje većih napora gladi. Pa makar kako je Dumi bilo težko poduzeti i zadnji pokušaj, ipak se odlučio.

Poslijepodnevnim vjetrićem, koji se s južnih strana jedva probijao kroz zaparu, odjedrili su na Modrave, tobože da idu prigledati oko maslina. Na Modravama su učinili posljednje pripreme za sam noćni put. Novac su strpali u šupljinice među čarapama i opancima, uzeli po nešto vode iz Luketine modravske kućice, pa se malo iza zalaza sunčeva uputiše.

Noć je bila mirna, ljetna. Nebo obasuto nebrojenim zviezdama. Na zapadnoj se strani pojavio uzki odstrižak mjesečev. More je bilo gotovo gladko. Mali su valovi nedavno

izdahnulog vjetra mutili njegov sjaj. Gajeta se vozila pored gornje obale. Obris pašmanskog brda se jedva zapažao, a Ugljan se nimalo nije vidio.

Skoro jednako je bilo, kad su se vraćali s teretom. Samo koje li razlike u njihovim dušama između jedne i druge noći! Prve su noći veslali mirno, bez straha, da će ih netko uhvatiti. Može se doista dogoditi, da naiđe motor, da ih izpituju, kamo putuju, čak da pretraže, imaju li novaca, ali to je sve ništa. Izvadiš iz krme ono komad papira, on čita, da putuješ tamo i tamo na ribolov, i mirna Bosna!! Ali sad, dok u lađi ima toliko skupe robe, a kad se može dogoditi, da se on najednom odnekuda pojavi, sad je muka. Sva četiri druga voze iz petnih žila, oči su im neprestano izbuljene, jer netremice treba zuriti u crni mrak, da se odnekuda ne pojavi tračak svietla. Traje to čitave sate. Oči su uperene u tamu i neprestano zure u debeli mrak, jer ako ih još tri sata nisi nigdje ugledao, tko ti kaže, da se baš ovog časa, do pet sekunda, ne mogu odnekuda pojaviti? A onda su samo dva puta: ili munjevitom brzinom sve pobacati u žvale morske ili se predati sudbini. I tu nema promišljanja, nema sračunavanja, odluku treba odmah stvoriti i izvršiti!

Zastravljeni putnici voze uz kraj, oprezno, okretno, uztrajno!

Treba biti pažljiv! Ne bi se s lađe smjelo čuti ni toliko, koliko suhi list zašušti, kad sa smokve na zemlju padne.

Ne smije se sustati. Samo napried, napried! Bez počinka. Osam očiju zuri u bezkrajnu šupljinu, četiri srdca spremna su da zalupaju kao četiri čekića!...

— Eto ga!

U jedan glas prošapću bolno sva četvorica, jer ni jedan nije prvi ugledao svjetlost, koja im nosi smrt.

— Izkrcivati!

— Ne, kraju, kraju, zaboga, braćo!...

Lukavi lovci ugasili su na svom brodu svietla, da se iz daljine ne vidi. A kad su čuli udaranje vesala, škripanje soha i nečujni kašalj jednog Duminog druga, slavodobitno su upalili svietla, kao da su htjeli reći: »Grizite se, jadnici, sad ste naši!«

Putnici zamrli od straha, Dumi se smrklo još jednom pred očima, ali duha ne izgubiše. Spoznali su odmah, da je

vrieme prekratko, a da bi sve mogli pobacati u vodu. A bolje je spasiti i goli život, nego upasti u ruke njihove. Zato smjesta okrenuše kopnu i jedva dospješe da poizskaču iz lađice, iz »Sv. Julke«. Ona je ostala pri kraju, nevezana, niemo gledajući za odbjeglim gospodarom. Kao da ju je netko batom u čelo udario, izgledala je neopisivo zamišljena i tužna! Sve je to osjećao, sve je to znao Dume, sve ga je to žalostilo, peklo, srdce mu paralo! Ali on je tako morao učiniti, radi djece.

Obezumljeni od straha pred tako sigurnom nesrećom, bježali su siromašni drugovi u goru. Nisu se na prvi mah ni snašli. Trčali su samo dalje od mora, dalje, dalje! Neprijatelji su vikali za njima, pucali su, ali sve u prazno. Kad su već bili toliko daleko u masliniku, da su se mirno mogli zaustaviti, pogledaše, gdje se to nalaze. Bili su blizu Turnja. Već su ga nazrievali onamo prema južnoj strani. Zora je pomalo rasla.

Motor je vukao Duminu ljubimicu. Svi su oni žalili, ali samo je Dume žalio brod, a ostali tek nekoliko stotina kila robe. Dumino je srdce plakalo za Julkom, koja je nestajala s njegovih očiju. Svaki udarac motora, svaki korak, koji je Julka napravila, iztisnuo mu je i na oko suzu. Odlazila je njegova najvjernija pomoćnica kod svih poslova. Otišla je ona, koja ga je godinama prevozila Pučinom, odlazila je ona, za koju je iza najbližih živih bića uviek nalazio najljepše misli i milovanja, jer je i ona njega razumjela i voljela. Slušala ga je vjernije od dobra psa, nije se tužila radi izkrpana jedra niti radi gnjilih konopa. Boljeli su je pretučeni bokovi, ranjena rebra, ali se nije tužila. Ni udarci valova nisu joj bili pretežki, pa ni mahnitanja najljuće bure. Ona, koju je nazvao tim imenom po svojoj novorođenoj kćeri i kao osobitu riedkost napisao ga na tablicu i pribio na krmu, kao da je bracera, bila je dobra kao kruh, vjerna kao pas, strpljiva kao magare, blaga kao janje.

A sada ta Julka odlazi zauviek. I to kao brod, koji je vršio protuzakoniti posao, kao da osim pisanih zakona ne postoji u čovjeku još jedan nepisani zakon, kome se svatko mora pokoravati: zakon življenja! Jer svima je drago, i zakonodavcima i onima, koji pomoću tih zakona iz dana u dan gomilaju salo na vratu, svima je drago, da postoji Dume

i milijuni ovakvih, ta bez njih bi mogli sa svim zakonima u vatru, ali kad se gladni čovjek pokori glasu praznog trbuha, onda ga moraju na temelju zakona progoniti. A pisac toga zakona sigurno nije znao, šta je suhi ječmeni kruh i razvodnjeni ocat u dugim ljetnim danima. I kako je sretan, tko toga ima! Dume ne veli, da zakon ne smije postojati. Ne! Ali zakon mora biti u prvom redu tu, da štiti onoga, tko ga drži i tko ga omogućuje! A ne da svatko po tome zakonu živi, samo ne domaći sin. Ne da mu, ni da se prehrani. Brod mu se vodi u nepovrat. Protuzakonski čin je vršio njegov vlastnik. Bravo, bogami! I brod odlazi, Julka odlazi i više se ne će vratiti. Ona je za Dumu posve izgubljena. Ovo je njihov zadnji pogled. Tužan.

A nije bio zadnji. Jer Dume je bio i previše zabrinut, a da se ne bi razpitao, kad će Julka na dražbu. Doznao je. Bio je sviestan, da će za onako liepim brodom posegnuti mnogi bogatiji, ali je osjećao, da mora izvršiti svoju posljednju dužnost prema svom brodu. Digao je novaca na kamate, pa sada se evo približava Turnju. Kad postrpao ih u džep i sada se evo približava Turnju. Kad gleda prema onoj strani, gdje je ostavio brod, u srdcu ga sebe, on stišće zube i guta.

Podiđoše ga srsi pri pomisli, da je već blizu i da će se uskoro svi za njim okretati, kako je to on budalast došao odkupiti zaplienjenu gajetu. Ali se sjeti posve izpravno, da u Turnju nitko ne zna, da je on njezin bivši vlastnik. Došao i on kao drugi, ništa čudnovato.

Došao je k Julki. Jedva ju je prepoznao. Izložena nevještim ljudima, dječurliji, svakome, bila je izranjena, iznakažena. Pristupi k lađi i stane s njom razgovarati. »Svu su mi te nagrdili, bidna moja«, šaptao je gledajući, kako joj o krmi visi ona pločica, s kojom se ponosio: »Sv. Julka — Murter«. I pitao ju je, kako joj je to kod novih gospodara; jesu li je mnogo mučili, zlostavljali... I činilo mu se, da Julka odgovara na svako pitanje, da mu se tuži, jada.

Došla je i licitacija.

— Početna 500.

— Ja 700.

— Ja 800.

Dume se javi potiho:

— Ja 'edanaest stotin'.

— 1100 prvi put, 1100 drugi put...

— Ja 1200.

Dume opet:

— Ja trinaest stotin'.

— 1300 prvi put...

— Ja 1400!

Jao, propadoh! — pomisli Dume. — Ali, makar se ne imao čime vina napiti:

— I'jadu četirista i petdeset... i dva! — poviče Dume, sjetivši se, kako još ima dva dinara u drugom džepu.

Kao grom glas debelog saljskog ribara! Dao je više. Julka je postala tuđa. Zauviek.

Pokunjen od boli zvjerskog pogleda udalji se od lađe. Bar da je ne gleda! Ide u krčmu! — Piti!!...

— Ne!... Vrati se na obalu.

Dugo je sjedio na lađi, za dana mirno, a kad se mrak pustio, i daske joj ljubeći. Davao joj je otčinske savjete. Učio ju, kako mora slušati novoga gospodara. A kad mu se činilo, da joj više nema ništa reći, pritisne usne na dasku, da je dugo ljubi...

— Diži se, pijančino! Što mi tu na gajeti spavaš?! — probudi ga u rane sate osorni glas novog Julkina gospodara.

Htio se oprieti. Htio je prosvjedovati. Potući se. Gada, koji mu je preoteo brod takoreći iz ruke, proburaziti nožem. Raniti, ubiti, svejedno. Kriknuti iz dubine uvrieđena srdca i duše.

...Ali sjetio se svoje djece, protro oči, ustao i otišao.

Sa dvadesetak metara okrenuo se, vidio, kako neznanac skida tablicu »Sv. Julka — Murter«, mahnuo rukom i nastavio put...

RAJKO

Raztrčala se djeca po pristaništu.

— Utopija se, utopija se!

Kriče mlada grlašca, kriče plačući. I trče djeca kućama, ne bi li dozvala koga starijega.

Dotrči momče žurno, djevojčica mu neka viče:

— Teci, Veljko!

A Veljko juri na pristanište i ugledavši glavu svoga brata skoči u more. Tek što je izplivao i posve uvježbano zabacio kosu s očiju, pograbi malog Rajka i krene k obali. Pritrčalo nekoliko susjeda, izvukoše najprije diete, a neki stariji čovjek pruži i Veljku ruke, ne bi li se lakše onako odjeven izvukao. Upravo onog časa, kad se začula dječja cika, prispio je iz grada i stupio na kućni prag s omašnom vrećom krumpira na ramenu.

Rajko je bio sav crven, podbuo i onesviešten. Dotrčala i majka s njive, zaplakala kao tri kukavice, nadvila se nad diete i ogrlila ga. Ali susjed Ilija, izkusan čovjek, koji je već nekoliko utopljenika spasio, odgurne ženu, okrene mahom diete na nos i stade ga izžimati kao spužvu.

— Neka more izajde — govorio je, tumačeći. A majci se učinilo, da će baš tako diete ubiti, pa nagne još krupnije plakati.

— Muč, buno — reče Ilija. — Dobro, ako se i 'vako spasi.

Voda je curila kao na kanelu. Ilija prevrtao diete kao vreću, ali je bilo prekasno: mali je obledenio.

Klara, majka mu, zapadne u grčevit plač i sruši se na cementni pod.

A gore, na podu, uvukao se Veljko u toplu postelju, jer je osjetio, kako ga podilaze srsi. Zimsko je doba, znojan je u more skočio, dobro je čuvati se.

Dok je Klara ležala onesvieštena, djevojke se pobrinuše oko djeteta. Skočile trgovcu, uzele snježno bielog platna i sašile košuljicu. I papirnog cvieća doniele odnekuda.

Urediše diete, kako je običaj. Kad se Klara osviestila, našla je Rajka, gdje leži sav u bjelini. Očice su bile blago otvorene, kao da traže majčin pogled. U ručice mu utisnuše cvieća.

Onako mamurna, Klara pomisli, da vidi pred sobom anđela. Anđeo, gotov anđeo izgledaše Rajko.

Zanos je trajao časak. A tada joj sune u glavu, da je to onaj njezin sinčić, da je to Rajko... Sune joj u glavu ono, ono strašno, ono, od čega joj se prečesto sviest mutila, prestraši se te biele prikaze, prekrije lice pred staklenim očicama, jer joj se učinilo, kao da iz njih suklja bieli plamen, plamen strašne, najstrašnije osvete, osvete rođenog djeteta...

Djetinja osveta! Kako je negdje strašna ta osveta! Anđeo, taj anđeo, što su ga do maločas Rajkom zvali, hoće da se osveti majci, jer je Bog započeo strašnu osvetu i predao je anđelu Rajku, da je izvrši.

Sve joj se vitla u glavi. Strahovita oluja, s nekoliko pijavica — ciklona. Vjetar lomata granjem, guli masline iz koriena, nabacuje more na pristanište, obara jedra i prevrće brodove kao orahove ljuske. A negdje u oblacima, u visini, dva-tri sunčeva traka nadvisiše vodene pare i osvjetljuju bieli mramorni lik... njezina Rajka... Huči, buči, lomata! Stiena se ogromna stropoštala, stiena sa najviše kurnatske krune, sa Klobučara, na kojoj je bio lik žene, žene ubojice!... Stropoštala se stiena, a more odskočilo uvis kao oblak... Lik nesretne majke nestao je u nedoglednoj dubini...

Srušila se u ponovnu nesvjesticu — — —

Od sela vodi desno put tik uz more, uzduž poluotočića Gradine. Upravo po sredini poluotočića, s one strane, koja je okrenuta putniku, kad ulazi u luku Hraminu, od prastarih vremena sjedi crkvica Gospina, vrlo poznato svetište Gospe od Gradine. Nisu davno prošle godine, kad su seljaci ciele šibenske okolice k njoj dolazili, da izvrše svoje zavjete, gladni i bosi, u skupinama. A čudotvorna slika i danas čeka djecu Marijinu, čeka ih na pobožne molitve. Djeca sada rjeđe dolaze, sve im manje treba Njezine pomoći — valjda. Al ima

netko, tko vjerno ostaje uza svoju Majku i Pomoćnicu: naši pokojni ribari. Oni se već stoljećima skupljaju, da tu odpočinu od svojih napora, u krilu Majčinu. I to je jedino mjesto, gdje su svi zadovoljni. Svi sretni.

Tamo se je vijugao skromni sprovod s Rajkovim tielom. Sunce se upravo spremalo za vrške.

Žene su vodile Klaru najzadnju. Previsila je rubac na čelo, objesila glavu i izvija.

Žene je umiruju. Sve uzalud.

Ona nariče, naričući pjeva:

Ajme, Rajko, sva lipoto moooja...
Ajme, Rajko, sva dobroto moooja...
Ajme, Rajko, lipo ime tvooje...
Ajme, Rajko, lipe oči tvooje...
A da je tebe tvoja mati čuvaaaaala...
Ne bi te sada 'vako jadna plakaaaala...
Ajme, Rajko, srićo i nesrićoooo...
Ajme, Rajko, kraju kuće naaaaše...
Tebi je tvoja mati govorila:
Ne 'odi, sinko, di je slano mooore...
A sada te u Gradinu voooodu,
U Gradinu u ničiju sloboooodu...
Ajme, Rajko, sva lipoto moooja...
Ajme, Rajko, diko materinaaaa...

Svakog časa joj je dolazilo na jezik, da izviče sve ono, da odtereti savjest, da se izjada, da izpovjedi ženama, sprovodu, cielome selu. Ali snage je smagala, da se suzdrži. Na muku.

Kad se vratila sa sprovoda, našla je uz Veljkov krevet dva liečnika. Premda za to ni znala nije, njezin se muž pobrinuo i poslao u grad po liečnika stručnjaka. Uz zapaljena pluća sabrale se i neke druge nevolje, komplicirala se bolest, pa je bilo mnogo mogućnosti, da Veljko ne samo da svojom žrtvom ne spasi brata, nego da i za njim krene.

Nije Klara pravo ni prigledala sinu. Od srama pred sobom. Pred savješću.

U kući se i malo zadržala. Sišla je u kuhinju i nastavila plakati.

Kad se raziđoše žene, ostade Klara sama sa svojim sjećanjima i bojaznima.

Osrednja ožujska bura, jedna od one tri, koje ne izostaju, puhala je nad selom, a u dimnjaku je stala huka, kao zavijanje davno ne čuvenih životinja. Iz sjećanja.

Klara je u ritmu burina zavijanja uranjala u misli — —

— — — Pet je godina odtada minulo. Stipe se bio vratio s rada.

Nikada se nije mogao napripoviedati o kraju, u kome je samo pol godine proživio.

Nije tamo, kao kod nas što je. Kao što ni moru kraja ne vidimo, tako ni oni polju ne vide kraja. Tamo prema drugoj zemlji more se nepregledno pruža, to naše more, koje skriva sve naše, našu dušu, život nas samih. More, koje skriva naše želje i nade, ufanja naša... A njima polje, nepregledno.

More je naše veliko, neodoljivo. Tako je i polje njihovo. I kao što se kod nas na jesen, za berbe maslina, morem razaspu stotine lađica, drvenih galebova, tako se i kod njih tisuće žetelaca razštrču poljem. I uviek žanju, a nikada požeti.

Stipe to mnogo puta susjedima prepričavao. A svojoj ženi i drugih zanimljivih stvari iznosio. Kako, na primjer, nema tamo obitelji sa troje, petero, osmero djece, kao kod nas po otocima. Kad je Stipe to pričao onima tamo, smijali mu se, čudili se i takve jadnike žalili. Rekoše mu: Troje ih imaš. Previše, brate! Tko će ti to nahraniti? Kamo ćeš s njima? Kod vas se udaje u osamnaestoj, je li? Pih! Pa šta to znači? U cvietu mladosti, kad se uživa najljepše! A djecu doji do četrdesete! A mladost?

Pomutilo to i Klari pamet. Tako na kraju i jest — misli ona zajedno sa Stipom. Bračni se život može provoditi i bez djece. Naime, ne baš bez djece — troje ih već imaju — nego bez daljeg rađanja.

Išlo tako nekoliko mjeseci. Klara i Stipe živjeli u slobodnom braku. Živjeli slobodno, na gradsku, moderno.

Jednoga dana se ipak Stipi učini sumnjivim Klarino ponašanje. Pobojao se on, pa je pita, šta joj je. Na ono pravo ni pomislio nije.

Ona mu naviesti neželjena gosta, četvrto diete!

— Per bàko! — udari se Stipe po koljenu. — To nije moguće, draga moja, ja ti kažem!

Ali Klara bez rieči potvrdi tužnu viest. Bez rieči, jer i nije mogla dalje govoriti. Na kraju, sva je težina na njoj. Zlo.

Stipe skoči sa tronožka, kao da ga je netko podbo. Uzšeta se kućom.

— Dakle četvero. Lipo, vridnice moja. Ma kako, o'kle? O'kle? — i probode je pogledom.

Na taj ponovljeni upit Klara protrne, jer je Stipe dirnuo u pitanje, na koje ne smije dobiti izpravna odgovora.

A on sve govori sam sa sobom.

— Vaik sam se ravna' po uputi. Sve ka' i oni. Nemoguće!

Pristupi supruzi i među njima se razvede intiman razgovor, na kraju kojega zaključiše glasno, da taj nesretni događaj treba pripisati još nesretnijem slučaju. Tako Klara odahne, jer je muža uspješno skrenula s pravoga puta.

»Pa ča ćemo na kraju izpitivati, inžaminivati jedan drugoga?« mislio je Stipe. »Zar je ona znala za sve, ča sam ja radija u ratu, u zarobljeničtvu, na radu u ravnicama?«

Prieći dakle treba preko toga, a misliti, šta da se učini. Treba zlu doskočiti!

Žena, s kojom se Klara svjetovala, uputi je posve u tančine.

A ipak je ostalo, kako je i bilo. Trebalo se pomiriti sa sudbinom. Nisu svi liekovi za svaki čas.

Težko bijaše Klari.

Neizbježivo je, da će za nekoliko mjeseci četvrto u kolievku. Veljku je četrnaest godina, Verici deset, Josi pet. I sada opet one muke, opet dreka, nespavanje i skrb!

Al eto, to je triput pretrpjela, može i četvrti.

Tek šta će biti, ako ovo, koje dolazi i koje mora doći, jer joj naum nije uspio, šta ako ovo odkrije kartu, ako oda njezine griehe? Ako bi se s njegovim dolazkom konačno i pomirila, nek se rodi, njezino je, ali kako će se prikazati Stipi, kad žene već kod porođaja počnu došaptavati: ni na otca ni na mater se nije uvrglo!

Ustrašena tom paklenom misli Klara potrči u treće selo, do neke babe, koja je bila poznata sa svoje vještine.

Ni ona ne pomože. Diete je moralo dobiti svoje naravno, ljudsko pravo.

Već kod porođaja Klari se počeše vrzati misli o osveti Božjoj, o njegovoj kazni, kojoj nitko smrtan ne umače. Porođaj bijaše dug, bolan, tegoban. U naponu svoje snage onesviestila se, jadnica.

I kroz stenjanje, kroz piskut, počne okolina razumlevati zagonetne rieči: »Grisi, grisi... kî grisi... Naši grisi...«

Nazočne žene se mukom zgledaše, ne dižući ni na čas ruku ni pogleda s nesretne porodilje. A ona je dugo šapćući izpuštala tužnu rieč: — Grisi... grisi... moji grisi...

Bog zna, šta joj se u nesvjestici mota po glavi — pomisliše žene. A ni jednoj nisu pali na pamet griesi, koji bijahu pritisnuli ženu u mukama.

Kad se diete rodilo, odahne.

Prva rieč, koju je čula, bila je: mužko, a druga: živa mati! Slika i prilika!

Kamen joj se odvalio sa srdca. E, pa neka se i rodilo! Njezino je. Ako je skrbila za ono troje, ako ih je odgojila kao druge žene, zašto i ovo četvrto ne bi? Ovo njezino diete?

Rastao Rajko kao vrba. Ni bolest da bi na njega. Nego ga Bog nadario isto toliko zdravljem, koliko ljepotom, a da nije toliko majušan bio, rekao bi čovjek, i pameću.

Što je imao plave kovrčaste vlasi, a zagasite očice, što je glavica njegova bila kao iztesana, a lišce kao osireno mlieko — to nije ni čudo. Liepe djece rađa se po otocima. A uz njihovu ljepotu vezana je često i bistrina uma, no kakve se u Rajka našlo, malo je selo upamtilo. Tako su susjedi često govorili. I ne samo pred roditeljima, nego i međusobno. »Nî to dite za zem'ju. Iti će brzo u nebo«, govorile pobožne žene. Kao da zemlja i ne može nositi na svojoj grbači nego grubijane i prosječnjake.

Pričao neki Mate, daleki rođak Stipin:

— Iđem ja niki dan iz Betine. Na Razkrižju trevim Rajka. I nun iđe doma. »Kamo ćeš, Rajko?« pitam ja. »Doma«. »A ča si sam?« »A evo, čječam, pa čnemam ni čkim rič progovoriti«. Vidi ti starca — mislim ja. »A evo, hodi s naman«. I počnemo mi divaniti ka' veliki. Pitam ja Rajka, 'di mu je otac. Kaže, da je iša' prodavati u'je. »A čve se čtrah, da će se č njim čnađad vratiti. Čgočpoda neču kupuju. Čekaju čda počini«. I sve korak po korak, u razgovoru dojdemo do nji-

hove kuće. »Č'evala ti na dručtvu«, kaže mi Rajko i iđe doma, s rukaman u žepu, kaj veliki.

Ovakve su pričice bile česte, pa Rajka zavolješe u cielome selu. Svi su uživali, da ga na putu nagovore onim njegovim čmekanjem, koje je njegovu razboritu govoru davalo još dražestniju boju.

Klara se iz dana u dan veselila Rajkovu napredku i sve se više kajala za zločin, koji je nad njim htjela izvršiti. Milina je podilazi na pomisao, kako se eto slučaj obrne na dobro. Stipe niti ne sluti, čije je Rajko zapravo diete, a sada se i sam veseli, kad ga vidi onakva, gdje mu se svak čudi. Dobar je taj strašni Bog, od čijih kazna svi u moždini nosimo strah, u najmanjoj ga kosti osjećamo, jer makar da je on toliko strog, zlo je eto preobratio u dobro i sačuvao jedan nevini život.

Sve je to išlo liepo, dok se ovog nesretnog poslijepodneva Rajko nije otišao igrati sa susjedićima. Šta joj sada vriedi, da je na prvi djetinji krik odtrčala s njive, šta joj vriedi, da je utopljeno diete grlila i suzama mila, šta joj vriedi sve, sve, kad Rajka više nema? Jasno je vidjela, kad su ga spustili u grob. I pomnjivo namjestili ploču i prociepe vapnom izpunili! Pa šta joj sada vriedi sva njegova ljepota i bistrina, kad se nikada, nikada više vratiti ne će...?

Oh, da! Vratit će se! Vratit će se Rajko, ali ne više kao onaj sladki sinak! Vratit će se kao strašni osvetnik, s punom šakom neke nebeske, nedokučive kazne, i u strašnom biesu sasut će je na svoju rođenu majku. Siktat će zmijurine s njegove glave, a ne će lepršati zlatne kovrčaste vlasi, siev će sievati iz njegovih očiju, a ne će iz njih teći toplina, gromovi će udarati iz njegovih usta, a ne će zvoniti sladko »mama«. Strašna će biti ta osveta, osveta neubijenog djeteta!...

A gore u sobi? Tamo leži drugi, nasljednik otčev, momče u cvatu, skoro će biti od ženitbe, i muči se u vrućici. Zaman mu dva liečnika, zaman mu upaljena kandila u dvie crkve! I on će otići iz te kuće, u kojoj se nerođenu djecu htjede ubijati, i on će otići tamo, a ostat će u kući majka i otac s ono dvoje nejačadi, dok i njih more ne pojede!...

Navrle misli kao pljusak i tuča, kao grom. Klara ne može dalje izdržati! Gori, gori joj u glavi! Ah, a taj kamin plamsa plamenom visokim! Sva se drva upalila! I kuhinja

gori! I vidi dobro: sve su već grede uhvatile: prska, plamsa, dimi! I kuća se upalila! Sve gori, plamsa! Sve!!

— Grisi... grisi...!

Vatra je na kaminu pucketala živo, bura zavijala u dimnjaku — žena zakrila lice pregačom i tresla se.

Zavija bura. Trese. Drma se kuhinja! Potres! Vatra!

Žena je izletjela iz kuhinje. Mlaz hladnog zraka zalio joj lice. Zraka, zraka!

Potrčala na muo. Stotinu jarbola strši u vis. Bura zapjenila luku i sklada tužne melodije zviždeći o tisuću konopa, kao da su svi zviždalje. Zviždi mahnito!

Eno, ondje je Gradina! Ondje spava njezin Rajko. Njegov lik joj je pred očima. Biel je kao anđeo, mramoran, sladak, crn, ognjen, strašan!

Ondje iza rta! Ondje je on našao svoju pravu Majku! Što će mu ova nesretnica?

Žena padne na koljena, zakrije opet lice. Proplače kao kiša.

— Majko Marijo! Oprosti, oprosti, ako možeš!

OPLETENI ŠTAPIĆ

U Ivana Žeravice rodilo se sedam sinova. Rodila mu ih žena Luca, u strahu Božjem i sramu ljudskom. I nije bilo ni jedne ženske glave od poroda, jer je tako Bog htio. Na njih je pala kocka da rađaju sve mužke, nasljednike otcu, kao što je bio slučaj kod jednog dalekog rođaka, da je narodio liep broj djece jednog i drugog spola, ali je mužke smrt odniela, pa ostadoše same kćeri, kao sinje kukavice. A kako je jednog Ivanovog također u nesreći kao diete more pojelo, to je ostalo šest nasljednika. Bili su, štono rieč, jedan drugome do uha, najmlađi se rodio, kad najstariji nije još ni brka brijao.

Luca, makar bila izmorena porođajima i radom u polju i na moru, koji nije prestajao od njezine dvanaeste, malo je ipak dospievala brinuti se oko odgoja djece. Nebrojeno mnogo puta nije ih kroz cio dan ni vidjela. Trebalo se brinuti za ta pusta ustašca, što sve jedna više od drugih traže. Zato bi djecu preporučila susjedi, starici, a ona sa svojim čovjekom, a pomalo i s najstarijim, na posao. Čvrsta je bila u mladosti, pa je još imala snage za dobru djevojku, kad i onako djevojke danas ničemu ne valjaju. Ivan je pak imao još manje vremena za odgajanje djece, kad je i po osam i po petnaest dana izbivao iz kuće. A i ako nije odlazio iz sela, tada je cio dan bio negdje u poslu, dolazio kući večerati i zatim polazio redovito u dućan trgovca mješovitom robom i sitnarijama, gdje je dokoni trgovac čitao novine a skup seljaka slušao i složno kimao glavama.

Ali bilo bi ružno reći, da su njihova djeca postala neki veliki nevaljanci. Ne mogu djeca postati veoma zločesta tamo, gdje množtvo obitelji živi takoreći zajedničkim životom i gdje je svaka starija osoba unapried ovlaštena, da tuđe diete pokara a do potrebe i djelotvorno kazni, ako se za to ukaže potreba. Djeca Ivanova i Lucina nisu se zato od druge razlikovala, nego su se odgajala kao i ostala: na zraku, po moru,

gazeći, kupajući se i — kradući tuđe mahune ili grožđe. Mnogo toga, kao i ove krađe, nije išlo u račun starijim ljudima i ženama, ali kad se sav sviet pokvario, kad su i žene, a ne samo djevojke, izgubile i ženski stid (kratke suknje i ostalo), tada se nije moglo ni očekivati, da djeca budu bolja i bogobojaznija.

Tako se odgajalo svih tih šest junaka, na koje bolest, osim ospica, nije silazila niti im je šta škodilo. A opet svi nisu bili na isti kalup, kad se nisu odgajali kao vršnjaci, nego su jedan drugoga lovili i svaki je sliedeći padao to više pod val obće pokvarenosti mlađeg svieta.

Kad bi osvanula nedjelja, Luce bi se rano uredila, malu misu saslušala bar s dvoje djece, a onda bi požurila kući i pristavila ručak. Ivan pak i djeca, koja nisu bila ujutro, išli bi redovito na veliku misu. Na toj je misi Ivan pjevao kao slavuj, tako su bar njegovi sinovi govorili i to mišljenje ostaloj djeci seoskoj nametali. Slavuja doduše nikad nisu vidjeli ni čuli, ali znali su, da pjeva čarobno. Popodnevom toga velikog dana uložila bi Luce sve snage, da djecu prikupi i odvede na večernjicu, ali što su sinovi bivali stariji, to su njezini napori bivali uzaludniji. Nisu djeca bila toliko kriva, koliko drugovi. U družtvu momčuljaka uviek se radije provodilo popodne, nego u majčinu. Žalila je ona, što joj djeca gube od bogobojaznosti, ali — godine dolaze, momci se otimaju, nema pomoći. Molit će ona mjesto njih.

Prolazili mjeseci i godine. Djeca rasla i napredovala. Broj njihovih godina sve se više dizao. To je tako djelovalo na Ivana Žeravicu, te mu se činilo, kao da se zajedno s godinama svoje djece diže i on nad zemlju i sve bolje vidi, šta ostaje izpod njega. A to je bilo njegovo imanje.

To imanje, o kome je rieč, nije ni bilo imanje, kao što se to obično misli. Tek je nekoliko obitelji u selu, od njih petstotinjak, koje mogu govoriti o imanju. A ovo, što je Ivan svakim danom okom zahvatao i obuhvatao, to je bila biedna baština njegova. Treba li išta više, ako rečemo, da ni na Kurnatima nije imao ni kamena svoga!

Od svega, što je Ivan posjedovao, nisu njegove ruke više od dvadeset stabala maslina namrle. Kad je htio i mogao, nije bio u stanju krčiti, jer se povlačio s milijunima po bojištima. Kad se nije više povlačio po bojištima, tada se po-

vlačio po zaradama, jer je trebalo djecu prehraniti. O krčenju se više nije moglo govoriti. Zato je ostalo sve po starom, sve na otčevini.

A nastalo je to imanje tako, da su Ivanovi stari kupili dobar komad krša, nešto obrađene zemlje i čak zasađenih maslina. Tu je kupovinu Ivanov pradjed razdielio među tri sina, od kojih je jedan bio predšastnik Ivanova otca na ono malo, što je njemu dospjelo. Kupovalo se malo, jer je vrieme kupovanja zemljišta od zadarskih plemića prošlo, a seljak, koji je jednom kupio, težko prodaje.

Tako je današnje Ivanovo imanje dospjelo do njega. Od negdašnjih pradjedovih njiva, koje su se mogle i orati, ostalo je sijaset tako malih ogradica, da su zidine više prostora zauzimale, nego je slobodne zemlje ostalo.

Te njivice, kojima treba pribrojiti dvie kuće katnice, jednu u Selu, drugu na Hramini, i jedan leut, to je sve, što je čekalo na tih šest sokolova, koji rastu kao iz vode i koji će jednog liepog dana tražiti svoje!

Jalov posao. Ivan to iz dana u dan vidi i sve jače uviđa. Šta bi mogli učiniti? Zemlju pokloniti crkvi, kuće podpaliti, leut razciepati i — poskakati u more! Sad od zemlje ne mogu preživjeti, a ako se jednom broj u najmanju ruku potrostruči, moći će ulje mirisati, ali nikako njime jela začinjati.

Zato je Ivan mudrovao i smišljao, računao i sračunavao, kako bi djecu raztepao s ognjišta. A to se ne može drugačije, nego da ih se razašalje po svietu. Jer nije on diete, pa da se zanosi mišlju, da bi se kao seljaci svi mogli priženiti i otčevinu jednome ostaviti. Neka se oni liepo raziđu kud koji, a neka kod kuće ostane najstariji, tada će sve biti dobro. Tako bi na koncu i starci mogli mirnije starost dočekati, jer tko zna, šta bi se s njima dogodilo, kad bi se braća sprcala dieliti!

Osnovu je Ivan izrađivao u tančine, dok nije po njoj prvi izkliznuo od kuće. Čuo je dobro i shvatio, kako Hrvatski Radiša prima naučnike na zanat, pa odpremio sina u trgovce. Zanat dobar i pošten, barem za onog, tko ga obavlja. A taj bi imao biti jednom njegov sin. — Diete je liepo opremio, kupio mu odielce i cipelice, čak i slamnati šeširić, pa s njim u parobrod i u grad! Mali je plakao, ostavljajući majku i braću, grčevito plakao, kad ga je otac u željeznicu ukrcao i

kad je ta crna čudna zmija puhnula i ostavila otca u daljini. A Ivan se vratio kući trljajući ruke. Te večeri je već lakše zaspao.

Kad se liepo uputilo, nije imao mira, dok nije i drugoga poslao, i to u krojače. I to je dobar zanat. Doduše, u selu nema mužkoga krojača, taj posao obavljaju ženske glave, ali u gradu ima i toga mnogo. Neka i on bude jedan od mnogih.

Treći je postao mornar, ali ne na dugoj plovitbi. Na vrlo kratkoj. Na jednoj braceri. Utrpao ga nekom podgorcu, koji je svake godine dovozio drvo za jarbule, lantine i vesla. Kad se momčić izuči, može prieći na parobrodić kakav, a kasnije i na veći. Bude li pametan, može doći na velike brodove, gdje su mnogi zabogatili.

Četvrti je htio u selu učiti postolarski zanat. »Ne tako, sinko!« — rekao je otac. Dovoljna su dvojica zanatlija. Ovaj put ne će žuriti. Pričekat će. Pa kad je i najmlađi uhvatio trinaestu, bilo je posve drugo stanje. Trgovački pomoćnik počeo je od uštednje malenkost otcu slati. Malo za njim i krojački naučnik, koji doduše nije još položio pomoćničkog izpita, ali je bio po materi štedljiv i osim toga samostalno zarađivao.

Sad je otac računao: ne će ovaj ostati u selu, ne će ni najmlađi. Njima bi se mogao i malo gospodskiji život priuštiti. Prvi će u pomorsku školu, a drugi čak u gimnaziju. Pomorcu pomoći ne će trebati, jer će državni kruh jesti, a najmlađi je uviek bio miljenik, pa će sigurno uživati toliku pomoć i podporu braće, da će školu uredno završiti.

Divljenje, koje je Ivan Žeravica kroz nekoliko samo godina, odpremajući djecu u sviet, u selu stekao, nije moglo dohvatiti granice. Sretni otac sav se pomladio, a kako i ne bi, kad prvienac sin sa svojom ženom polje obrađuje, Luce na unuče pazi i kuću u urednosti i čistoći uzdržava, a njemu je sav dan na razpolaganju kao pravom penzionercu.

— Bravo, Ivane, to ti va'ja. Pala ti je sikira u med. Lipo si to sve izveja, bogami! — govorili ljudi, ne samo susjedi, nego i mnogo viđeniji.

— A, eto, brate, nevolja natjerala — izvrtao on cielu stvar naopak. — Da je u mene intrade, ka' u Đonđa, ne bi'

’vako živija, nego ka’ nun: pogrb’jen i skup’jen u kaban, ka’ pravi težak.

Da svome položaju dade boljeg izražaja, nabavio Ivan liep opleteni štapić. Ne iz potrebe, još je čvrst na nogama, nego tako, štono vele, od vraga. Neka se vidi, da je nešto drugo nego ostali, koji i sa sedamdeset godina moraju kopati. Štapić ne škodi, ni na kraj pameti, a liepo je vidjeti. Pa sve maše njime, kao da tjera muhe, a ono svraća pažnju na se i okreće se uokolo.

Malo pomalo pa zapao u ugledno družtvo. Nije njemu ništa ni popu ni učitelju reći »ti«, s njima i popije do prilike i pojede, a baci i koju briškulu ili partiju buča. Al opet, radije se nađe među svojima. Pa svakog jutra sastanu se njih dvojica-trojica te na rakiju. Uz rakiju liepa smokva pristane kao med. Onda malo šetnje, mahanja štapićem, ogledavanja. Šetnja obično svrši pred mesarnicom, gdje s klina skinu janjeću džigericu, s njom k najbližemu i na vatru. A vina donesu odmah uzput i zaliju. Ne nađu li džigerice, nekoliko okruglih dvopeka, kolača, umoče u crno vino, pa je i to dobar »marendin«.

Ruča se kod kuće, češće mesa, a večera se također kod kuće, s cielom obitelji, kako je stari red, kršćanski i seljački.

A odasvud samo liepe viesti, jedna ljepša od druge. Trgovac radi dobro. Očekuje, gazda će skoro pod ledinu, nasljednika nema, eto dućana; krojač kroji kao mahnit, gospoda ruše novac u odiela, da se to u selu ne može ni shvatiti; mornar se odtrgao od bracere, sad je na »Ugljanu«, malom parobrodu, ali to je prielaz na više; đak pomorske škole završava skoro i piše, da će na kružno putovanje po Sredozemnom moru, a možda čak u Ameriku; gimnazijalac pred malom maturom, ako ga nije volja više učiti, može u službu, gdje ga volja. A što je najvažnije: ona prva trojica štede i šalju i za otca i za gimnazijalca! To je prvo i najvažnije. Jedino, što mu je smetalo u čaru novog života, bila je nemila istina, koju je liečnik oglasio, da se naime nevjesta mora zadovoljiti sa sinčićem i kćerkicom, jer da joj prieti pogibao, bude li dalje rađala. Bio bi volio bar dva unuka u opanku. Onih će gradskih također bez sumnje biti, makar i kasnije, ali neka bi bio jedan za nasljednika, a

jednoga neka bi još za njegova života mogli u sviet odpremiti, da se nastavi sretno započeti posao.

Neugodna mu je bila ta misao i tištala ga je, ali ga ipak nije smela. On je i dalje hodao selom zamahujući štapićem, pio »kvartuće« i nosio novu crvenu kapu, nedjeljom čak, ali samo ljeti, i bieli slamni šešir, koji je opet nešto posebno odavao. K tome je po naravi svog položaja, kao jedan od viđenijih, izabran i crkvenim otcem, fabricerom, te je sjedio u svetištu nasuprot svećeniku, na najčastnijem mjestu od trojice. Pjevanje na koru nije napustio, ali je tamo odlazio samo na veće blagdane, da dade svečaniju notu i da što više otegne »Gospodine smiluj se!« A imao je i zašto Boga slaviti, kad mu je tako liepu starost dao.

Makar već pravi gospodin po mogućnostima, Ivan je Žeravica ipak ostao seljak. Ničega se seljačkog nije sramio. I opanke je na svečane sgode oblačio, samo da potvrdi, kako se svoga stališa ne srami. I makar da je naručio dvoje novine, jedan dnevnik i jedan tjednik, ipak je skoro svake večeri po starome svom običaju odlazio u dućan, gdje je slušao umna razlaganja trgovca mješovitom robom i sitnarijama.

Kad bi se Ivanu koji sin navratio kući, da stare roditelje obiđe, tada tek veselja! Pomladio bi se iz peta! I radnim danom izlazio bi češće sa sinom, a nedjeljom bi se uredio, kosu počešljao u stranu, uzeo štapić i sa sinom na misu. I u svakoj takvoj sgodi, makar bila najobičnija nedjelja po Duhovima, on je odlazio na kor, da se sin uvjeri, kako otac još uviek pjeva kao slavuj. I svaki mu je sin bio nekako jednak, jer je svakome zanimanje smatrao častnim, samo ako ga častno obavlja. A seljaci se okretali i dvostruko odobravali. Sve je osjećao, kako ga u stopu prate pogledom odobravanja.

Bilo je i zlobnih duša, koje bi mu pod najstrožom tajnom došapnule, kako se ovaj ili onaj sin zagledao u selu, kako se uskoro na prevaru misli vratiti kući i nastaviti seljački život, jer da je bolje na selu, nego u gradu. Ludi sviet se usudio starcu trubiti u uho, kako njegovi sinovi govore, da je bolja u selu vlastita štala nego u svietu tuđa palača. I da više vriedi vlastita maslina, nego u gradu tuđa tvornica ulja.

— Duše mi, Ivane, zagleda’ se. Kažu, da mu se i obećala. Znaš, kako je: naše divojke volu čovika od svita.

Ivan je sve te glasine odbijao. Ne, nikako ne! Njegovi sinovi toga učiniti ne će! Pozna svoju djecu bolje, nego cielo selo zajedno. A da šta ima, Luce bi znala; svaki se sin povjeri majci. Ona ne govori ništa. Dakle: ništa.

Kad bi pak netko dodijao svojim opomenama i brigom za daljnji razvoj prilika u Ivanovoj obitelji, on bi mu odbrusio:

— Ako bi nun i 'tija, ja ne ću! Ja sam ga posla', ja ga samo mogu i primiti!

Ipak jednog dana Ivana žena zaskoči.

— Ive, muke ti nebožje, Miškec (tako su krojača na zanatu prozvali) mi ništo spominje niku divojku. Da bi se nun doma ženija. Da nema ništa o' grada!

— Šta nema! Kako nema! A di mu je friški novac u selu! Koze pasti, koze pasti! To je sve, šta bi moga' raditi. A ne može ni to, kad ni'ko nema koz'.

Miškec je bio u posjetima. Ivan ga je liepo pozvao.

— Šta to čujen, sinko, da si se sprca' ženiti.

Miškec je šutio.

— Ženi se, sinko, zeman ti je. Ali ne u selu. Širok je svit.

A Miškec je gledao mnogo filmova, pa počeo oponašati mladoženje s platna, previjajući se pred otcem.

— Znaš, tatice, tamo je sve tuđe. Nitko za te pravo ne osjeća. Nema one tvoje krvi. Ljudi se sastanu sa svih strana svieta. Bolje je ovdje, na selu. I pjesnici blagoslivlju onoga, koji je sretan, da može živjeti u seoskoj samoći.

— Kakvi pjesnici, kakva samoća! Ne! Doma nema ženitbe! Širok je svit! Ženi se!

Razgovor se završio. Miškec je uviek bio pokoran sin. Kao pravo poslušno diete oženio se u gradu iza nekoliko mjeseci. Ali zlo ga sreća poniela. Stradao u jednoj željezničkoj nesreći. Ubilo ga. To su otcu javili brzojavno. I ostala mlada udovica. Bez igdje ikoga. Bila je siromašna radnica. I jednog dana osvanula u Ivanovu domu. Veli, tu joj je jedino mjesto na svietu.

Ivan je smjesta vidio u tome kaznu Božju i zadovoljio se sudbinom. I liepo je postupao s nevjestom, kao da mu je kći rođena. A opet ne za dugo. Bila je mlada, pa se udala. Pametna žena. Riešila nevolje sebe i njih.

I drugi se sinovi poženili. Jedan bogatu, drugi liepu, a mornar javio svoju ženitbu iz daleka svieta. Oženio se čak sa djevojkom drugog jezika. Samo se nije oženio najmlađi, jer je zavolio škole i čak se dao na visoke študije u strani sviet.

Da nije bilo one smrti, Ivan bi slavio veliko slavlje. Ali — i na smrt se pomalo zaboravlja, osobito kad još djece ostaje. Liepo je to sve izišlo. Svak krenuo svojim putem i kuje svoju sreću. A otac dobiva redovito i živi kao na piru.

Pa i jest sve išlo kao na piru, dok jednog dana ne stiže druga tužna viest. Nije došla preko pošte, došla je ustmeno od jedne susjede. Unuku se, već momčuljku, nesreća dogodila. Odniela mu mina desnu ruku do lakta.

To je bilo sve. Momče otišlo s družtvom kao u šetnju, ugledali oni mnogo ribe, netko imao slučajno uza se minu, Ivanov unuk htio pokazati svoju vještinu, zapalio fitilj, zaboravio i — ode ruka. Ne samo da je ruku izgubio, nego je i sav iznakažen. U krvi.

Starcu je bilo dosta. Vino, koje je s družtvom izpijao, ostalo je nepopijeno i neplaćeno. Odjurio je kući, držeći štapić za sredinu. A tamo već momčić u krevetu, stenje od boli. Na čas mu i suze vrcaju od muke. Pa se opet umiri.

Starac je samo stao niemo kraj kreveta i gledao netremice. Makar težko, unuk ga prepozna:

— Dide!

— Sinko moj! — povika starac glasom, koji je samo na Božić i na Malu Gospu puštao na pjevalištu. — Sinko, šta učini!

— Dide!

Unuk se opet umiri. Starca, grčevito zaplakana, odvukoše od postelje. Trebalo je učiniti mjesta onima, koji su pružali pomoć.

Ivana posjedoše na škrinju, gdje je dugo plakao za odsječenom desnicom. U nizu mužke loze uzmanjkala je desnica, koja će uzeti motiku, da je zarine u zemlju. A tu je zemlju njegov did kupio i ostavio je, ne da je težaci i najmljenici obrađuju, nego svome koljenu i na obrađivanje i na uživanje. Da bar onog puta učini Mišku na volju! Al eto, njega više nema.

Starac je sjedio, šarao štapićem po podu i razmišljao o čudesima Božje volje i njegova dopuštenja. Sjedeći tako on je i zadriemao.

— — — —

Rana je zacielila i unuk se vratio iz bolnice. Opet je šetao s drugovima, ali mu mina nije više na pamet padala.

Starac se također pojavljivao u svome družtvu, pa i kod trgovca. Nije se mnogo izmienio, bar naoko. Tješio se, da će jednom ipak biti bolje. Ponese li zdravlje, njegov će sin možda zemlju moći predati svome unuku. Sve Bog može dopustiti. Ali — štapića mu više ne vidješe u ruci. Išao je čvrsto, rukama mahao ili ih u džep turao.

Kad bi negdje sjedio i vidio unuka, kako prolazi prazna rukava, rekao bi, uprievši prstom:

— Vidite, ništa mi nî čudno. 'Ko se ognjun igra, lako ga opari. To se i drugima dogodilo. Ali mi je ža', što motike ne će moći zabiti u zem'ju. A drugoga nema. Svi su drugi unuci daleko, i dida ni ne poznivaju. A našu zem'ju još manje. Bog pomilova' moga Miškeca! Bija je nun pametan mumak! Bog mu da' pokoj višnji i raj svitli! . . .

PET DINARA

Školska zgrada nekako gospoduje selom. Vidi se iz luke, iz polja, s Vršaka, odasvud. Prislonila se uz obronak Vršine, zacrvenila se kao škrpina i vrši svoju poviestnu zadaću. Vrši je već kroz nekoliko desetljeća. A i nije to zapravo zgrada školska, nego crkvena. U najmu. Pa župnik svake godine saziva roditelje na vieće, kako bi je popravili. Crkveno kao crkveno — iztrošeno i zanemareno. »Lako je nama (učiteljima)«, govori župnik, »mi se ogrnemo kaputima i nama propuh toliko ne smeta, ali smeta djeci vašoj, ljudi Božji. Po ciele sate su kao na ulici, i gore.« — A škola, koliko može, onako stara i izprebijana naraštajima nestašnih seljančića, tiho i predano vrši svoju ulogu.

Na dan, kad se događa ova mala, što bi naši rekli, pantomina, škola se i sama čudi, šta to bi s njom. Nedjelja je, liepa svietla, plava svibanjska nedjelja, a njoj ne daju mira. Lako, što su djeca izjutra galamila po dvorištu, pred odlazak na misu, ali su uztobočila neka gospoda u njoj. A procesija brkajlija ne prestaje od rana jutra. Dabome, brkajlija! Jedva koga i prepozna. A većina njih nije ni išla na učene razgovore ovamo. Tada se još obučavalo negdje u Vršini, u nekog pismenog seljaka.

Čudi se škola, čudi. Ne može se dosjetiti, da je tu velika, historijska izborna nedjelja. Da je to nedjelja programa, planova, a možda i nekrvave revolucije.

Seljaci dolaze i odlaze. Dođe i skupina obiestne mladosti. Pijane, naravno. Svi bi htjeli odjednom, svi se natječu, da što prije izreku svoj historijski »da« ili »ne«, a kad im to ne uspije, malo se i potuku. Od šale. Nitko noža i ne vadi. Nekoliko šaka u rebra pa — svak na svome.

Dolaze ljudi odrasli, rumenih nosova, u crvenim kapama. Staju u dvorištu i odmjeruju ga. Oni doista dolaze u to dvorište bar dva puta godišnje: prigodom mise za pokojnu

braću svoje bratovštine, na rakiju, i prigodom svoje »braščine« t. j. zajedničkih ručaka — radi jela i pila obilna. Desnoga krila školske zgrade drži se naime »Bratska kuća«, koja u svako doba godine zaudara po mesu, jer su joj i zidovi, a nekmoli stolovi, mesom zamazani . Braća upotriebe bar tu liepu priliku, da se mesa napucaju i još ga ostane. — Nije im dakle dvorište nepoznato, ali eto — školsko je, bratsko je, pa ga rado pogledaju. A k tome, s ugodnošću ustanovljuju, da u dvorištu rastu dva mala bagrema — znak napredka sela.

Dolazili i starci, bilo sami, bilo vođeni od mlađih. Nemoćni, gluhi i sliepi, sve je toga dana dolazilo u školu, a škola se samo čudila neobičnim učenicima.

Nekako oko četvrte ure, kad je već hlad bio dohvatio školsko dvorište, uzpinjao se stepenicama kraj učiteljeva stana i dobro viđeni sa svoje marljivosti Matko Špar. Ovisok je to seljak, opaljen, kao da mu sunce dan i noć prži kožu. Odjeven je prilično, bolje nego koji trgovac iz Kotara. Ali sve na njemu visi. Od gaća do ušiju. Te su opet osobito obilatog obujma, jamačno među najvećima u selu. Bezkrvne probušene bradavice (jer je kao diete nosio zlatne naušnice) njišu se kao da su odrezane. A k tome ga resi brk upravo čađav od pusta duhanskog dima i negda crvena, a sada mnogobojna kapa.

Špar je upravo spustio stopalo na najgornju stepenicu i htio zakoračiti u dvorište, kad u ruci osjeti nešto hladno. Stisne šaku i razumjede, da je novac. Letimično dovede zjenice upravo u desni kut oka i vidi samo obris susjedova lica — zna, tko mu je dao novac. Pa kad su već doprli ti novci u dlan, nek prosliede u džep. Spustio ih je lagano, malo se nakašljao, upalio cigaretu (a za to je morao stati, makar da na taj svečani dan nije motao »pajdaš«, nego kupio pet gotovih »drava«), a onda htio napried. Al oko mu zapne tamo u lievo, pod mladim bagremom, na posudu s vinom. Oko nje se vrzlo i sjedilo nekoliko mlađih i starijih znanaca, a i jedan susjed.

— Mate, Matko, dođi malo ovamo! — pozove ga upravo taj. Ne uzmogne oteti se. Nedjelja je, k tome popodne, što da ne popije? I red to zahtieva. Al opet, to je sigurno stranačko vino, ne valja ga piti! I dade rukom znak prema školskim vratima, kao da će reći: »Žuri mi se na glasovanje!«

— Ima vremena do šest sati. Dođi malo gucnuti.

Još jedan »ne«, a onda odlučni »da« i Matko pođe.

Napio se i sjeo, sam sa sobom.

Sad je na još većem čudu. Smutilo mu se već i onako od pustih nadpisa po selu, od šarenih zavodljivih plakata. Bilo ih je svih boja, svih veličina, i — što je glavno — svagdje. Cielo selo plakatima izšarano, kao kad procesija prolazi, pa žene niz prozore izvjese svakojake rubce.

Jedni vele: Glasujte svi za Jeftića!, drugi kažu: Glasujte za Mačka! Jedni kažu: Glasuješ li za Jeftića, glasuješ za istinu i pravdu, drugi vele, ako to učiniš, uvodiš narod svoj u zlo, pomažeš nasilje i nepravdu. Jedni preporučuju: Glasuj za opoziciju, glasuj za seljačke pravice, drugi te od toga odgovaraju, jer da je u tome razsulo i propast. Pa se ti, seljače, sada snađi!

Špar gucne ponovno, obliže brk, na kome osta sjajući se nekoliko kapljica crvene mirisne tekućine.

Da se ravna po drugima? Eto: učitelji, občinski načelnik, krčmari, trgovci i svi, štono rieč, viđeniji, daju svoj glas vladi. To je bjelodano, znalo se to odavno. Njegovi pak susjedi, svi osim ovoga gostoljubivog, poklanjaju svoje glasove oporbi. Sad nek netko kaže: gdje je pravo? Valjda su i oni učitelji, pa i načelnik, pa i toliki ostali nekog vraga naučili. Toliko je tamo i seljaka, koji svaki dan sjede po čitaonicama i zure u novine. Al i njegovi susjedi, pa toliki drugi ljudi... Osobito Nikola, zna i on nešto. Kažu, da ne bi ni u kakvu vreću stale knjige, što ih je Nikola pročitao...

Da bar može, podielio bi. Dao bi pol glasa jednome, pol drugome, pa neka ih voda nosi! Ali to ne može. Il lievo il desno.

Eto... Trgovci i krčmari, poglavito »predsjednik sokola«, dugo već obećavaju mnogo, na primjer proširenje seoske čatrnje, gradnju pristaništa u Lavsi, pomoć ribarima.... a od svega toga još ništa. Ono jest, onaj se gospodin iz Šibenika prošle nedjelje derao, da će im cementirati cestu kroz cielo selo, a ako bude moguće i do Gradine, da će izposlovati dva motorna broda za ribarsku zadrugu, i još štogod. Samo neka glasuju za vladu, za konstruktivnost, kako je on rekao. To,

hm, to bi se možda i moglo vjerovati. Drugo je, šta govore trgovci, drugo je, šta govori izaslanik vlade. Može vlada, kad hoće, da!

Ali — glasuje li za vladu, kako da se pokaže susjedima! Kako će se snalaziti na Lavsi, na tom otoku, gdje je ono nekoliko obitelji kao jedan rod? Da nije toga, glasovao bi bio još jutros za vladu — pa Bog! Tako, počekao do podne, da vidi, kakva će biti štono vele situacija, pa da onda pokloni i on nekome blago svoga glasa.

I možda je to upravo i najviše utjecalo na njegovu skoro stvorenu odluku, da glasuje za protivnike vlade. Kad je krenuo od kuće, tresnuo je dlanom o dlan: Za Mačka, pa kud puklo da puklo! Za njega je palo, vele ljudi, više glasova. Ali — sad je sve pokvario onaj treći, nepozvan i nemoljen...

Sjetivši se novca, Špar izpije još jednu čašu, toliko radi reda, ustane i uputi se prema školskim vratima.

— Matko, znaš, gdje ćeš, a? — oglasi se onaj, što ga ljubezno pozvao na čašicu.

— Eee — odvrati Matko i nastavi.

....Tko ga je zvao, da mu u ruku ono novca utisne? Sad i jest: kad je novac pao na dno džepa, zazvečalo je, sigurno ima nešto. Možda je i svotica. Gledati nije liepo, ne pristoji se, a i opasno je nekako. Vidjeli bi drugi, rekli bi: primio je mito, prodao se. A on mito i jest primio, ali ga nije tražio.

...Pa onda i čašica. Dobro vino, izvan govora.

Hm. To je na neki način obveza, ne velika, ali ipak obveza. Tko je i jednom u životu doživio, da se novac na ulici dieli?

Obveza, dabome da je to obveza. Ne velika, ali je opet obveza... Mogao je novac vratiti, ne piti...

Zatekla ga obveza pred povjerenstvom, u jedan tren zaboravio na sve, a tu je i vino svoju pridonielo, i počeo mucati.

— Glasujem za listu...

..i izpao pred povjerenstvo — Bogoljub Jeftić!

Gotovo je! Glasovao je za »jedinstvo i napredak«. Onaj čuvar liste odmah zapisao, podpis je tu, ne može se brisati. Ne može se svoje izjave odreći. Okrene se lagano, uši mu malo zaklepeću, popravi kapu i izide.

Prije nego je stupio na prvu stepenicu, da se spusti na cestu, obazre se, i nehotice. Školska zgrada zacrvenila se od popodnevnog sunca kao zastiđena djevojka. Učini mu se, kao da ga sažalno gleda. — Vraga me kamen gleda! — promrsi i nastavi put.

Sad više nema o čemu premišljati. Poklonio je svoj glas vladi, dakle zakonitoj vlasti, a uzkratio ga onim smutljivcima, toj toliko razvikanoj opoziciji. Uviek je zapravo i bio tog načela: vlast je vlast, kakva je, takva je, poštivati je treba. I prema tome, dobro joj dođe i glas njezina poštovatelja. Dobro je učinio. Neka!

Uto mu, nenaučenu na ove stepenice, noga omakne i malo te se zlo ne dogodi. U tome času, kako se potresao, brecne mu u džepu.

Novac... Da, ipak je novac imao najveću zaslugu, te je glasovao onako, kako je glasovao.

Da mu je barem znati, koliko je dobio. Možda je srebro, svotica, a... možda i nije.

Kako mu je kuća dosta blizu bila, odluči najprije skočiti tamo, da prebroji novac, a onda se uputi na Hraminu. Da i nije nedjelja, tamo bi išao, jer mu još izjutra rekoše, da je neki vlah, Kotarac, dognao liepih praščića i da nisu preskupi. Ili... što bi doma i išao? Čemu se penjati u Get, kad može taj (ipak nemili) posao obaviti i na ulici, lagano. Tko će ga vidjeti, a ako ga i vidi netko, zar će znati, da broji za glas dobiveni novac? Ta mu se misao svidi, zakrene desno, put Hramine, i pripali, a oblačić mirisnog dima ovije mu se oko glave, biel kao i onaj, što se izdigao nad Velebit.

Segne rukom u džep i ugleda na dlanu — pet dinara! Ni tren oka nije ih brojio. Uočio je odmah, koliko je: tri komada po dinar i jedna dvodinarka. Ali dok se nije još pravo ni zabezeknuo, a nekmoli se od začuđenja oporavio, stvori mu se s lieve strane onaj njegov susjed Nikola, koji se dobro razumije u politiku. Čim Matko osjeti blizinu čovjeka, ma koji to bio, spusti ono sirotinje u džep, ali ga Nikola potapše po ramenu i reče, s razumievanjem, sažalno:

— Znam, znam, Mate, koliko je bilo. Pet dinara. Svi ste jednako dobili.

Da se mogao sakriti, da se zemlja pod njim otvoriti mogla! Ali — diete nije, da bi se sakrio, a zemlja nesretnica tvrda i ne otvara se šale.

Nikola bio uviđavan pa hitrim korakom prosliedio.

— Preša mi je — reče.

Da se vrati kući, da ne izlazi pred ljude? Sad je sve gotovo!

Ne će! Ide ravno na Hraminu. Svidi li mu se koji praščić, uzet će ga. Liepo je, kad zimi visi u kuhinji, u čađi, par pršutića, a blagdanom kuća zamiriši po slanini. A djeca kusaju »maništru« kao za okladu.

»Koga sam vraga i glasovao!« sine mu najednom u pameti. »Mogao sam stati smiren, ne dati glasa nikome, ni Petru ni Pavlu, štono vele, abstinirati. Nitko ne bi na to ni rieči. Nije me bilo volja pa sam stao doma! Ovako ... vrag, nevolja, bockanje ...« uznemiri ga misao na susjede.

Misli mu se rojile po glavi, šumile u njoj vražki.

Stigao je na Hraminu. Svetačno razpoloženje. Nedjelja je izbora. Pije se. Pred tri krčme kao tri skupštine. Galami se, razpravlja, dokazuje, podvikuje, pjeva. Dopiru do ušiju imena nosilaca lista. Kliče se sad ovome, sad onome. Više vike dobiva onaj, koji iztoči više vina.

Pjeva seljak. Radnim danom su pijani ljudi riedki. Namjeri se i toga, domaće, kurnatsko vino je krepno, jako, ali — pije se najviše nedjeljom. Seljaci su marljivi kao crvi, po vas dan rade. Tek nešto mlađarije udarilo posljednjih godina u nerad, doista. I napiju se, zakartaju. A kad dođe nedjelja, e, to je blagdan. Nešto su stari govorili, kako je Bog nedjelju posvetio sebi, da čovjek tog dana mora moliti, odmarati se. Al nije tako. Radije bih rekao, da su je krčmari stvorili sebi. Jer nedjelja je za piće. I za pjesmu. A pomalo i za tučnjavu. Sve je to oznaka naše seoske, otočke nedjelje. A ako je ta nedjelja izborna (koji blagdan padne tek jednom u tri godine), tada je ona tri puta svečanija i prilogom vina i prilogom krvi.

Ide naš Matko predvečerjem takve nedjelje, gura se među pijanim prijateljima, hoće što prije prodrieti na Rudinu, da nekako zateče vlaha s praščićima. Kad se upravo ugurao u najžešću gužvu, kad je zapao u takvu stisku, da je jedva napredovao, nastane talasanje pijanih tjelesa, a malo zatim gužva i gromoglasna vika. Potukla se seoska uzdanica,

seoska rekli bismo budućnost. Bogtepitaj radi čega. Možda radi djevojke, a možda i radi politike.

Iz gužve nasta trka i opet metež, dakle opet gužva. Nekako svak bi htio pobjeći s ratnog prostora, a kud pohrli, juri iz zla u gore. Bitka je naime zahvatila široke razmjere. Špar se okoristio jednom časovitom prilikom i prislonio se uza zadružni zid, naime onaj, što ograđuje prostor oko uljarske zadruge. Jedna murva ga prilično štitila.

Prskaju bocuni kao led, kad po njemu zagaze djeca. Kriče momci, urliču. Šake padaju dosta uspješno. Velika množina pogađa odlično, ili u glavu, ili u rebra, snažno. I nož se zasvietlio. Krv štrca. Rat je, braćo, rat, junaci!

Dolaze nove snage, u svrhu lokaliziranja požara. Žene se zalieću na bojište. Ova ona hvata muža (jer su stariji dali pojačanja obim stranama), sina, zaručnika! Dozivaju žene, zapomažu, odvlače svoje mile, stišavaju ih. Jednoj ruke krvave, jednoj i lice. Od tuđe krvi. A izgleda — mnoge od njih su i same ratoborno razpoložene. Imale bi volju okušati snagu kose svojih susjeda. Kradomice to i čine. Boj sviju — proti svima!

Najednom: mir. Nenadan.

Dobro poznati kavgadžija leži pred krčmom, u krvi. Dakle — ipak.

Sad se Šparu pružila prilika da prosliedi svojim putem, jer se većina oduševljenih boraca razbježala kud koji, ali odluči pričekati. Ipak je to s jedne strane zanimljivo. Da. U prvom redu to je žalostno, ali kad se već dogodilo, i zanimljivo je.

Prilazi jedan vjerni drug unesrećenoga. Penje se na stepenicu i promatra ranjenog druga, koji možda i izdiše. I viče.

— Gdje ste sada?! Gdje ste sada?! Kad su ga ubili, svi ste se razbježali! Sad dođite, vjerni druzi, sad se pokažite! Ubili su ga, ubili! — — —

Viče on krvavim glasom, a mjesto drugova dohrli nesretniku otac, da ga odnese kući.

Matka je taj prizor duboko potresao, pokajao se skrušeno, što je pomislio, da je to zanimljivo — zabavno — i nastavio svoj put.

Vlaha je jedva pronašao. Prigodom kreševa čovjek na sve muke pobjegao iz ratnog područja i s još većom mukom, sklonio dva još neprodana svinjčeta.

Stao se pogađati. Vlah ne odustaje od svoje ciene nikako. Veli, da će radije svoje krmke odtjerati natrag, nego ih dati uz bezcienje. Matko bi opet htio svakako kupiti. Tako se po običaju natežu, cigane.

Uto se stvori kraj njega Nikola.

— Vidiš, Matko — šane mu u uho — za praščića bi dao stoipetdeset, a sebe si prodao za pet!

I izgubi se, eto, žuri mu se opet.

Nije uspio pogoditi se. Vlah nije htio odustati od dvjesto. Previše mu to bilo, i Špar se udalji.

»Prasac stoipetdest, a ja pet!...« dalo se Matku u glavu i ponavlja putem.

I onda opet isto.

— Do vraga izbori i glasovanje!

— Da bar nisam glasovao! — poželi opet uludo. Ali... sad se ne da pomoći. Izbori su završili, njegov glas je prebrojen, uračunan.

Kako ga žari tih pet dinara! Sve osjeća, kako su vrući. O, da se nikad nisu spustili u njegov džep!

Sve tako laganim korakom pod Butinu. Ni pomislio nije, da tamo ide. Noge same od sebe krenuše, jer tako rade svake nedjelje uvečer, kad vode svoga gospodara do u kuću, koja mu tu još uviek služi samo kao spremište i konoba. Zatvoriti prozore.

Ide laganim korakom i sam sa sobom razgovara.

Kako je težko sa sobom govoriti, kad mu u ušima zuji Nikolin glas: stopetdeset! Pet! Pih, sramote! Koliko vriedi!

Došao je u kuću i pozatvarao prozore. Kad je i vrata za sobom povukao, sine mu spasonosna misao: baciti tih pet dinara u more! Ljudi su i zlato bacali u more — naravno, šašavci, radi nesretne ljubavi — pa zašto on ne bi bacio i takvu sitnicu?

Na rubu mulića stoji. Večer je. Preko Velikog vrha rumeni se toplo zapad, nekoliko oblačića luta prostorom. S Rudine, sa škvera, dopire pijana pjesma, a Butinom prođu skupine mladića, pjevajući. I djevojke pred kućama pjevaju.

Praščić: stoipetdeset — Matko: pet!

Izvadio je novac na dlan i motri ga. Prvi put u životu bacit će svoj novac u more. Daleko, da se ne opazi s obale.

U glavi mu zuji, bore se misli.

Zamahne rukom, odlučno, ali... pet dinara nađe se u njegovu džepu.

»Pet dinara: kilo riže, pet kutija žigica, dva smotka duhana, pol metra platna, pol kilograma...« i okrenuvši se na petama prosliedi odlazeći nabrajati sve predmete, kojih se mogao dosjetiti, a koji se mogu dobiti za pet dinara...

GRAĐANKA

Već je i treći put zvonilo, a Adam se još nalazio kod brijača. Cielo jutro je radio mnogo, jer je od subote ostalo nesvršenih poslova. Osim toga je tog jutra klao i ovcu pa dielio meso, da vidi šta će vratiti, a šta pozajmiti susjedima. Mreže od mršave lovine protekle noći razastro je sin mu Bogumil, ali su zajedno uz pomoć susjeda izvukli brod na kraj, i tek tada je mogao prirediti jetra i doručkovati s obitelji. Da je zatim odmah krenuo u crkvu, bio bi prispio ne samo na početak mise, nego i na četvrt sata čavrljanja pred crkvom, ali bio je gusto obrastao pa je morao k brijaču, jer se ne pristoji neobrijanu čovjeku u crkvu, a osobito ako pristupa prvi put na počastno mjesto kraj velikog oltara.

Kad je brijač vukao zadnje poteze po njegovu licu, počelo je i brecati — znak, da župnik dolazi k crkvi. Zvona su udarala, opominjala vjernike na posljednji čas, da se požure k misi. A Adam je to žalio, jer sa svojih skoro šestdeset godina malo je kada i zakasnio, a kamoli misu izpustio, kad god je nedjeljom i blagdanom bio u selu.

Sav zadihan prispio je Adam na pjevanje poslanice. On od svoje četrdesete ne ide dolje u crkvene lađe, nego je odabrao mjesto na najgornjem od četiri crkvena kora, gdje se svome Bogu moli u jednome kutu, neviđen i nesmetan od mlađarije. Ali kako je prošle nedjelje izabran fabricerom — crkvenim otcem — to je ovaj put morao ući kroz sakristiju pa između mlađarije, koja se skriva iza oltara, progurati se na počastno mjesto s desne strane svećenika. Neugodno je, što će svi zapaziti, da je baš prvi put zakasnio na to častno mjesto, ali — ne bi niti pristojalo sakriti se i poći na svoje mjesto na visokom koru.

Prispjevši u klupu kraj seoskoga glavara i dvojice drugova fabricera, kleknuo je i pomolio se, a zatim sio i saslušao konac poslanice. Zatim je s cielom crkvom ustao, da sasluša

evanđelje, i ponovno sio, jer se župnik, kao i svake nedjelje, okrenuo vjernome puku.

Don Petar je najprije pozvao nazočne, da saslušaju godove svojih mrtvih, koji padaju u idućem tjednu. Za to je vrieme u crkvi među ženskima gorjelo nekoliko voštanica, jer je stari običaj, da najstarija žena domaćinstva, kad se čita god kojeg člana njihove obitelji, pali svieću. A iza čitanja godova pomolio se Adam zajedno s cielom crkvom za duše spomenutih pokojnika.

Opet je sio. Sliedile su napoviedi. One se uviek slušaju s osobitom pažnjom. Cielo selo zanima, tko će se uskoro ženiti, tko li udavati. Tek kad župnik pročita imena, nastane među ženskim svietom komešanje i šaptanje, koje je to veće, što se za sklapanje braka spomenutih mladenaca manje znalo, a najveće i upravo bučno, ako se nikako nije znalo ili se o tom govorilo, ali se u to nije vjerovalo.

Don Mate je spomenuo nekoliko parova, ali nije bilo većeg žamora. Po svemu se vidjelo, da je cielo selo očekivalo te najave. Ali — u jednome času ciela se crkva pretvori u jedno uho. Adam se skameni na svom počastnom mjestu. Don Mate je pročitao ime njegova najmlađeg sina! Iza Bogumilova imena sliedilo je ime djevojke, za koju je on dobro znao, da mu kani biti snahom, ali u to nije vjerovao isto onako, kako to nije želio. Tek je don Mate izustio njezino ime, a u crkvi nasta takvo komešanje i žamorenje, da se nije niti čulo ono: »ako netko zna za kakvu zapreku duhovne ili tjelesne naravi, dužan je to prijaviti pod smrtni grieh. . .«, a nije ni trebalo, jer takva zapreka nije ni postojala ni u kakvu obliku, osim u Adamovoj glavi. Uznemirio se ne samo ženski sviet, nego i mužki, pa sve šapće i žamori, a Adam propao u zemlju! Oborio glavu među koljena i samo bulji u opanke. Istina! Javna istina, izrečena, objavljena sa svetog mjesta! Sin ga nije poslušao, nije pazio na njegove savjete, ni na njegovu zabranu, nego ga je zaobišao, prijavio župniku vjenčanje bez njegova znanja! I to upravo danas, kad Adam sjedi pred očima cielog sela u blizini velikog oltara! Da je barem otišao na svoje staro mjesto na koru! Začuđenje u crkvi bilo bi jednako veliko, ali ne bi svi gledali u njega kao tele u šarena vrata. On doduše ne vidi ničijeg pogleda, jer je glavu sagnuo, da se sve dotiče klupe, ali on to osjeća, on to zna!

Da mu je bilo moguće izčeznuti, nestati odatle, na bilo koji način. Ljudima, osobito starijim, nekada usred ljeta i pozli u crkvi. Ali ništa! On mora ostati na mjestu, na kome su sjedili i drugi fabriceri, koje su djeca slušala! A ciela crkva neka gleda u njega kao u čudovište!

Don Mate je malo pričekao, dok se stiša žamor, a tada je pročitao još jednu napovied, odložio knjigu na oltar, spomenuo nekoliko značajnih činjenica u crkvenom životu sliedećeg tjedna i jedan »blagdan velikog bogoljubstva«, pa prešao na propovied.

Adam se nije mogao odtrgnuti od težkog dojma, koji ga je saletio. Zaboravivši podpuno na Božji nauk, koji je dolazio s tako blizog oltara, on se bavio u svojoj glavi neposlušnim sinom i tom čudnom i nepoznatom djevojkom, koja bi uskoro imala ući među članove njegove obitelji. I dok je don Mate vatreno govorio najprije o svojoj »redovini«, a kasnije prešao na svetu ustanovu braka, iztičući osobito slobodnu volju mladenaca, nasuprot mogućoj volji njihovih starijih, Adam je plovio blizom i daljom prošlosti, analizirajući slučaj čudne ljubavi svoga Bogumila i još čudnije njegove odluke, da kraj toliko seoskih jedrih djevojaka jednu građanku uzme za ženu.

Bilo je to prošlog ljeta. Bog blagoslovio Adamove napore i žuljeve njegovih sinova, pa oni nasolili dosta srdela. Pa kad su srdele dozorile, on odlučio pokrcati ih u gajetu i odploviti u Šibenik. Dvojica starijih sinova bili su još na ribanju, pa je zajedno s najmlađim — Bogumilom — koji se upravo vratio iz vojske, posao brzo izvršio, i oni se odtisnuli iz Hramine. Maištral je bio ni malen ni velik, pa kako su bili podosta obterećeni, nisu baš brzo plovili. On ih je iza Tiesna toliko izdao, da su morali polako umakati vesla, kako bi jedru pomogli gurati težki i dragocjeni teret. Kadli predvečer, u blizini Vodica, okrene vjetar i njih potjera svježi sjeverozapadnjak. Stegnuli su požu, brod se nagnuo na desno i brže stao odmicati. Vesla su uvukli i prihvatili se večere.

Diljem cielog puta razgovarali su otac i sin o svojim srdelama, nagađajući im cienu i stvarajući prema njoj nacrte za sutrašnje kupovanje. Kuća traži svega, ali najprije kruha. Zato će u prvom redu kupiti brašna. Ostane li dosta novaca, trebat će kupiti nekoliko smotaka konopa za brod, a zapravo

bi trebalo kupiti i jedro. Osim toga ne bi smjeli zaboraviti ni daske, koje su im toliko potrebne, da bi pokrili strop kuće, koji čeka već toliko godina. A trebalo bi i cementa, jer bi napravili novu kuhinju. Sadašnja im u ljetno doba još nekako služi, ali čim nastupi zima, to je jad i pokora. I još nešto čeka cement! Bunar. Ne može se u nedogled ići k susjedima po vodu. Treba izgraditi vlastitu cisternu.

A obuća i odjeća! Nekoliko članova obitelji je malo pa golo i boso. Ne znaš, kome više treba! Pa još mnogo drugih stvari, koje sve čekaju srdele!

— Ali, moj Bogumile, — javi se otac iza razmišljanja — mi smo zaboravili, da se svuda ovog ljeta lovilo mnogo srdela, pa će ciena biti nizka. Čini mi se, da će mnogo stvari počekati dogodišnju lovinu.

— Tražit ćemo što bolju cienu! Pogađat ćemo se i ne ćemo prebrzo pristati na prodaju. Naše srdele su dobre i velike.

— A eto, vidjet ćemo sutra.

U kanal su ušli gonjeni sve jačim udarcima vjetra, koji se podpuno prometnuo u buru. Trebalo je krstariti, da se dohvate ulaza u luku, kroz koju je krstarenje lako, ali je u kanalu nezahvalno, jer su okretaji pregusti, i čim brod malo uhvati maha, već ga treba potjerati na drugu stranu.

Kako zapad, unatoč sjevernom vremenu, nije pružao mnogo povjerenja u noć, koja je nadolazila, odlučio je otac, da se ne privežu kraj drvene obale, gdje redovito pristaju, nego da se dadu u Dolac. Za jačeg vjetra brodovi se kod drvene obale udaraju i glođu, dok su u Docu kod svakog vremena mirniji, jer je bolje zaklonjen. Bogumil se odmah s time složio.

Krstarili su kroz šibensku luku. Bila je svježa večer kasnog ljeta. Grad se činio čarobnim. Mnogo svjetiljki i osvietljenih prozora — sve sagrađeno jedno na drugo, kao na golemu parobrodu, samo mnogo, mnogo više, sve do pod brda. A na osvietljenoj obali, pred hotelom »Krka«, kao u košnici. Množtvo svieta na šetnji. I sve naviru novi iz perivoja, dok neki odlaze, bilo natrag u perivoj bilo prema »crvenoj zemlji« ili prema katedrali. Sigurno je, da takav prizor nije Bogumila ostavio ravnodušnim. Ta bili su kod posljednjeg okretaja tako blizu natrpanoj obali, a on je tu

vidio bezbroj gospođica u laganim haljinicama, kroz koje im je svježi vjetar hladio noge i prsa. Bila je to čarobna slika i za njega, starca, a kamoli ne za mladića, koji je jedva vojsku odslužio.

U Docu su se čvrsto privezali i Adam je predložio spavanje. Sin mu je to doduše odmah pohvalio, jer je starac bio i umoran, ali sam se izjavio voljnijim, da se malo prošeta gradom. Mlad je, njemu je lakše izdržati, a nije bogzna kako ni umoran, pa što se ne bi prošetao barem Docem. I Bogumil je otišao na šetnju, sve poskakujući. Adam je pak razastro biljac i umotao se u kaban pa zadriemao.

Ne zna točno, kad se Bogumil vratio na brod, jer niti je imao sata niti mu se dalo izlaziti izpod prove, da bi po zviezdama izračunao doba noći. Samo mu se činilo, da je bilo prilično kasno. Pa što bi to mladiću zamjerio! Već nekoliko mjeseci nije bio u gradu, što se ne bi prošetao!

Šta se one večeri Bogumilu dogodilo, šta je on zapravo radio, gdje i s kim je bio, nikad nije od sina saznao, jer mu Bogumil nije pričao, a on ga nije ni pitao. Sutra u večer izišao je opet na šetnju, preobučen u blagdansko ruho. I opet se kasno vratio, a on je to odbio na njegovu mladost i pravo na malo zabave.

Odputovali su tek preksutra, jer s prodajom srdela i kupnjom brašna i ostale robe nije išlo baš onako, kako su oni bili sračunali, a to je potvrdilo starčevu pravovremenu sumnju i oprez u nadanju.

Ali — Bogumil se nije u selo vratio isti. Bio je to sada drugi Bogumil. Već vozeći se iz grada opazio je to Adam, a osobito iza nekoliko dana, kad je Bogumil stao izmišljati nekakve uzroke za putovanje u grad. Naskoro je zbilja i odputovao, doduše samo na jedan dan, jer je kao pravi momak bio sviestan poslova, koji su ga čekali. A onda za dva tjedna opet, a sve bez stvarna uzroka. Ono jest, uzroka je uviek bilo, ali nisu bili takvi, da bi čovjek radi njih gubio vrieme i bacao se u trošak.

Postao cieli taj posao Adamu sumnjiv, pa će on pitati, naravno ne sina, nego staricu, kojoj se Bogumil bez sumnje povjerio. I reče mu ona: Bogumil ima djevojku u gradu!

Njegova nesigurna i tek s prikrajka misli nastala nagađanja potvrđena su: sin misli ženiti građanku! Doduše ne

nikakvu veliku gospoju, nego težačko diete, radnicu zapravo, ali građanku!

Adam je po majci poručio Bogumilu, da se nikako ne slaže s njegovom odlukom. Dva mu brata ženila se sa seljankama, pa što ne bi i on mogao za se drugaricu naći u svom selu. Nije nikad gradsko čeljade kao seosko.

Ali Bogumil je držao svoju. On je odporučio svaki put, da se tu radi o velikoj ljubavi, da je Marija marljiva i vriedna djevojka, koja se ne će sramiti kopati, ako to uztreba za volju mira i sloge u obitelji. Ona je za njega stvorena i ni jedna druga.

Pripoviedke o ljubavi bile su Adamu strane, a malo je vjerovao i u marljivost u onom obliku, kakvu je traži seoski život. On je držao posve izpravnim običaj, da se seljak ženi sa seljakinjom, a građanin sa građankom.

Kako Bogumil nije htio nikako popustiti, razvila se među njima tiha, ali žestoka borba. Posredovala je starica majka, koja je nastojala zadovoljiti i muža i sina. Bogumil je sve češće izmicao u grad, a Adam sve češće slao poruke po starici, da se jalova posla treba okaniti i prosliediti stopama svojih starijih.

O Božiću umre dobra starica, Bog joj se duši smilovao. Sad je nastalo razdoblje šutnje, u tuzi za dobrom majkom i vjernom drugaricom. Ali naskoro je borba oživjela, jer je Bogumil i opet umaknuo u grad, a otac se ohrabrio i skresao mu u lice sve, što mu je prije poručivao. Rekao mu, da je njegova ženitba s građankom ludost i da se na to mora što prije zaboraviti. Na kraju, ako ništa drugo, braća se tome protive, a od njih treba imati obzira, jer su stariji.

Nije koristilo. Bogumil je ostajao pri svome. Dapače — kao za inad — otišao je u ožujku u grad i ostao četiri dana, premda su ga braća trebala radi kopanja. Odtad nisu otac i sin izmjenjivali rieči, a nisu ni drugi Bogumilu dodijavali razgovorima, osobito nevjeste. U kući je bio kao stranac.

I tako je išlo sve do današnjeg dana, koji je odkrio konačnu Bogumilovu namjeru, da se oženi s Marijom.

Pa dok je don Mate pričao biranim riečima o slobodi vjerenika i svetosti njihove ljubavi, koja potječe od Boga, dotle je Adam smišljao i premišljao, šta bi još učinio, da sina

u posljednji čas odvrati od namjere, koja na koncu svraća poglede cielog sela na njihovu kuću.

Kad je župnik zapjevao »Vjeruju«, ustao je i Adam zajedno s drugima, premda nije mislio na značaj onoga, što se u crkvi pjevalo. Kod spominjanja Kristova rođenja kleknuo je i on, ali samo tjelesno, jer je u duhu bio kraj neposlušnog sina, smišljajući najbolji način, kako bi poništio njegovu odluku.

Približavao se najsvetiji dio mise, sama Žrtva. Sakristan je povukao zavjese i svetište ostalo u polutami. Obasjalo ga samo crveno svietlo visokih voštanica, koje su u dva niza gorjele u slavu Spasitelja. U svetom miru sva je crkva bila puna nebeskog duha. U dubini izpaćenih duša vjernici su vrstali svoje nevolje u redoslied, da bi ih brže izpričali svome Bogu, kad on za koji čas siđe među njih.

Razpoloženje je Adamu godilo. U polutami svetišta i u nastupu velikog časa bio je mnogo manje izvrgnut izvjedljivim pogledima svjetine, koji su na njemu počivali od kobne napoviedi.

U toj svetoj tišini smišljao je Adam postupak i smislio ga. Prenuo ga je cilik zvonaca na drvenom kolutu, koja su u desetak različnih tonova naviestila dolazak Spasiteljev. Kao i ciela crkva, i Adam je skupio tri prsta desne ruke i njima se pokornički udarao u prsa, ne misleći pri tome, da bi se morao pokajati i za maločas stvorenu odluku. Kad je zvonjava javila svršetak Podizanja, vratio se on odmah svojim mislima. Do kraja mise imao je vremena, da u glavi sve sredi i razredi, te je kod zadnjeg evanđelja sobom zadovoljan zaključio, da mu uspjeh sigurno ne će izostati.

Običaj je, da s mise seljaci odlaze svome domu u skupinama, razgovarajući o svojim brigama, o vremenu, o ljetini i svemu, što ih zanima. Danas je Adam znao, da će sve skupine razgovarati o ženitbi njegova najmlađeg sina, pa se izmicao svakom družtvu i nekako uspio sam se dogurati do svoje kuće. Za njim su stizali i ostali ukućani. Došao je i Bogumil. On nije danas bio kod mise, jer je običaj, da momak ne posjeti misu, na kojoj se čita njegova napoved. Sjedio je s mladićima na ogradi seoske cisterne — velike vode — i čekao, dok cure počnu izlaziti iz crkve.

Posjedali su za stol. Prihvatili žlice, a sve u grobnom muku, kao da su svi zaniemili. Ni braća, ni nevjeste, ni starac, nitko da bi usta otvorio. Samo žvaču sve preko volje i gledaju svak preda se. Bogumil kao na iglama, svi kao u brodu, koji će se izvrnuti, navali li na njega vjetar ljetne oluje.

Pri kraju ručka progovori otac:

— Bogumile, čuli smo tvoju odluku. Ti si se nakanio ženiti.

Bogumil šuti.

— Govori, zašto si dao napovied bez mog znanja?

— Jer mi ti i onako ne bi dopustio.

— To je tako. Ne bih ti bio dopustio. Ja ti to ni sad ne dopuštam. Ja ti zabranjujem, da se s građankom ženiš.

Mir kao u crkvi za Podizanja. Težki muk. Nazočni samo kimaju glavama. Smućeni su. U crkvi su čuli posve drugi nauk.

Bogumil grizka komadić kruha, ne da ga jede, nego da ne škrine zubima.

— Ti mi to ne možeš zabraniti — progovara, a govori sebi u prsa, ne podižući glave prema otcu. — U tome imam slobodnu volju.

— Tko to veli? — brzo će otac. Nekakvi zvukovi o slobodnoj volji zaostali su u crkvi negdje u njegovim ušima.

— Don Mate! Rekao sam mu, da nisi s mojom odlukom zadovoljan. On je na to rekao: Otac te ne smije u tome smetati, ako Mariju ljubiš i ako je hoćeš uzeti za ženu.

Braća i nevjeste se zgledavaju. Nije li gospodin župnik upravo radi Bogumila i govorio o slobodnom izboru mladenaca?

Adamu je težko. Hvata se u borbu s Božjim zakonom. Sigurno je, da župnik upravo tako misli, a to je on učeći bogoslovlje naučio. Tu župnikove rieči, tamo nezadovoljstvo starijih sinova i izsmijavanje sela, koje upravo vreba na dobru priliku, pa da se nekome do njegove smrti ruga i smije.

— Ja te smijem smetati! Ja ne ću, da se ženiš s tom Marijom, koju nitko od nas nije ni vidio!

— Ali ja hoću! — prihvaća oštrije sin i upravlja svoj pogled na otca, koji je srdit.

Adam se umiruje, prisilno.

— Miran budi. Ja ti kao otac s ovog svetog mjesta, s kojeg je meni govorio moj otac, kažem, da građanke ne trebamo u svojoj kući. Među seljakinjama biraj, koliko te volja. I uzmi, koju želiš.

Bogumil se ne umiruje. Obrazi mu se već rumene od srčbe.

— Čast tome svetom mjestu, ali oltar je svetiji!

Nazočni se opet gledaju, obraćaju svoje oči čas otcu, čas Bogumilu. Mir je. Čuje se samo kucanje zidnog sata.

Adam ustane. Zakašlja malo, proguta slinu. Gleda lievo i desno. Promatra sina i misli. Njegova odluka, koju je stvorio kraj Božjeg žrtvenika, mora na vidjelo.

— Ja ti kao otac kažem: Ako tu građanku ne ostaviš, vrata ove kuće su ti otvorena, a baština pripada tvojoj braći.

Kao da je striela u njih udarila, svi se skameniše, pa i sam Bogumil osta usupnut od začuđenja. Braća ga gledaju i on im na licu vidi, da ih otčeve rieči ne vesele. Brat im je. Njihove žene doduše ne odaju istih osjećaja, ali nije čudo. Njima je uviek preča baština, nego djever, s kojim ih ništa ne veže. Ali — braća su braća. Njima je vjerojatno i žao, što su kod otca ustali protiv Bogumilove ženitbe s gradskom djevojkom.

Bogumil je nekoliko časaka gledao preda se, niem u svojoj brizi i nevolji. Pred očima mu je lebdjela slika Marije. Ona se danas, kao diete jabuci, veseli skorome vjenčanju. Ona ga neizmjerno ljubi, ljepše nego to može i zna jedna seoska djevojka. Sirotica je. Otca je izgubila u ratu, majka je umrla prije dvie godine. Ali ostaše u nje dvie marljive ruke, koje zamieniše roditelje. Dvie marljive ruke i veliko srdce, koje osjeća i ljubi. Da on za volju svog otca ostavi tu djevojku? Da sruši njezinu i svoju sreću zauviek? On, njezin Bogumil, s kojim ju je prije godinu dana upoznao jedan njegov vojnički drug, a njezin susjed! On, koji je dolazio tako često u grad, koji je jednom pješice do nje došao, jer nije parobrod vozio! On, koji je radi nje toliko noći probdio, toliko studeni podnio, nadničeći kod ribara, da zaradi za njezin prsten, naušnice, svilenu haljinu i biele cipelice!

Adam stoji dostojanstveno, kao čovjek, koji ima vlast. Šuteći čeka strpljivo na odluku svog sina. Odluka je njegova čvrsta. Samo da vidi, šta će to tvrdoglavo stvorenje odlučiti!

Bogumil se pokrene. Uzdahne. Ustane, uzme kapu i krene prema vratima. Otac gleda za njim, prati mu svaki korak kimanjem posiedjele glave. Jedan član njegove obitelji odlazi, ne baš kao pokojna starica, ali za njega i Bogumil umire...

Bogumil je više radio nego mislio. Prihvatio se, da što prije sredi svoje stanje, kako ne bi morao ženitbu odgađati.

Ugostio ga jedan prijatelj, koji je samostalno živio, jer je iza otčeve smrti ostao gospodarem u mladoj dobi. Tu je Bogumil uredio svoje privremeno boravište. Dio ušteđena novca potrošio je za kućanstvo. Ostavio je samo, koliko je bilo potrebno za nabavu prstena i nešto malo odjeće.

Bilo je drugova, koji mu nisu odobravali, što se pod takvim okolnostima, gotovo bez pedlja zemlje — šta je desetina, koja ga po zakonu pripada! — kući u selu. I on je o tome razmišljao u toplim večerima, ali je zaključivao:

— Morao bih i u gradu biti nadničar, jer nikakvih škola nemam, da bih se stalnijeg posla domogao. A onda je bolje biti nadničar u selu. Novac je opasan, svježi novac. Bolje je zarađivati u naravi. A Marija zna šiti. Selo toga treba. Lakše će se tu moći preživjeti.

Približavao se dan njegove ženitbe. Čin se imao obaviti u gradu, u crkvi sv. Križa u Docu, a onda bi parobrodom doplovili u selo i tu ostali. Trebalo je samo kupiti zlato i ostalo, što je za ženitbu potrebno. On je to sve htio kupiti u Zadru, gdje je trebalo manje novaca, nego u Šibeniku.

Zaustavio je na Rudini starijeg brata i zamolio ga, da bi u njegovoj gajeti odjedrili do Zadra. Brat se pokazao spremnim, ali je tu namjeru osujetio otac. Adam nije od Bogumilova odlazka htio ni čuti njegovo ime, a kamoli da bi mu netko spominjao mrzku ženitbu. Bogumilu ne preosta drugo nego se s nekim Betinjanom prebaciti na Prosiku pa odpješačiti u Zadar.

Gonjen ljubavlju prema Mariji prevalio je Bogumil duge kilometre, kupio liepe darove i vratio se istim putem. Žurio je to više, što je bio bliže selu. Blizu Prosike bio je već mokar, kao da je pokisao, ali ga je razhlađivala bura, koja je bila prilično ojačala. Za sreću, koja mu se ukazala, kad je našao odmah brod za prievoz do Betine, zahvalio se Bogumil

Svevišnjemu, sio na brod i uputio se prema selu. Godilo mu dražkanje bure, koja ga je liepo razhladila, pa mu se činilo, da mu njezini udarci i umor iz nogu odnose nevidljivim rukama.

Bio je pred ciljem: Marija je imala za koji dan primiti na svoju ruku zlatni prsten, njegov prsten. Ali zajedno sa sladkim osjećajima počeše ga malo iza povratka iz Zadra podilaziti nekakvi srsi po leđima. Činilo mu se, kao da ga nešto probada. Pravi ubodi u boku pojaviše se uskoro.

Bolest je pokucala na njegova vrata. Srušila ga u krevet. Pluća se upalila, gorio je u strašnoj groznici!

Nekoliko dana je prošlo. Mladenačka snaga njegova počela smalaksavati. Ali, vjerovao je, da se ne će srušiti njegovi snovi. Nije dopustio, da o bolesti obznane njegovu Mariju. On će do dana vjenčanja ozdraviti, vjerovao je Bogumil.

Nisu Mariji javili njegovu bolest, ali su joj morali javiti smrt najmilijeg joj čovjeka. Dok je manje zvono župne crkve pozivalo selo, da se pomoli za jednu dušu, koja je u dubini jedne tople zvjezdane noći ostavila sviet, dotle je u Šibeniku neki nepoznati dostavljač Mariji uručio tužnu viest.

Građanka je došla u selo. Djevojka, o kojoj je ono govorilo već godinu dana, a osobito od dana prve napoviedi, pokazala se na obali sva u crnini i prošla škverom i prašnim uličicama. Ljepotica, živih crnih očiju, skromna izgleda i mile vanjštine, hodala je selom kao vila iz priče.

Kraj mrtva tiela našla je mnogo seljaka, ali kao da nikoga nije vidjela. Svu svoju dušu uniela je u to tielo, ostatak onog čovjeka, koga je ljubila i s kime je bila spremna podnositi sve patnje života. Tu je on, koji ju je ljubio. Tu je on, koji se radi njezine i svoje ljubavi toliko žrtvovao. Ne, tu nije on. To je samo njegova sjena, koju gleda pred sobom i koju cjeliva.

Kad je vidio, da je njezino jecanje popustilo i da se malo primirila, Adam je tiho pristupio Mariji.

— Marija, — šapnuo je — ja sam njegov otac. Nesreća je htjela, da te upoznam kraj njegova mrtva tiela. Ja sam svemu kriv. Oprosti, ako možeš.

— Ne, ne! — zagrca Marija. — Ja sam svemu kriva, moja je ljubav svemu kriva! — i padne te obavije hladne noge, polievajući ih suzama.

Adam nije više kleknuo na klupu u svetištu. Vratio se na svoje mjesto na koru, gdje je iz nedjelje u nedjelju molio za dušu svoga Bogumila, uviek se obtužujući radi prerane njegove smrti i radi nesreće skromne i liepe djevojke Marije.

A kad god bi ga posao doveo u grad, navratio bi se i do Marije, pa je videći svaki put, kako njezine ruke privređuju skupi kruh, sve više žalio, što mu nije postala snahom.

MANJE POZNATE RIEČI

areloj — zidni sat
arganel — tanki dugi konop
art — oruđe, mreže
banda — rub lađe
barilo — bačvica
batajati se — nabacivati se
batel — lađica
budel — dio mreže, koja služi za lov srdela bez svieće
buža — rupa
digo — kažem
frekata (obično kažu hrekata) — rašlje, na kojima stoje vesla, osti, skinuti jarbol i t. d.
fuštan (ob. huštan) — lagana ljetna suknja
hrmati — zaustaviti
kapac — kadar, spreman
karoc — produljak hrbta lađe nad krmom i pramcem
katina — gredica nad krmom, koja spaja bokove
kašeta — sandučić za ribu
kulaf — pučina
lumprala — spravica za zahvaćanje ribe
malora — k vragu, do biesa!
mankul — stupić na pramcu (za privezivanje uz kraj)
muljačica — bačvica, koja drži budele, da ne potonu na dno
mrhat — kamen
na-garađon — govorio je pok. Jure, kad je nešto odobravao
paha — končani dio mreže
pajol — pomična daska, koja pokriva dno lađe (kao pod)
picol — unutarnji krajnji dio pramca, a po tom i otvor na njemu
pi'jak — kamenčić
prikalati — ponovno spustiti (mreže)
ponistra — prozor
prikriž (voziti na p.) — kad jedan čovjek vozi s oba vesla
prolapiti — protjerati

rakno — krpa, u kojoj se nose budeli (dot. mreže)
reparati — nadopuniti barilo (kad se slegne riba)
rucalj — dio vesla, koji se drži u ruci
salpivati — dizati mreže
santina — utroba broda
sprtenjača (prtenjača) — ljetna mreža (budeli)
šijati — tjerati brod natrag
škaman — klupica
štorte — dio broda kod jarbola
zmorac — zapad
zog — cjelina od tri budela
zraka — sumrak
vlah — doseljenik iz Ravnih Kotara

Ostale će rieči čitatelj lako razumjeti po smislu.

JERKO SKRAČIĆ: OSUNČANI OTOCI

SADRŽAJ

SJENE USPOMENA

Blagodar 7

Areloj 13

Oči 20

Jurini opanci 27

OSUNČANI OTOCI

Junaci mraka 35

Vlahinja 53

Mina 70

Dan gnjeva 78

SELO U BRIZI

Cola 93

Sv. Julka — Murter 104

Rajko 112

Opleteni štapić 120

Pet dinara 129

Građanka 133

Manje poznate rieči 150

NAPOMENA

Velik dio radova u ovoj knjizi napisan je prije 10. travnja 1941. To napominjemo, da bi se pojedine rečenice i radnje mogle lakše razumjeti.

REDOVNA IZDANJA MATICE HRVATSKE
1941—1943

UREDIO PREMA ODLUKAMA ODBORA
MIRKO JURKIĆ

1941

JOSIP BERSA: *Dubrovačke slike i prilike* (sa slikama iz novije dubrovačke prošlosti). Str. 332.

MILE BUDAK: *Musinka.* Posebno poglavlje romana »Ognjište«. Str. 314.

MARKO ČOVIĆ: »*Žito zove*«. Str. 96.

ERNEST BAUER: Hrvati u tridesegodišnjem ratu (sa slikama). Str. 160.

Hrvatsko Kolo, knj. XXII. (sa slikama). Uredili B. LIVADIĆ i M. JURKIĆ. Str. 346.

1942

Hrvatske narodne pjesme, knj. X. Uredio Dr. NIKOLA ANDRIĆ. Str. 184.

ANTE TRESIĆ PAVIČIĆ: *Izgon Mongola iz Hrvatske.* Str. 204.

ALIJA NAMETAK: *Za obraz.* Pripoviesti. Str. 108.

MARA ŠVEL: *Hrast.* Str. 200.

Hrvatsko Kolo, knj. XXIII. (sa slikama). Uredili B. LIVADIĆ i M. JURKIĆ. Str. 418.

1943

VATROSLAV LOPAŠIĆ: *Bihać i Bihaćka Krajina* (sa slikama iz starog i novog Bihaća). Str. 332.

ALBERT HALER: *Doživljaj ljepote.* Str. 296.

ZVONIMIR REMETA: *Tako svršava.* Roman. Str. 248.

Hrvatsko Kolo, knj. XXIV. (sa slikama). Uredili B. LIVADIĆ i M. JURKIĆ. Str. 434.

Tiskanje ove knjige dovršeno je
dne 25. srpnja 1944.